

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

УДК 347.734:336.711.078.3 (43)

МАРУЩАК Анна Валеріївна

**ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
доктор юридичних наук, професор
ЛАТКОВСЬКА Тамара Анатоліївна

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕНЬ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ.....	11
1.1.Стан наукових досліджень контрольно-наглядових повноважень Національного банку України.....	20
1.2.Банківський нагляд та банківський контроль: співвідношення правових понять	41
1.3.Види контрольно-наглядових повноважень Національного банку країни Висновки до першого розділу	59
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ.....	61
2.1.Форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національним банком Украаїни	61
2.2. Суб'єкти реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України	93
2.3. Напрямки удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України.....	111
Висновки до другого розділу	128
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ	131
3.1. Характеристика контрольно-наглядових повноважень центральних банків романо-германської системи права	131
3.2. Характеристика контрольно-наглядових повноважень центральних банків англо-саксонської системи права	143
Висновки до третього розділу.....	169
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178

ВСТУП

Актуальність теми. Контрольно-наглядові повноваження центрального банку є важливим чинником сучасної фінансової системи, як вирішальні засоби для моніторингу банківських ризиків та для досягнення основної мети банківської діяльності – захисту інтересів вкладників. Їх призначення полягає у створенні захищеного середовища від системного «збою» банків та його наслідків, які неналежним чином можуть вплинути на клієнтів, а основною метою є підвищення прозорості та ефективності банківського сектору. Завдяки правильному здійсненню контрольно-наглядових повноважень можна забезпечити стійкість фінансової системи України та повернути довіру клієнтів банків. Навіть одна помилка банку може підірвати стабільність та цілісність усієї фінансової системи, оскільки втрата довіри одного клієнта спричиняє ланцюгову реакцію та руйнує схвальне відношення до банків усіх інших. Саме тому кошти вкладників мають бути належно захищеними і забезпечувати довіру клієнтів, а на ринок банківських послуг мають виходити лише надійні банки, які вміло та філігранно зможуть їх надавати. Це забезпечить своєчасне та прозоре здійснення контрольно-наглядових повноважень центрального банку щодо інших банків України.

Зміни у сфері банківської діяльності, розпочаті ще у 2014 р., неминуче торкнулися і контрольно-наглядової сфери, оскільки відбувається трансформація Національного банку України. Прийняття тих чи інших заходів для зміни в організаційній структурі та компетенції органів Національного банку України говорить про усвідомлення державою необхідності покращання діяльності усього банківського сектору. Це ознаменовує активізацію різного роду процедур, які можуть повернути довіру вкладників до банків, підвищити рівень надання банківських послуг, удосконалити діяльність органів центрального банку. Тому поліпшення реалізації контрольно-наглядових повноважень є на теперішній час важливою стратегічною метою Національного банку України.

Актуальність теми дослідження зумовлена декількома основними факторами: по-перше, у науковому середовищі відсутній єдиний спільний підхід щодо сутності та взаємодії контрольних та наглядових повноважень

Національного банку України, по-друге, в наявності недостатнє законодавче закріплення та регулювання повноважень із банківського контролю та нагляду, по-третє, слід зазначити, що наявні дисертаційні дослідження лише фрагментарно торкаються питання контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Серед наукових здобутків, присвячених дослідженню окремих повноважень Національного банку України можна виокремити ряд наукових робіт, зокрема, докторські дисертації: О.П. Орлюк «Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України» (2004); Т.А. Латковської «Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз» (2008) і кандидатські дисертації: В.Л. Кротюка «Правовий статус Національного банку України» (1999); Я.О. Берназюка «Банки як суб'єкти податкових правовідносин» (2004); Н.Е. Златіної «Правове регулювання банківської системи та банківського нагляду в Україні та в зарубіжних країнах» (2011); Р.М. Сухого «Повноваження Національного банку України по управлінню та контролю за валютним оборотом: фінансово-правовий аспект» (2012) та ін. Водночас, з урахуванням нових політико-правових реалій, банківський контроль та нагляд потребують переосмислення, зокрема їх фінансово-онтологічна характеристика. Залишаються недослідженими положення щодо видів контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, їх класифікації, форм їх реалізації, суб'єктів контрольно-наглядових повноважень банку. Названі вище аспекти складної проблеми контрольно-наглядових повноважень Національного банку України свідчать про важливість та актуальність цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» «Система адміністративного, адміністративно-процесуального та фінансового права у контексті адміністративної реформи», що є складовою частиною теми «Традиції і новації у сучасній українській державності та правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970),

дослідження якої здійснюється в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є характеристика правової природи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України шляхом розкриття їх базових основ, аналізу видів контрольно-наглядових повноважень, а також розроблення науково-теоретичних висновків та практичних рекомендацій щодо форм та суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень Центрального банку.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких задач: визначити стан наукових досліджень контрольно-наглядових повноважень Національного банку України та виокремити їх напрями здійснення;

виокремити та охарактеризувати особливості контрольних та наглядових повноважень Національного банку України;

здійснити зіставлення правових категорій «банківський нагляд» та «банківський контроль»;

виокремити та охарактеризувати види контрольно-наглядових повноважень Національного банку України;

розкрити сутність, особливості та форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України;

окреслити коло суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України;

визначити напрями удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України;

охарактеризувати зарубіжний досвід правової регламентації контрольно-наглядових повноважень центральних банків та визначити можливості їхньої адаптації в умовах України.

Об'єктом дослідження є повноваження Національного банку України.

Предметом дослідження є правові основи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України.

Методи дослідження. Вибір методів дослідження зумовлений поставленою метою, специфікою об'єкта, предмета та задач дослідження. Системний підхід до їх застосування дозволив здійснити комплексне дослідження онтологічних засад контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, визначити шляхи їх удосконалення. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціальних явищ. У процесі дослідження використовувалися також загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: логіко-семантичний та формально-логічний методи застосовувалися при упорядкуванні існуючого понятійного апарату щодо контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, формулюванні ряду основних понять, означених темою дисертації (р. 1, р. 2); метод системного аналізу дозволив комплексно проаналізувати види та форми контрольно-наглядових повноважень Національного банку України (р. 1, р. 2); дедуктивний метод дозволив здійснити обґрунтований перехід від загальних понять «повноваження Національного банку України», «контроль», «форма реалізації повноважень», «суб'єкти повноважень» до конкретних понять «контрольно-наглядові повноваження Національного банку України», «форма реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України», «банківський контроль», «суб'єкти банківських повноважень» (п.п. 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); спеціально-юридичний метод дав змогу охарактеризувати банківський контроль та нагляд, як правові явища (п. 1.2); статистичний метод дав можливість підсилити аспект необхідності удосконалення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України шляхом наведення статистичних даних Національного банку України стосовно ліквідації банків (п. 2.3); історико-правовий метод допоміг при вивченні вітчизняного банківського законодавства та його розвитку (р. 1); порівняльно-правовий метод застосовувався при порівнянні українського та зарубіжного банківського законодавства на предмет застосування контрольно-наглядових повноважень зарубіжними центральними банками (р. 3); метод класифікації та групування обумовив розробку класифікації повноважень Національного банку України (п. 1.3); логічно-системний метод сприяв пошуку

шляхів удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України (п. 2.3).

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі фінансового права, а також теорії права, адміністративного права, інших галузей наук, зокрема з: теорії права – С.С. Алексєєва, О.Ф. Скакун, О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко, І.Л. Бачило, В.В. Молдована, Н.І. Матузова, А.В. Малька, Ф.А. Григор'єва, В.В. Діаконова, В.І. Червонюка та ін.; фінансового права – Л.К. Воронової, А.А. Вишневського, О.М. Горбунової, О.Ю. Грачової, Н.Ю. Єрпильової, Н.Е. Златіної, Л.М. Касьяненко, О.А. Костюченка, В.В. Кротюка, М.П. Кучерявенка, Т.А. Латковської, О.А. Лукашева, О.В. Лунгу, І.О. Лютого, А.В. Мальцева, А.А. Нечай, О.М. Олейник, О.П. Орлюк, О.М. Пастушенко, Н.Ю. Пришви, Е.А. Ровинського, Т.Е. Рождественської, Л.А. Савченко, А.О. Селіванова, М.В. Старинського, Р.М. Сухого, Г.П. Толстопятенка, В.Д. Чернадчука та ін. Порівняння досвіду реалізації контрольно-наглядових повноважень зарубіжних країн було здійснено за допомогою наукових праць таких зарубіжних вчених, як: М. Анденас, Д. Ашер, Г. Боркардт, К. Велленс, Е. Гарденер, І. Джінді, К. Зіліолі, А. Поллард, М. Селмаєр, Р. Кренкстон та ін.

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти, норми яких здійснюють фінансово-правове регулювання банківської діяльності в Україні, міжнародні акти, а також нормативно-правові акти, які регулюють банківську діяльність у Німеччині, Англії, Австралії, Білорусії, Росії тощо.

Емпіричною основою дисертації є довідкова література та статистичні дані Національного банку України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній фінансово-правовій доктрині монографічним дослідженням правових основ контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, спрямованим на пошук оптимальних шляхів удосконалення національного банківського законодавства і підвищення ефективності реалізації контрольно-

наглядових повноважень у цій сфері. У результаті здійсненого дослідження сформульовано ряд наукових положень і висновків, нових у концептуальному аспекті і важливих для юридичної практики, а саме:

уперше:

сформульовано визначення поняття «банківський контроль» як процесу, який об'єднує низку стадій, що логічно продовжують одна одну, і впродовж яких органи Національного банку України та його структурні підрозділи перевіряють діяльність банків та інших фінансово-кредитних організацій для забезпечення стабільності грошового обігу, фінансово-господарської діяльності банку, дотримання законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України;

запропоновано розглядати контрольно-наглядові повноваження Національного банку України як сукупність прав та обов'язків Національного банку України, які він виконує самостійно, або за допомогою своїх структурних підрозділів, що спрямовані на реалізацію функцій Національного банку України та забезпечують здійснення перевірок на всіх стадіях банківського контролю та безвиїзного нагляду;

визначено, що формами реалізації контрольно-наглядових повноважень є перевірки та виїздне інспектування, які здійснюються для виконання встановлених законодавством функцій, спрямованих на втілення в життя цілей та завдань, які стоять перед Національним банком України;

виокремлено напрямки удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, які полягають в (у): а) удосконаленні внутрішньої організації структурних підрозділів Національного банку України; б) розподілі повноважень між його органами; в) чіткому дотриманні принципів ефективного банківського нагляду; г) усуненні прогалин та колізій у банківському законодавстві;

удосконалено:

підходи щодо класифікації повноважень Національного банку України залежно від: а) органу Національного банку України, що здійснює повноваження;

б) характеру повноважень; в) функцій Національного банку України; г) сфер банківського нагляду; д) стадій банківського контролю;

характеристику системи банківського нагляду з точки зору таких підходів:

а) формально-правового; б) ризик-орієнтованого; в) змістовного;

набули подальшого розвитку:

положення щодо введення інституту банківського омбудсмена для позасудового вирішення спорів;

положення щодо доцільності використання змішаної моделі банківського нагляду;

теза про необхідність чіткого законодавчого закріплення контрольних та наглядових повноважень Національного банку України;

аргументація доцільності створення єдиного органу Національного банку України з банківського контролю та нагляду, закріплення за ним повноважень тих департаментів, які виконують контрольно-наглядові повноваження; створення спеціальної посади керівника такого підрозділу, або віднесення усіх його повноважень до одного із заступників Голови Банку і закріплення за ним таких повноважень.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні висновки і рекомендації можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень правових основ контрольно-наглядових повноважень Національного банку України;

правотворчій діяльності – для удосконалення чинного банківського законодавства;

правозастосовній діяльності – для удосконалення діяльності Національного банку України;

навчальному процесі – при викладанні курсів «Фінансове право», «Банківське право».

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях

кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дисертаційного дослідження було оприлюднено протягом 2011 – 2015 р.р. на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Фінансове право у XXI сторіччі : здобутки та перспективи» (м. Київ, 4–7 жовтня, 2011 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.), «Теорія і практика правотворчої та правозастосовчої діяльності у контексті сучасних реформаційних процесів» (м. Харків, 19–20 квітня 2012 р.), «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.), «Принципи фінансового права» (м. Харків, 19–20 квітня 2012 р.), «Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект» (м. Миколаїв, 23–24 листопада 2012 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.), «Проблеми теорії фінансового права в сучасний період» (м. Київ, 13 листопада 2013 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи знайшли своє відображення у 17 наукових працях, 6 із яких – у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному науковому виданні та 11 у тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕНЬ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукових досліджень контрольно-наглядових повноважень Національного банку України

Контрольно-наглядові повноваження Національного банку України виконують важливу роль та сприяють зміцненню усієї банківської системи. Від їх правильної реалізації залежить безліч чинників, які впливають на розвиток економіки країни та на створення сприятливого середовища для здійснення банківської діяльності. Достатність та повнота їх закріплення сприяє підвищенню довіри населення до фінансово-кредитних установ.

Національний банк України є предметом численних досліджень, а його подвійна правова природа – постійних наукових дискусій.

Однак, на жаль, відсутні дослідження повноважень Національного банку України, не сформовано єдиного наукового підходу щодо їх визначення, класифікації, суб'єктів здійснення. Більшість досліджень присвячено функціям Національного банку України.

Важливим та невід'ємним аспектом сутності контрольно-наглядових повноважень є розмежування понять «контроль» та «нагляд». У першу чергу, саме цьому питанню почала приділятись увага вчених. Проблемою контрольно-наглядових повноважень Національного банку України науковці зацікавились уже пізніше, з початку періоду розвитку вітчизняної науки фінансового та банківського права.

Питань контрольно-наглядових повноважень центральних банків частково торкалися ще роботи періоду Радянського Союзу. Вони стали базовими стосовно визначення фінансового контролю, його видів та форм, статусу центральних банків. Це такі значущі для теорії фінансового та банківського права наукові доробки, як «Финансовый контроль в СССР» (1947) Н.Н. Ровинського [217] та «Финансовый контроль в СССР» (1973) Е.А. Вознесенського [49]. Обидва вчені уже тоді виокремили форми фінансового контролю.

Вагомий внесок у вивчення теоретичних аспектів банківського контролю та нагляду було здійснено і вченими адміністративістами, які першими почали відокремлювати поняття «контроль» від поняття «нагляд». Так, іще в 1963 р. Ф.С. Разаренов у своїй праці «Щодо сутності та значення адміністративного нагляду в радянському управлінні» [215, с. 71] зробив висновок щодо відмінності цих понять. Вчений обґрунтував їх розрізнення за об'єктами нагляду та перевірок: нагляд здійснюється стосовно невизначеного кола фізичних та юридичних осіб, незалежно від їх форм власності та підконтрольності; для нагляду об'єкт не повинен бути підвідомчим наглядовому органу.

Згодом, цю думку розвинули інші автори [134, с. 212] вказуючи на те, що нагляд містить менше елементів, ніж контроль. На думку вчених, контроль, як метод діяльності, включає три елементи: перевірку фактичного виконання законів, перевірку шляхів та засобів виконання закону та прийняття необхідних заходів у процесі контролю для оцінки результатів, вилучення недоліків, покарання. Було також сформовано висновок, відповідно до якого особливість контролю полягає у тому, що перевірка ведеться не тільки з точки зору законності, але і з точки зору доцільності прийняття рішень, що перевіряються. До нагляду ж належать лише два елементи: перевірка виконання законів лише з точки зору відповідності закону, без урахування аспекту доцільності, та прийняття заходів, яких можна назвати «спеціальними» – їх перелік чітко окреслено, обмежено правовими актами.

Думка щодо більш широкого «об'єму» поняття «контроль» існувала ще раніше і також знайшла відображення у наукових дослідженнях. Наприклад, М.С. Студенікіна у своїй книзі «Держаний контроль у сфері управління» 1974 р. висловлювала точку зору щодо того, що поняття «контроль» у першу чергу відрізняється від поняття «нагляд» широтою охоплюючих ним сфер діяльності [248, с. 17]. Результатом дослідження науковця був висновок, що нагляд – це свого роду «звужений» контроль. Таку думку підтримували і спеціалісти у галузі державного права С.А. Авак'ян та Г.В. Барабашов, які у науковій публікації

«Поради та удосконалення діяльності місцевих контрольних органів» 1984 р. зазначали, що контроль та нагляд співвідносяться як частина та ціле [23, с. 14].

Часто зустрічались і думки щодо віднесення контролю до однієї з форм правової діяльності. Так, прихильниками такої наукової позиції були автори підручника «Контроль як форма правової діяльності» 1987 р. В.М. Горшенєв і І.Б. Шахов [259].

Схвалювалася така точка зору і в подальших дослідженнях, зокрема, відомий дослідник фінансового права О.Ю. Грачова у дисертаційному дослідженні «Проблеми правового регулювання державного фінансового контролю» (Москва, 2000) наголошувала на тому, що контроль є формою правової діяльності [63, с. 92].

Зокрема, уже в період незалежності України вагомості для ґрунтовного аналізу та вивчення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України набувають такі докторські дисертації: Т.А. Латковська «Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз» (Одеса, 2007), О.Ю. Грачова «Проблеми правового регулювання державного фінансового контролю» (Москва, 2000), Л.А. Савченко «Правові проблеми фінансового контролю в Україні» (Ірпінь, 2002), О.П. Орлюк «Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України» (Київ, 2003) Т.Е. Рождественська «Теоретико-правові основи банківського нагляду у Російській Федерації» (Москва, 2012), Е.Н. Пастушенко «Правові акти Центрального банку Російської Федерації: фінансово-правові аспекти теорії» (Саратов, 2006), А.С. Ступак «Правові основи банківського контролю» (Київ, 2011), В.С. Симов'ян «Банківський контроль в Україні: адміністративно-правові засади» (Харків, 2011), О.М. Селезньова «Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні» (Ірпінь, 2009).

Особливу увагу було приділено докторському дисертаційному дослідженню відомого вітчизняного науковця – професора Т.А. Латковської «Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні

та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз» (Одеса, 2007). Автор сформулювала загальнотеоретичні правові визначення державного управління банківською системою та визначила регулювання банківською системою з боку Національного банку України. Науковець пропонує розглядати банківський нагляд як елемент фінансово-правового статусу Національного банку й особливий вид державного управління у галузі фінансів, яке виконується Національним банком стосовно кредитних установ щодо виконання ними законодавчих приписів, при регулюванні банківської діяльності і застосуванні до них заходів впливу [117]. Т.А. Латковська також по-новому сформулювала основну функцію Національного банку України – забезпечення стабільності національної валюти та забезпечення цінової стабільності в державі. Ця точка зору пояснюється так: особливість правового статусу центрального банку України обумовлена Конституцією, в якій закріплено основну функцію Національного банку України – забезпечення стабільності грошової одиниці України, а отже і купівельної спроможності на споживчому ринку. Національний банк відповідає не тільки за стабільність національної валюти, але й за стабільність споживчих цін, оскільки це є надзвичайно важливим для підвищення життєвого рівня [119].

О.Ю. Грачова, досліджуючи проблеми правового регулювання державного фінансового контролю, справедливо наголошує на тому, що фінансовий контроль є складною категорією. З одного боку, він є функцією державного управління у сфері фінансів, з іншого – його самого можна розглядати як управлінську діяльність, яка наділена своїми суб'єктами, об'єктами, методами, способами управління. Автор обґрунтовує, що метою фінансового контролю є не просто дотримання законності, а досягнення правопорядку у сфері фінансових відносин [63].

Для визначення форм контрольно-наглядових повноважень Національного банку України було приділено увагу дисертаційному дослідженню Л. А. Савченко «Правові проблеми фінансового контролю в Україні» (Ірпінь, 2002). Автор здійснила класифікацію форм та методів фінансового контролю. Як форми контролю Л.А. Савченко виокремлює попередній, поточний та наступний.

Зокрема, зазначаючи, що попередній фінансовий контроль – це сукупність контрольних дій, які застосовуються перед прийняттям управлінського рішення, тобто на етапі його розгляду, планування чи здійснення фінансово-господарської операції. Поточний фінансовий контроль – це сукупність контрольних дій, які застосовуються у процесі вчинення господарських і фінансових операцій, під час виконання фінансових планів; у ході виконання фінансових зобов'язань перед державою; отримання та використання коштів для адміністративно-господарських видатків, проведення грошових операцій, реалізації матеріальних цінностей. І, третя форма – наступний контроль, здійснюється після надходження доходів і витрачання коштів, за наслідками фінансовогосподарської діяльності, аналізу виконання завдань; проведення грошових операцій, списання матеріальних цінностей тощо з метою з'ясування правильності вчинення господарських і фінансових операцій, законності і доцільності витрачання фінансових ресурсів [225, с. 151].

Т.Е. Рождественська у своєму дисертаційному дослідженні «Теоретико-правові основи банківського нагляду у Російській Федерації» здійснює науковий аналіз банківського нагляду, виокремлює його основні принципи, форми та методи, систему. Науковець наголошує, що банківський нагляд представлений, з одного боку, частиною державного фінансового контролю, а з іншого – правовою природою банківського нагляду. Мета банківського нагляду, на думку автора, є специфічною, а саме – попередження порушення прав та законних інтересів кредиторів та вкладників, а також інших публічних інтересів. Т.Е. Рождественська виокремлює також проміжну мету банківського нагляду – збалансоване обмеження ризиків, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності [220]. Автор звертає увагу і на дослідження банківського нагляду в зарубіжних країнах, справедливо формулюючи висновок, відповідно до якого всі органи банківського нагляду зарубіжних країн, незалежно від їх структурних відмінностей, переслідують схожі цілі, пов'язані із забезпеченням стабільності і розвитком банківських систем, захистом інтересів кредиторів та вкладників. Науковець вірно наголошує, що після фінансової кризи 2008 р. як одну із цілей

банківського нагляду стали визнавати попередження криз у банківському секторі, і, відповідно, фінансової системи у цілому. Для досягнення зазначених завдань органи банківського нагляду різних держав вирішують завдання збалансованого обмеження ризиків, що виникають у процесі здійснення банківської діяльності [220, с. 97].

Визначаючи одну із форм реалізації повноважень Національного банку України – нормотворчість, варто було звернутися до висновків Е.Н. Пастушенко, яка, досліджуючи правові акти центрального банку, називає їх ознаки: видаються правомочним суб'єктом; являють собою рішення, підготовлене та прийняте відповідно до встановлених правил управлінського процесу; є однією з форм вираження управлінської волі; їх спрямовано на регулювання грошово-кредитних відносин; має визначену форму; є юридично владними волевиявленнями; розглядається як елемент правової форми державного регулювання грошово-кредитних відносин; не повинен суперечити законам. Автор розкриває також юридичне значення правових актів Банку, наголошуючи на тому, що вони є юридичними фактами та можуть бути правовими та фактичними підставами для підготовки та видання інших актів [172].

Варта уваги і дисертаційна робота А.С. Ступака «Правові основи банківського контролю» (Київ, 2011), який також банківський контроль зараховує до фінансового контролю і зазначає, що це поняття є ширшим за банківський нагляд. Автор розробив Концепцію організації банківського контролю, в якій визначено шляхи подальшого розвитку банківського контролю з урахуванням стану банківської системи, суб'єктів банківського контролю та рівня дотримання банківського законодавства [249]. Окрім цього, у дослідженні було визначено сутність нагляду в системі банківського контролю, що полягає у виявленні недоліків та ризиків у діяльності банків та внесенні змін і доповнень до чинного законодавства України, що має забезпечити ефективність правового регулювання банківського контролю. А.С. Ступак пропонує таке визначення банківського контролю – врегульована нормами банківського законодавства контрольно-наглядова діяльність НБУ, внутрішніх аудиторів банків та незалежна аудиторська

перевірка, спрямована на визначення ризиків, рівня безпеки операцій банків, достовірності звітності, дотримання чинного законодавства та оцінки системи внутрішнього контролю за допомогою відповідних методів, із наступним вжиттям необхідних заходів впливу, а також здійснення нормативно-правового регулювання банківської діяльності з метою забезпечення платоспроможності та ліквідності банків, результатом якого є стабільність банківської системи. Не в усьому можна погодитись із запропонованим визначенням [250]. Уявляється, така дефініція була би більш придатною для формулювання терміна «контрольно-наглядова діяльність НБУ», оскільки, наприклад, встановлення достовірності звітності та дотримання чинного законодавства є ознакою не лише реалізації контрольних повноважень Банку, але й наглядових. Так само і заходи впливу – вживаються після проведення як контрольних, так і наглядових дій. Слід погодитися з думкою автора щодо віднесення департаментів НБУ, служби внутрішнього аудиту банків, незалежних зовнішніх аудиторів до суб'єктів здійснення банківського контролю, але необхідно дещо розширити цей перелік у другому розділі цього дослідження.

У дисертаційній роботі «Банківський контроль в Україні: адміністративно-правові засади» (Харків, 2011) В.С. Симов'ян висвітлює сутність та значення банківського контролю для правового регулювання фінансової діяльності держави, встановлює принципи банківського контролю та окреслює завдання, функції і види банківського контролю. Автор формулює також визначення поняття банківського контролю – це система економіко-правових заходів уповноважених державних і недержавних контролюючих суб'єктів, спрямованих на забезпечення законності, ефективності і результативності поведінки учасників банківської діяльності з метою організації стабільної банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, репутації фінансової установи та ефективної фінансової політики держави [237]. Варто погодитися з таким визначенням банківського контролю – воно цілком підкреслює правову природу поняття. В.С. Симов'ян, характеризуючи внутрішній банківський контроль, закріплює і його завдання, серед яких: забезпечення стабільності і надійності

банківських операцій та ефективності управління фінансово-господарською діяльністю банку; контроль за дотриманням законодавства, нормативних актів, урегулювання конфліктів інтересів; поліпшення роботи і оптимізації ризиків банківської діяльності; забезпечення достовірності, повноти, об'єктивності і своєчасності подання звітності, інформаційної безпеки банку; запобігання протиправним діям усіх підрозділів, філій та представництв банку; забезпечення дотримання якості активів; оцінка і захист ресурсів від втрат унаслідок браку, зловживання, неефективного управління, помилок, махінацій та інших негараздів та визначення тенденцій подальшого розвитку; вироблення рекомендацій щодо удосконалення управління банком; забезпечення своєчасності виконання зобов'язань перед вкладниками та клієнтами банку [234].

Спеціаліст із банківського права А.Г. Братко у своїй монографії «Теорія банківського права» (Москва, 2014) також приділив увагу банківському наглядові. Його позиція дещо відрізняється від інших думок більшості вчених і полягає у тому, що центральний банк не може перевіряти дотримання кредитною організацією законів, фінансових нормативів та нормативних актів центрального банку. Автор обґрунтовує свою думку так. Банківська система регулюється не адміністративним, а банківським правом. Відповідно, регулятор не наділений адміністративними повноваженнями щодо управління банками та іншими фінансово-кредитними організаціями. Його наглядова діяльність не регулюється адміністративним правом. Він не має права вмішуватись у діяльність зазначених суб'єктів, оскільки вони є самостійними і діють на основі договірних відносин. Тому центральний банк здійснює банківський нагляд, тобто спостерігає за кредитною організацією із точки зору нормативності прийнятих нею рішень [35].

Необхідно також назвати дисертацію О.М. Селезньової, яка у своїй роботі «Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні» приділила особливу увагу проблемам банківського законодавства. Автор виокремила недоліки банківського законодавства у три групи: 1) загальні – недостатнє фінансово-правове регулювання певних аспектів банківської діяльності в Україні, надлишок

підзаконно-нормативної регламентації; 2) міжнародні – невідповідність вітчизняного банківського законодавства вимогам міжнародного співтовариства, розбіжності ратифікованих міжнародних документів із фактичним фінансово-правовим регулюванням банківської діяльності; 3) формальні – наявність колізій у банківському законодавстві, його суперечливість з актами фінансового права та інших галузей права, множинність банківського законодавства, можливість неоднозначного тлумачення банківських норм [230]. Із точки зору цього дослідження, це викликає особливий інтерес, оскільки, удосконалення банківського законодавства напрямку пов'язане з удосконаленням здійснення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України.

В аспекті тематики цієї роботи варто було також приділити увагу організаційній структурі Національного банку України. Зробити це допомогла докторська дисертація О.П. Орлюк «Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України» (Київ, 2003), в якій науковець аналізує управлінську діяльність, яку здійснює Національний банк України, та дає визначення розпорядчого документа НБУ – це акт центрального банку, який він видає у процесі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності з метою виконання завдань у сфері грошово-кредитної політики, здійснення валютного контролю, банківського регулювання та банківського нагляду відповідно до компетенції, наданої йому Законом України «Про Національний банк України». Автор зосереджує також увагу на одній із необхідних умов підтримки стабільності банківської системи – захистові клієнтів. Видається, захист клієнтів є також одним із найважливіших завдань контрольно-наглядових функцій регулятора. Для підвищення захисту О.П. Орлюк пропонує пред'являти до капіталу дві вимоги: мінімальний розмір капіталу банку і адекватність його рівня ризику [154].

Актуальним для вивчення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України стало й інше дослідження О.П. Орлюк «Банківська система України – правові засади організації», в якому автор виокремила основні риси, властиві органам банківського нагляду: наявність повноважень щодо надання та відкликання банківських ліцензій на підставі чітко сформульованих

вимог до ліцензування банків; наявність повноважень щодо встановлення економічних нормативів, яких банки повинні дотримуватись і керуватися ними у своїй діяльності; можливість запиту інформації у будь-якій формі та у будь-які строки щодо фінансового стану банків; повноваження щодо проведення інспектування діяльності банків; повноваження щодо застосування певних примусових заходів щодо банків, зокрема можливість усунення з посади та зміни членів правління і керівництва з метою забезпечення дотримання економічних нормативів [152, с.163-164].

Як свідчить здійснений аналіз розвитку наукової думки щодо правової природи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, це питання було предметом не одного наукового дослідження. Як правило, саме повноваження Національного банку розглядаються лише епізодично, вчені більше акцентують увагу на розмежуванні понять «контроль» та «нагляд» та їх сутності, структурі та правовому статусі регулятора. Варто вказати на відсутність досліджень саме повноважень Національного банку України, більшість робіт присвячені функціям Банку. Тим часом, слід зазначити, що останніми роками наукова думка у контексті інституту контрольно-наглядових повноважень здійснила значний прорив, доповнивши доктрину банківського права вартими уваги дослідженнями.

1.2. Банківський нагляд та банківський контроль: співвідношення правових понять

Банківський сектор будь-якої країни без перебільшень відіграє одну з найважливіших ролей у державі. Його діяльність завжди має бути упорядкованою, виваженою та сприятливою для здійснення основної функції держави – забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Узгоджена стратегія та виважені рішення допомагають утворити опору у довгостроковій

перспективі. Докладання зусиль для покращання роботи усієї банківської системи сприяє подальшому зміцненню усієї національної політики.

Важливим кроком для досягнення дієвого результату у здійсненні банками своїх завдань є спрямування на створення ефективної системи банківського контролю та нагляду, які здійснюються Національним банком України за допомогою повноважень, що покладені на його органи – Раду Національного банку України та Правління Національного банку України, та структурні підрозділи – департаменти. Саме за допомогою контрольно-наглядових повноважень Національного банку України досягається найвищий рівень безпеки і надійності банків та інших фінансово-кредитних установ, відбувається дотримання правил ведення бізнесу, своєчасне виявлення потенційних загроз, підвищується ступінь довіри населення, зумовлюється фінансова та економічна стабільність у цілому.

Банківський контроль та нагляд впливають і, зокрема, на стійкість фінансової системи, а від неї, як відомо, залежить здоров'я економіки і ефективність грошово-кредитної політики. Система банківського контролю та нагляду в Україні змінювалася протягом багатьох років, що було зумовлено різними політичними та економічними чинниками. Це вплинуло на їхню структуру, на структуру банківської системи у цілому і, як наслідок, на діяльність широкого спектра банківських установ, що не могло не залишити відбитку у загальному функціонуванні держави.

Таким чином, контрольно-наглядові повноваження Національного банку України мають вирішальний вплив на більшість сфер суспільних відносин в державі і тому їх вивчення, дослідження та аналіз мають важливе значення. Крім того, визначення банківського контролю та нагляду є однією з актуальних теоретичних проблем, оскільки досить часто ці визначення різняться і в нормативно-правових актах держави, і в науковій літературі.

На нашу думку, контрольно-наглядові повноваження Національного банку України неможливо повно та ґрунтовно дослідити без з'ясування змісту понять «банківський контроль» та «банківський нагляд».

Вирішено було розглядати ці поняття у контексті фінансового, адміністративного та економічного права, а також теорії права. Це дало змогу здійснити більш ґрунтовне дослідження. При вивченні та аналізові літератури вищезазначених галузей стало зрозуміло, що належність до тієї чи іншої галузі залишає відбиток на самих трактуваннях досліджуваних термінів. Зокрема, у різноманітних словниках банківський нагляд часто ототожнюється з контролем, охороною, перевіркою за допомогою органів державної влади. Спеціалізовані словники, такі, як фінансовий, економічний, деталізують це визначення і вказують, які саме органи здійснюють банківський нагляд (звичайно ж, в основному, тут мова йде про Національний банк України).

Варто розглянути з початку банківський контроль.

У першу чергу необхідно зазначити, що трактування поняття «банківський контроль» у законодавстві України відсутнє, що істотно впливає на дослідження його правової природи. Ні Закон України «Про Національний банк України», ні Закон України «Про банки та банківську діяльність», які, безумовно, є основними законодавчими актами у сфері банківського права, не надають пояснення цього визначення. Вживається лише сам термін «контроль», але не словосполучення «банківський контроль». Така практика законодавчого закріплення існує не лише в Україні. Наприклад, російське законодавство також не містить трактування «банківського контролю».

Поняття «контроль» розглядається у різних аспектах, залежно від того, представниками якої галузі здійснюється дослідження – теорії, адміністративного, фінансового права, економічних наук тощо.

Деякі аспекти банківського контролю вивчалися такими українськими та російськими вченими, як О.Ф. Андрійко, Л.К. Воронова, О.Ю. Грачова, І.Б. Заверуха, О.П. Орлюк, Т.Е. Рождественська, Л.А. Савченко, Н.І. Хімічева та ін.

Виходячи із цього, пропонується розкрити сутність терміна «банківський контроль» за допомогою дослідження нормативно-правової бази України для

визначення думки законодавця та аналізу наукової доктрини для окреслення основних підходів щодо визначення терміна «банківський контроль».

Безумовно, для того щоб правильно зрозуміти сутність поняття «банківський контроль», необхідно спочатку визначити зміст самого терміна «контроль», адже саме він є його основою. Тому, для цього дослідження має значення і лінгвістичне походження слова «контроль».

Сам термін «контроль» з'явився декілька століть назад. В етимологічному словнику зазначається, що історія цього слова бере свій початок із XIV ст. і означає перевіряти, завіряти, регулювати. Існує декілька джерел його походження – з французької «contrerole» – «приведення в дію влади»; із середньовічної латинської «contrarotulus» – «записи публічного законодавчого характеру» тощо [293].

В енциклопедичному словнику Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона тлумачення самого терміна «контроль» не надається. Натомість, автори одразу відсилають до тлумачення поняття «державний контроль», де зазначається, що державний контроль полягає у: перевірці усіх фінансових звітів підвідомчих міністерств; у нагляді за правильністю та законністю надходження державних доходів та здійснення державних витрат, тобто, автори словника вдаються до ототожнення понять «контроль» та «нагляд» [280, с. 408-411].

Для більш точного та глибокого аналізу необхідно дослідити положення якомога більшої кількості джерел. Тому, вважаємо за доцільне проаналізувати також трактування цього терміна і в інших словниках. Наприклад, словник В. Даля визначає «контроль» як облік, перевірка рахунків, звітності; контролювати щось, когось, перевіряти, бути перевіреним. Слово «нагляд» тут не згадується [67].

Словник російської мови С.І. Ожегова контроль визначає, як «...постійне спостереження з метою перевірки та нагляду; перевірка» [150].

В академічному тлумачному словникові української мови контролем називають «перевірку, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось,

чимось...». Ще один тлумачний словник української мови дієслово «контролювати» визначає як перевіряти кого-, що-небудь [43].

Враховуючи, що ми розглядаємо різні визначення терміна «контроль» для розуміння суті «банківського контролю», раціонально було б, як уявляється, розглянути його визначення і в економічному словнику, адже сам він є і економічною категорією,

Так, Великий економічний словник фіксує таке формулювання цього терміна: «Контроль – це система спостережень і перевірки процесу функціонування підконтрольним об'єктом, виявлення результатів управлінських впливів на такий об'єкт» .

У фінансово-кредитному енциклопедичному словникові зазначається: «Контроль – це складова частина управління економічними об'єктами та процесами, яка полягає у спостереженні за об'єктом з метою перевірки відповідності спостережуваного стану об'єкта бажаному і необхідному стану, який передбачається законами, положеннями, інструкціями та іншими нормативно-правовими актами, а також програмами, планами, договорами, угодами» .

Тлумачення саме «банківського контролю» можна знайти, проаналізувавши матеріал зі спеціалізованих словників. Наприклад, в юридичному словникові банківський контроль розглядається у двох аспектах:

як контроль банку за цільовим використанням виданих кредитів або за використанням коштів неплатоспроможного боржника до визнання його банкрутом;

як контроль, що здійснюється центральним банком країни, а також спеціальними контролюючими органами, які здійснюють регулювання діяльності банківської системи [43].

В інших словниках надається аналогічне визначення банківського контролю. Наприклад, у «Великому економічному словникові» А.Б. Борисова [34].

Як видно, різні словники дають неоднозначне визначення терміна «контроль». Немає єдності в думках щодо цієї дефініції і у вчених. Одні вважають що він тотожний із наглядом [267; 20; 128], інші схиляються до думки що контроль є окремим самостійним видом діяльності [28; 17], треті – що контроль та нагляд співвідносяться як основа та її елемент [25; 225; 133; 265].

Великий внесок у розробку досліджуваного поняття зробили вчені спеціалісти у галузі теорії держави та права, адміністративного та фінансового права.

Так, О.В. Сушинський зазначає: «Природа контролю полягає в тому, що його не можна цілком ототожнювати з якоюсь однією інституцією або тільки з одним напрямком (гілкою або функцією) здійснення влади (зокрема, державної або виконавчої), оскільки він має «наскрізне» значення щодо інституцій та напрямків (гілок або функцій) здійснення будь-якої влади, маючи в цьому розумінні певні інтегруючі, об'єднуючі риси» [253, с. 43–44].

На думку Ю.А. Тихомирова, контроль – це перевірка дотримання і виконання нормативно встановлених задач, планів та рішень, тобто початок циклу, присвяченого оцінці фактично здійсненого процесу [257, с. 510].

Схожою є позиція В.О. Козбаненка, який вважає, що контроль – це перевірка, у процесі якої досліджуються законність і доцільність діяльності [91, с. 482].

Іншою за своєю суттю є думка В.В. Пахомова. Під контролем він розуміє нагляд, спостереження, перевірку [174, с. 420–424].

Аналогічну точку зору пропонує А.М. Тарасов у своїй роботі, проблематикою якої є законодавче забезпечення державного контролю, де автор вживає терміни «контроль» та «нагляд» як синоніми, не проводячи між ними межі [254].

Італійський фінансист Карл Нанні вважає кінцевою метою банківського контролю усунення системних та індивідуальних ризиків, а також стимулювання ефективності банківської системи [121].

Жоден юридичний термін не може бути цілковито досліджений та охарактеризований без аналізу нормативно-правової бази, адже вона є основною сферою його використання. Саме тому, варто розглянути приклади його трактування, способи його фіксації, контекст, в якому він вживається і в законодавстві.

Закон України «Про банки та банківську діяльність» містить таке визначення контролю – «безпосереднє або опосередковане володіння часткою в юридичній особі, одноосібне або разом з іншими особами, що презентує еквівалент 50 чи більше відсотків статутного капіталу або голосів юридичної особи, або можливість справляти вирішальний вплив на управління, або діяльність юридичної особи на основі угоди або будь-яким іншим чином» [192].

Відповідно до іншого Закону України – «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р. № 3164-IV: контроль – це перевірка проектної документації на продукцію, процесу її виготовлення і монтажу та визначення її відповідності встановленим вимогам.

Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Положення про систему управління безпекою судноплавства на морському і річковому транспорті» від 20.11.2003 р. № 904 визначає контроль як функцію управління, яка полягає у перевірці виконання вимог безпеки судноплавства на морському і річковому транспорті з метою отримання інформації про стан виконання указаних вимог та своєчасного вжиття необхідних заходів.

У Наказі Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки під час експлуатації магістральних нафтопроводів» від 23.05.2007 р. № 110 контроль визначається як перевірка відповідності об'єкта встановленим вимогам.

З огляду на вищезазначені положення, можна зробити висновок, що, на думку законодавця, контроль опосередковується здійсненням перевірок. Така позиція має зміст і у сфері банківської діяльності. Оскільки перевірки, як форми банківського контролю, проводяться на етапі вступного банківського контролю і мають на меті перевірку суб'єкта банківської діяльності, який ще не розпочав

здійснення своєї фінансової діяльності. Детальніше цю форму банківського контролю, буде розглянуто у другому розділі.

Варто наголосити, що зведення контролю лише до перевірок не дає можливості розмежувати банківський контроль та нагляд, оскільки перевірки є і формами банківського нагляду, яких закріплено у законодавчому порядку. Але, слід звернути увагу на те, що, окрім перевірок, банківський контроль, як і банківський нагляд, наділений й іншими формами, які не «пересікаються» одна з одною. Саме тому, ці два поняття піддаються розмежуванню одне від одного.

З'ясування лише позиції законодавця не дає змоги здійснити глибоке дослідження цієї проблематики, оскільки основою вивчення будь-якого юридичного явища є аналіз трьох складових: теорії (доктрини), нормативно-правової бази та практики застосування та реалізації.

Зокрема, у науковій літературі виокремлюють напрями, за якими можна побудувати організаційну структуру банківського контролю: 1) планування та контроль за здійсненням грошово-кредитної політики; 2) контроль за емісією національної валюти та використанням сеньйоражу (прибутку, що одержує Національний банк від випуску грошей); 3) формування та контроль використання золотовалютного резерву; 4) затвердження кошторису доходів та витрат Національного банку і контроль за його виконанням; 5) контроль за дотриманням законодавства щодо нагляду за банківськими установами; 6) ліквідація неплатоспроможних банківських установ [10, с. 161-170].

Як уже зазначалося вище, існують різні точки зору вчених та науковців, які здійснили дослідження «банківського контролю». Аналізуючи їх, варто зробити висновок, що вони зводяться до трьох основних підходів розуміння цього поняття: віднесення банківського контролю до одного з видів фінансового; ототожнення банківського контролю та банківського нагляду; розгляд банківського контролю як самостійного поняття.

1. Банківський контроль – вид фінансового контролю.

Прихильниками такого підходу є А.Ю. Вікулін, О.Ю. Грачова, С.В. Симов'ян, Г.П. Толстопятенко, Г.А. Тосунян, М.В. Карасьова та ін.

Фахівець із фінансового права В.Т. Батичко у своєму підручнику «Фінансове право» зазначає: «... фінансовий контроль має такі види, як....банківський, ..». При цьому, автор щодо цього терміна зазначає: банківський контроль здійснюється банками під час здійснення операцій по кредитуванню, фінансуванню та розрахункам [25].

Підтримують такий підхід й інші вчені – Г.А. Тосунян та А.Ю. Вікулін, які серед інших видів фінансового контролю (податковий, валютний, митний, бюджетний) виокремлюють також і банківський [261, с.94].

Л.А. Савченко також схиляється до думки, що банківський контроль є одним із видів фінансового, здійснюючи класифікацію за такою підставою, як сфера фінансової діяльності. При цьому, інші види фінансового контролю, на думку вченої, є подібними до вищезазначених – тих, які наводять Г.А. Тосунян та А.Ю. Вікулін. [225, с.142]. Аналогічної думки дотримується і вчений В.А. Мальцев [133].

Окремі науковці серед видів фінансового контролю не виокремлюють банківський, але відзначають неабияку роль банків, а особливо Центрального банку у процесі здійснення фінансового контролю [266].

Іноді банківський контроль називають контролем фінансово-кредитних органів. Прихильники такої назви зазначають, що банківський контроль необхідний для ефективного використання банківських позик та спрямований на зміцнення платіжної дисципліни, а об'єктом такого контролю є грошовий обіг [264].

Професор Г.П. Толстопятенко у підручнику з фінансового права за редакцією О.Ю. Грачової схиляється до думки, що банківський контроль є видом фінансового контролю і зводить його до контролю за діяльністю банків з метою забезпечення безпеки вкладів і стабільності банківської системи країни [267]. При цьому, вчений ототожнює банківський нагляд із банківським контролем і вказує на те, що у банківському контролі немало роль відіграють центральні банки, але із запропонованого ним визначення видно, що контрольна діяльність не є прерогативою центральних банків, їх виключним правом [267].

У контексті цього підходу характеристики суті банківського контролю доцільно зазначити, що у Верховній Раді України існував проект Закону України «Про державний фінансовий контроль», де державний фінансовий контроль визначався як комплекс цілеспрямованих заходів органів, їх підрозділів чи службових осіб, які здійснюють державний фінансовий контроль у межах повноважень, встановлених законодавством України, з метою упередження, виявлення та припинення фінансових правопорушень на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності, а також забезпечення законності, фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання коштів, у тому числі бюджетних, та інших активів у процесі володіння, розпорядження, використання та відчуження державного майна, відшкодування збитків та встановлення міри відповідальності у разі порушення фінансового, у тому числі бюджетного, законодавства. Але, у 2011 р. цей проект закону було відхилено та знято з розгляду на сесії Верховної Ради України.

Аналізуючи вищезазначене визначення фінансового контролю, можна зробити висновок, що законодавець прямо не вказує на належність банківського контролю до фінансового, але, це нам доводять багато наукових праць. Варто погодитися з думкою, що банківський контроль є видом фінансового. Це доводить і наявність у них спільної мети – забезпечення законності, фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання коштів. Звичайно, така мета є єдиною для багатьох явищ у банківському праві, і тільки на її єдності не можна обґрунтовувати висновок, щодо походження банківського контролю від фінансового. Тому тут потрібно врахувати значущість самого фінансового контролю, який став основою для багатьох процесів у всіх сферах фінансової діяльності. Банківський контроль – це вид фінансового контролю. Крім нього, існують й інші різновиди – бюджетний, валютний тощо. Ще один аргумент, який свідчить про самостійність банківського контролю і про його походження від фінансового – це сфера його застосування. Межами здійснення банківського контролю є виключно діяльність банків та інших фінансово-кредитних структур, тоді як фінансовий контроль здійснюється у всіх сферах фінансової діяльності, які

тільки існують. Незважаючи на те, що банківський контроль походить від фінансового, суть та межі їх здійснення є різними і не дозволяють їх ототожнювати. Зроблено висновок лише щодо того, що банківський контроль є одним із видів фінансового.

2. Банківський контроль та банківський нагляд є тотожними поняттями.

На підтримку цього підходу також існує чимало думок різних учених. Але, перш ніж перейти до їх характеристики, необхідно звернути увагу на «думку» законодавця із приводу цього питання. Як уже зазначалося вище, визначення поняття «банківський контроль» у законодавстві відсутнє. Натомість, пояснюється термін «банківський нагляд» – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [202]. Як видно, законодавець розглядає нагляд та контроль як одне ціле, встановлюючи, що нагляд – це контроль.

Як наголошувалося раніше, одним із прихильників цього підходу є професор Г.П. Толстопятенко [267].

Ще один вчений – А.Я. Курбатов – зазначає, що банківське законодавство змішує поняття «контроль» та «нагляд» у їх класичному розумінні. Він також зазначає, що банківський нагляд, на відміну від загальноприйнятого поняття нагляду, передбачає втручання банку як наглядового органу у діяльність кредитних організацій і, по суті, є контролем [104], тобто, автор вважає, що здійснення заходів впливу є прерогативою контролю. Щодо цього, варто внести ясність. Так, саме втручання в діяльність кредитних організацій передбачає уже здійснення Банком заходів впливу. Це відбувається у разі виявлення певних порушень у діяльності банків чи інших фінансово-кредитних установ. Але це результат проведення банківського нагляду та банківського контролю. Зокрема, заходи впливу здійснюються після проведення перевірок у банку. Перевірки є спільною формою контрольно-наглядової діяльності, тобто, вони є властивими і

банківському контролю і банківському нагляду, тоді як цю форму чітко визначено законодавством як форму здійснення банківського нагляду. Про її віднесення до банківського контролю ми робимо висновок самостійно, аналізуючи стадії банківського контролю. Для них також характерними є здійснення перевірок, а от застосування заходів впливу не завжди може бути результатом перевірок. Наприклад, при здійсненні перевірки на стадії вступного банківського контролю заходи впливу не можна застосувати, тому що ще не утворений повноцінний суб'єкт банківської діяльності, тобто, якщо уже зараховувати заходи впливу до одного з понять (контроль чи нагляд), то варто говорити про нагляд, оскільки його реалізація є трохи вужчою і опосередковується здійсненням перевірок та безвиїзного інспектування банків, їх результатами часто стає виявлення причин, згідно з якими необхідно впроваджувати заходи впливу Національного банку України.

Автор С.В. Лукошкін, перераховуючи види фінансового контролю, характеризує і банківський нагляд, зазначаючи, що банківський нагляд – це постійний контроль з боку державних органів за дотриманням кредитними організаціями та банківськими групами банківського законодавства, нормативних актів банку, установлених ним обов'язкових нормативів. Основними цілями банківського нагляду С.В. Лукошкін визнає підтримку стабільності банківської системи країни, захист інтересів вкладників та кредиторів [128].

Цікавою є думка французького вченого Жана Матука, який, охарактеризовуючи банківський контроль, вдається до акумулювання усіх тих елементів, щодо яких точаться суперечки серед науковців. Так, на думку вченого, банківський контроль – це видання нормативно-правових актів, процес спостереження за діяльністю банків та адміністративно-вольовий вплив на їх діяльність, тобто, як видно, межі між банківським регулюванням, наглядом та контролем він не проводить.

Ми не схильні до думки, згідно з якою банківський контроль та банківський нагляд є тотожними поняттями. На обґрунтування висновку існує декілька фактів. По-перше, час здійснення банківського нагляду та контролю. Як уже зазначалося

вище, банківський контроль починається раніше, ще на етапі формування банку чи іншої фінансово-кредитної організації. Це перша стадія банківського контролю – вступний банківський контроль. За допомогою контролю на цьому етапі можна зробити висновок про доцільність існування самої фінансово-кредитної організації. По-друге, сфера компетенції. Банківський нагляд опосередковується повноваженнями Національного банку України щодо здійснення перевірок та безвиїзного нагляду, бухгалтерського обліку та звітності, аудиту. Це прямо вказано у законодавстві України, тобто саму реєстрацію банків та видачу їм ліцензій можна віднести до першої стадії банківського контролю – вступного контролю. По-третє, суб'єктний склад. Наприклад, Департамент Національного банку України з реєстраційних питань та ліцензування займається виключно видачою ліцензій банкам та їх реєстрацією, тобто це структурний підрозділ Національного банку України, який належить до кола суб'єктів банківського контролю, а не банківського нагляду.

3. Банківський контроль – самостійне поняття.

Ця концепція охоплює ідеї та думки вчених, розуміння банківського контролю яких зводиться до виокремлення його у самостійну категорію, окрему від банківського нагляду.

Уявляється, саме такий погляд на розглядуване питання і є вірним. Прихильниками такого розуміння банківського контролю є і багато вчених.

Наприклад, професор Г.А. Тосунян стверджує, що «спірним (у контексті діючого законодавства) є твердження, що державний банківський контроль – це складова частина державного фінансового контролю». Вчений зазначає, що одним із різновидів державної наглядово-контрольної діяльності у банківській системі країни є банківський контроль за кредитними організаціями, який здійснюється центральним банком в особливих випадках, передбачених банківським законодавством, як наслідок за допущені ними правопорушення [261].

Аналізуючи цей підхід з економічної точки зору, на його підтримку знаходимо таке твердження: «Банківський контроль як самостійний вид контролю відособився у результаті утворення дворівневої банківської системи і появи

комерційних банків. Можна виокремити такі напрямки банківського контролю: контроль за веденням касових операцій на підприємствах; контроль при проведенні кредитних операцій; контроль при проведенні гарантійних операцій; валютний контроль – здійснюється уповноваженими банками, що є агентами валютного контролю» [28].

В.В. Пасічник вважає, що під контролем за діяльністю банків слід розуміти цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно із нормативно-правовими актами [17, с.238].

Існує думка, що банківський контроль – це контроль, який здійснює Національний банк держави щодо валютних, кредитних, фінансових, розрахункових та інших операцій, які здійснюються банківсько-фінансовими та іншими підприємницькими структурами. В Україні ці функції виконує Національний банк [73].

Деякі вчені зазначають також, що контроль є однією із частин адміністрування чи управління і як їх складова існує в системі державного управління держави; під контролем слід розуміти визначення чи виявлення фактичного стану справ, зіставлення фактичного становища з цілями, але без права ухвалювати рішення про зміну ходу діяльності; у тих випадках, коли має місце надання вказівок, обов'язкових директив про зміну ходу діяльності і керівництва підпорядкованими органами, потрібно говорити про нагляд [166, с.107-109].

На нашу думку, остання концепція є найбільш вдалою. Слід сформулювати положення на підтримку такої точки зору. Саме поняття «контроль» існує уже давно і за своєю суттю зводиться до діяльності компетентних органів, яка полягає у проведенні перевірок, що здійснюються з певною періодичністю. Якщо говорити про нагляд, то він відрізняється своєю постійністю, адже нагляд проводиться безперервно, безупинно. Таким чином, уже видно різницю між контролем та наглядом.

Тепер слід зосередити увагу на дослідженні банківського нагляду.

Питання банківського нагляду знайшло своє відображення у працях таких вчених, як: О.Н. Антипова, О.М. Васюренко, В.І. Грушко, О.Ю. Грачова, Н.Ю. Єрпильова, О.М. Сидоренко, С.І. Лучковська, О.П. Орлюк, В.Л. Кротюк, Л.А. Савченко, Н.І. Хімічева, А.Г. Баришніков, Ю.М. Козлова, А.Ю.Симановський, Т.М. Менщикова, В.К. Колпаков, В.І.Міщенко, І.А. Кузнєцова, Р.М. Сухий та ін.

Нагляд, безсумнівно, є взаємозалежним, взаємопов'язаним із таким поняттям, як контроль. Але, як уже наголошувалося, ми не вважаємо банківський нагляд та банківський контроль тотожними. На нашу думку, їх можна розглядати окремо один від одного, як два автономних поняття.

Сутність та зміст нагляду найбільш повно можна розглянути через загальнотеоретичне дослідження цього поняття, здійснивши комплексний аналіз. Необхідно знайти його основні риси, форми втілення у діяльність державних органів, визначення його функціональної приналежності.

При вивченні питання щодо сутності категорії «нагляд» необхідно приділити особливу увагу працям та науковим розробкам вчених-адміністративістів, оскільки це поняття досить повно розглядається, аналізуються та вивчається цією галуззю права, яка досить тісно пов'язана з фінансовим правом. Значущі та цінні дослідження здійснено вченими та науковцями також у галузі економіки, оскільки питання банківського нагляду нерозривно пов'язане зі станом економіки у країні в цілому.

Визначити його етимологію можна за допомогою перекладу. Англійською «нагляд» – це «supervision», яке утворилося від латинського словосполучення «super videre», що означає «слідкувати та керувати виконанням чиеїсь роботи». Момент його першого вживання та офіційного використання у документах за різними джерелами коливається від 1580 до 1645 р. [293].

У законодавстві України банківський нагляд визначається як система контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства

України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [202]. Такого визначення дотримуються і вчені, зокрема, С.І. Лучковська [130].

Цікаво, що у російському законодавстві чіткого визначення терміна «банківський нагляд» не існує. Але, у Законі Російської Федерації «О банках и банковской деятельности» є розділ під назвою «Банковское регулирование и банковский надзор», як і в Законі України «Про Національний Банк України», в якому міститься аналогічний розділ.

Аналізуючи зміст та сутність слова «нагляд», варто звернутися до енциклопедичних словників. У толковому словнику В.І. Даля нагляд пояснюється як одна із форм діяльності різноманітних державних органів щодо забезпечення законності [67]. Похідними від основного терміна визначають такі слова: «наглядати, нагляд за кимось, чимось з метою контролю, охорони» [243], «нагляд з метою перевірки» [150].

Український юридичний термінологічний словник надає декілька визначень нагляду, наводячи приклади вживання цього терміна в законодавстві у різних аспектах та галузях права. Серед цих дефініцій є й ті, що визначають нагляд як одну із форм діяльності державних органів щодо забезпечення законності; і такі, що детермінують його як спостереження за дотриманням об'єктами управління нормативних актів з питань безпеки у процесі їх діяльності; і ототожнення нагляду з контролем за виконанням вимог нормативних актів; і визначення його як процесу збору та реєстрації державними органами даних за допомогою спостереження, моніторингу та ін. процедур.

Фінансовий словник трактує термін «банківський нагляд» як комплекс заходів, спрямований на забезпечення регулярного спостереження і періодичних перевірок фінансово-господарської діяльності та організації роботи банків [268]. Таке ж визначення знаходимо і в Великому економічному словнику [32].

У фінансовому словникові А.Г. Загороднього банківський нагляд трактується за двома значеннями: 1) діяльність щодо створення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, оперативного реагування на

події, які дестабілізують діяльність банківської установи; 2) контроль банку за використанням банківського кредиту [78].

Сучасний фінансово-кредитний словник: банківський нагляд – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк, або інший спеціалізований орган, визначений законодавством, займається забезпеченням стабільного безпечного функціонування банків, що запобігає дестабілізуючим тенденціям у банківській системі [245].

В. Грушко у співавторстві з іншими науковцями розуміють під банківським наглядом насамперед моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їхніх установ; діяльності банків; їх реорганізації та ліквідації [64, с. 11].

О. Хаб'юк висловлює позицію, згідно з якою банківським наглядом є контроль (моніторинг) за діяльністю банків та застосовування заходів впливу у разі порушень законодавства, а також нормотворча діяльність органів нагляду [272].

Як видно, В. Грушко та О. Хаб'юк співвідносять нагляд з моніторингом.

Вчений А.Г. Баришніков зазначає, що нагляд є необхідним пасивним методом управління, який дає оцінку стану справ, без можливості втручання; активний метод управління (активне втручання шляхом безпосереднього впливу на стан справ) реалізується за допомогою контролю, який є більш об'ємним видом державної діяльності [24].

Ю.М. Козлова вважає, що нагляд – це діяльність спеціальних органів галузевого управління, державних інспекцій, щодо здійснення контролю за виконанням спеціальних правил та вимог, установлених законами, постановами уряду, відомчими актами та інструкціями самих інспекцій [177].

Проблема визначення банківського нагляду хвилюють і економістів.

У підручнику О.Н. Антипової «Система банковского надзора и инспектирования за рубежом» наводиться таке визначення банківського нагляду – це комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підтримку стабільності, міцності і цілісності кредитно-фінансової системи, забезпечення безперебійного

ефективного та надійного функціонування кредитно-фінансових ринків, які покликані захищати інтереси кредиторів і вкладників, що розміщують свої кошти у різноманітні фінансово-кредитні інститути [12, с.5].

Ще один російський вчений-економіст А.Ю. Симановський детермінує банківський нагляд як «сукупність дій, що здійснюються наглядовим органом у рамках встановленої компетенції і у відповідності до відкритих процедурних норм, з метою забезпечення стабільності функціонування банківської системи та захисту інтересів її кредиторів та клієнтів (вкладників)» [232].

Н.Ю. Єрпильова зазначає, що банківський нагляд – це нагляд за реалізацією нормативності у банківській діяльності. Це спостереження (дистанційне та контактне) Банку Росії за виконанням і дотриманням кредитними організаціями законодавства, що регулює банківську діяльність, встановлених ним нормативних актів (у тому числі фінансових нормативів та правил бухгалтерського обліку та звітності), а також застосування передбачених банківським правом санкцій у разі їх порушення [143].

Т.М. Менщикова у підручнику «Банковский надзор и аудит» визначає банківський нагляд як комплекс заходів центрального банку країни з контролю за дотриманням кредитними організаціями вимог законодавчих та підзаконних актів, що регулюють банківську діяльність [138].

Вище уже говорилося про значущість наукових розробок вчених та науковців, які здійснюють свої дослідження у галузі адміністративного права. Вважаємо за доцільне для повного ґрунтовного та всебічного аналізу цієї проблематики звернутися до їхніх праць.

У підручнику з адміністративного права В.К. Колпакова міститься таке визначення нагляду – це здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності. При цьому, зазначається також, що суб'єктами здійснення нагляду є державні органи [4].

Існує думка, що, оскільки через нагляд Національним банком України реалізується функція державного управління банківським сектором, то він є

уособленням управлінської діяльності держави. Звідси видно його прямий зв'язок з адміністративною галуззю. В.І. Міщенко та А.П. Яценюк також схильні до думки, що банківський нагляд належить до адміністративного регулювання [139, с. 39].

Як видно із вищезазначених визначень, найчастіше банківський нагляд розглядають як певні дії уповноважуючих органів, тобто зараховують його до категорії «процедур». Але іноді його розглядають і як певну систему. Наприклад, систему, якою користується держава, щоб гарантувати стабільність фінансової системи, її безпеку та здоров'я [16, с. 5]. Можна зробити висновок, що це визначення пояснює нагляд у широкому розумінні. Такого ж визначення дотримуються й автори підручника «Банківський нагляд». Крім того, вони розглядають вищезазначене поняття у двох аспектах – організаційному та функціональному. У першому випадку банківський нагляд є системою державних органів, наділених повноваженнями щодо здійснення контролю за дотриманням банками та іншими кредитно-фінансовими установами вимог законів та інших нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності, у другому – банківський нагляд можна розглядати як діяльність, що здійснюється уповноваженими державними органами і полягає у контролі за дотриманням банками та іншими кредитно-фінансовими установами вимог законів та інших нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності, а також застосуванні до них заходів впливу при порушенні зазначених вимог [139].

У вузькому розумінні формулювання цього терміна надає І.А. Кузнецова. На її думку, нагляд у вузькому значенні – це засіб забезпечення пруденційного регулювання, тобто нагляд за окремими кредитними організаціями як частини банківської системи [102].

Цікавою та вартою уваги є точка зору Т.Е. Рождественської, яка, досліджуючи теоретико-правові основи банківського нагляду, дійшла висновку про те, що банківський нагляд із точки зору державного управління необхідно розглядати як вид фінансового контролю [220].

Характеризуючи усі вищезазначені визначення, уже бачимо, що нагляд – це у першу чергу спостереження, перевірка діяльності кого-небудь, реагування у разі виявлення невідповідностей, або порушень. Варто підкреслити, що нагляд завжди спрямовано на корекцію поведінки. Він є безперервним спостереженням і перевіркою стану об'єкта, а також аналізом записів з метою перевірки і засвідчення того, що встановлені вимоги виконуються.

Проблема банківського нагляду є цікавою для вивчення та дослідження не лише вітчизняними та російськими вченими. Про те, що нагляд у банківській сфері є завжди актуальним для розвитку будь-якої країни, свідчить те, що у світовій юридичній та науковій літературі сформувалася певна система підходів щодо визначення розглядуваного терміна. Вони відрізняються один від одного метою та завданнями самого нагляду, адже, його спрямовано на виконання та досягнення багатьох різноманітних завдань та цілей.

Зокрема – ця система складається з 3 елементів: формально-правовий підхід, ризик-орієнтований та змістовний [275, с. 49].

Відповідно до формально-правового підходу «банківський нагляд» – це здійснюване спеціальним державним органом або органами постійне спостереження за діяльністю не підпорядкованих йому юридичних осіб (банків) з метою виявлення порушень банківського законодавства, тобто сутність такого погляду полягає у забезпеченні дотримання нормативно-правових актів, що регулюють банківську діяльність.

Ризик-орієнтований підхід детермінує нагляд за банківською діяльністю як комплекс взаємопов'язаних дій, спрямованих на підтримку стабільності банківської системи, попередження системних ризиків (наприклад, банкрутства банків), а також захист інтересів вкладників і кредиторів [142]. Як видно, тут, у порівнянні з попереднім формулюванням, нагляд має дещо інше спрямування, більш широке.

І, нарешті, останній підхід – змістовний. Змістовний банківський нагляд можна з'ясувати як комплекс дій, що проводяться уповноваженим на те органом (НБУ) щодо отримання необхідної інформації про фінансовий стан як

конкретного банку, так і усієї банківської системи у цілому, а також перевірка додержання комерційними банками законодавчих і нормативних актів та застосування щодо “порушників” адекватних засобів реагування. Такий підхід не дарма має назву «змістовний», адже він найбільш повно висвітлює сутність банківського нагляду, поєднуючи в собі елементи попередніх двох підходів.

Як видно, усі трактування та визначення мають одну спільну рису – вказування на системність банківського нагляду. Хоча про це прямо і не говориться, але такий висновок можна зробити, виходячи із самих формулювань. Жоден вчений не зводить банківський нагляд до чогось одного, єдиного. Незалежно від того, що, на думку науковців, є основою нагляду (дії уповноважених суб’єктів, контроль із боку державних органів, покарання порушників, створення нормативних актів для регулювання банківської сфери) – завжди виокремлюють декілька пов’язаних між собою елементів. Навіть якщо акцентується увага на якомусь одному компоненті, постійно підкреслюється його взаємозалежність з іншими.

Враховуючи вищенаведене, можна окреслити ряд висновків, на основі яких сформульовано остаточний погляд, відповідно до якого банківський контроль та банківський нагляд є самостійними поняттями.

Суперечки у правничих та інших колах на рахунок єдиного визначення «банківського нагляду» та «банківського контролю» залишаються актуальними на теперішній час, а тому визначити певну єдність у думках науковців і на основі цього сформулювати сингулярну дефініцію майже неможливо. Але, незважаючи на відсутність спільності у думках вчених, не можна зменшувати саму цінність контролю та нагляду. Адже, без належного їх здійснення стан економіки країни може легко перетворитися на кризовий, що призведе до дефолту.

Не можна заперечувати той факт, що банківський контроль походить від фінансового, адже сама галузь банківського права бере свій початок у фінансовому. І розвиток банківської діяльності країни, і розвиток держави в цілому дають підстави стверджувати, що банківський контроль цілком заслуговує на своє існування окремою, самостійною категорією.

Банківський контроль складається з таких стадій - вступний, попередній, поточний та подальший контроль. Детальна їх характеристика буде наведена у другому розділі дисертаційного дослідження. Але тепер варто вже зазначити, що вони впливають одна з одною, логічно продовжують одна одну. Першою стадією є вступний контроль, далі – попередній, поточний та подальший. Кожна з них має свої завдання та мету, які відповідають одній спільній меті існування усього банківського сектора – забезпечення стабільності грошової одиниці України, фінансово-господарської діяльності банку та дотримання законодавства України. Існування цих стадій дає можливість зробити висновок щодо визначення банківського контролю як процесу.

На основі аналізу різноманітних поглядів вчених та науковців, а також нормативно-правової бази, можна сформулювати власне визначення банківського контролю. Отже, банківський контроль – це процес, який об’єднує низку стадій, що логічно продовжують одна одну, і впродовж яких органи Національного банку України та його структурні підрозділи перевіряють діяльність банків та інших фінансово-кредитних організацій для забезпечення стабільності готівкового та грошового обігу, фінансово-господарської діяльності банку, дотримання законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України.

Варто погодитися з тим, що терміни «банківський нагляд» та «банківський контроль» знаходяться на стикові декількох галузей права. Адміністративісти зводять наглядову та контрольну діяльність у банках до повноважень спеціальних органів управління. Вчені-економісти часто використовують у своїх дефініціях формулювання банківського контролю, в яких акцентовано увагу на інтересах кредиторів, кредитних організацій та клієнтів.

1.3. Види контрольно-наглядових повноважень Національного банку України

Для підготовки та реалізації поставлених завдань Національний банк України наділений різноманітними повноваженнями, які відіграють важливу роль

у формуванні належних фінансових та адміністративних умов для надійного та безперебійного функціонування банківської системи країни.

Саме у повноваженнях має прояв сутність конкретного органу, його природа та соціальне призначення. А саме контрольно-наглядові повноваження Національного банку України вказують на його значущість як основного регулятора банківської системи країни.

Дослідження повноважень Національного банку України не було би ґрунтовним без визначення їх правової природи.

Повноваження Національного банку України нерозривно пов'язані з його функціями. Тому, перш ніж перейти до детальної характеристики та аналізу видів повноважень Національного банку України, варто, у першу чергу, здійснити всебічне дослідження теоретичної природи понять «функції» та «повноваження». Це дозволить розмежувати їх та зрозуміти суть кожного.

Теоретичний аспект функцій та повноважень був предметом наукових публікацій багатьох науковців, які здійснювали свої праці у різних галузях – теорії держави та права, адміністративному праві. Зокрема, важливий внесок у дослідження сутності функцій зробили такі вчені: І.Л. Бачило, В.В. Молдован, Л.І. Чулінда, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, Н.І. Матузов, А.В.Малько, С.С. Алексеев, О.П. Орлюк та ін. Правову природу повноважень досліджували та аналізували Ю.А. Тихомиров, Б.М. Лазарев, Є.В. Кулакова, В.Б. Авер'янов. Звісно, це дослідження не було би повним без аналізу праць вчених фінансового та банківського права, тому основну роль приділено публікаціям Є.В. Лунга, Є.М. Ашмаріної, Ф.К. Гізатуліна, Г.А. Тосуняна, А.Ю. Вікуліна, Т.А. Латковської, Л.К. Воронової, Т.Е. Рождественської та ін.

Функції та повноваження Національного банку України прописані в Законі України «Про Національний банк України». Безумовно, їх чітка регламентація допомагає зрозуміти особливості правового становища Національного банку України та взаємодії його органів. Щодо функцій Національного банку – можна детально їх розглянути за допомогою ст. 7 вищезазначеного закону [202]. А от

повноваження Банк виконує за допомогою таких своїх органів, як Рада Національного банку та Правління Національного банку.

Стаття 99 Конституції України встановлює, що основною функцією Національного Банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Ця функція є основною, але далеко не єдиною. Повний перелік функцій центрального банку міститься у законі України «Про національний банк України». Цей список налічує 25 положень. Раніше їх було більше, але зміни в законодавстві призвели до виключення деяких функцій.

Недостатність наукових досліджень із питань розмежування функцій та повноважень Національного банку України зумовлює потребу звернутися до теорії права та адміністративного права для їх всебічного розгляду.

Великий внесок у розробку цього питання зробили спеціалісти у галузі адміністративного права.

Так, професор Б.М. Лазарєв у підручнику «Компетенція органів управління» визначає повноваження як комплекс конкретних прав і обов'язків, які надаються для реалізації покладених на орган функцій [109].

Як комплекс прав і обов'язків розглядають державно-владні повноваження і автори підручника «Адміністративне право України, академічний курс» [2].

В юридичній енциклопедії поняття повноваження трактується як сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій.

Підтримує вищевказану думку і Є.В. Кулакова. На її думку, владні повноваження державного органу складаються з юридичних прав для здійснення державних функцій та юридичних обов'язків, які покладаються на цей орган державою. Права стають реальною можливістю щодо виконання покладених функцій та збігаються з обов'язками, тобто необхідністю стосовно держави, і зливаються в єдину правову категорію повноважень [103].

Тлумачний словник російської мови визначає «повноваження», як офіційно надане кому-небудь право якої-небудь діяльності, ведення справ [151, с. 571].

Юридична наука використовує термін «повноваження» для характеристики прав та обов'язків якого-небудь органу, посадової особи: він рівною мірою охоплює і права, і обов'язки [105].

У загальній теорії держави та права функції прийнято розглядати, як «основні напрямки діяльності», «визначена робота», «коло діяльності» тощо. У контексті нашої теми доцільно брати до уваги визначення, що стосуються функцій органу державного управління та функцій держави загалом. Таке рішення обґрунтовується тим, що закон України «Про національний банк України», який детально регламентує правовий статус Національного банку України, визначає: «Національний банк України є центральним банком, особливим центральним органом державного управління». Саме тому, досить актуальним для характеристики функцій Національного банку є наступне визначення, яке міститься в юридичній енциклопедії. Функції державного управління – це внутрішньо однорідні, самостійні, спеціалізовані частини управлінської діяльності, що характеризуються цільовою спрямованістю [56].

Можна цілком погодитися з російською вченою І.Л. Бачило, яка у своєму підручнику «Функції органів управління. Правові проблеми оформлення та реалізації» справедливо зазначає, що «функції визначають, що робить орган. Здійснюючи визначені для нього функції та повноваження, він реалізує свою компетенцію, діє у відповідності до неї та в її межах» [27].

Держава для здійснення своїх основних завдань, що обумовлені її соціальною сутністю, виконує багато функцій – політичну, правову, економічну, соціальну тощо. Національний банк України є одним із основних інструментів, за допомогою яких відбувається реалізація функцій держави як внутрішніх, так і зовнішніх. Саме тому, функції Національного банку можна розглядати і як вид функцій держави. Для цього будуть актуальними дослідження праць вчених-теоретиків.

В.В. Молдован та Л.І. Чулінда визначають функції держави як основні напрями діяльності держави, що розкривають її соціальну сутність і призначення у суспільстві [141].

Схоже визначення надають і автори О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко зазначаючи, що: «основні функції сучасної держави – це визначені її соціальним призначенням основні напрями діяльності держави» [256].

Спеціаліст із теорії держави та права, професор О.Ф. Скакун зазначає, що функції держави – головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями та такі, що характеризують її сутність [241].

Аналогічними за змістом є і визначення російських вчених-теоретиків. Так, Н.І. Матузов та А.В. Малько надають визначення функціям держави як основним напрямкам діяльності держави щодо вирішення цілей та завдань, які стоять перед нею [135].

Відомий російський теоретик С.С. Алексеев дещо розширив це поняття і визначає функції держави як основні напрямки її діяльності, що виражають суть та соціальне призначення, цілі та задачі держави щодо управління суспільством у властивих їй формах та властивими їй методами [8].

На думку спеціалістів у галузі банківського права функції нерозривно пов'язані безпосередньо із цілями. Така думка знайшла відображення у декількох наукових дослідженнях.

А.Г. Братко під функціями Центрального банку розуміє основні напрямки його діяльності у сфері регулювання грошово-кредитної і фінансової систем, а також банківської діяльності. Вчений зазначає, що роль банку має прояв у його цілях, функціях та компетенції. Та при цьому, зазначає, що між цілями та функціями центрального банку немає однозначного зв'язку і його цілі так чи інакше мають прояв і реалізуються через усі його функції [35].

Таку ж позицію висловлюють інші російські науковці Є.М. Ашмаріна та Ф.К. Гізатулін. Вони також розглядають функції центрального банку через призму його цілей, визначених у російському законодавстві. Таким чином, вчені виокремлюють функцію участі Банку в реалізації грошово-кредитної політики

держави, функцію організації готівкового грошового обігу, функцію управління системою розрахунків, функцію управління банківською системою, функцію валютного контролю та регулювання, функцію нормотворчості тощо [21].

Варто зазначити, що із цього питання у науковців відсутня єдина думка. Деякі вчені відокремлюють цілі та функції центрального банку одне від одного. Г.А. Тосунян та А.Ю. Вікулін висловили та обґрунтували точку зору, відповідно до якої функції центрального банку – це його роль, а ціль – це один з елементів поведінки та свідомої діяльності, який характеризує передбачення в обдумуванні результату діяльності та шляху його реалізації за допомогою визначених засобів. Таким чином, автори висловлюють позицію, згідно з якою функція є засобом для досягнення цілі, і змішувати їх неправомірно [261].

Як видно з наведеного вище, деякі автори повноваження центрального банку розглядають як засіб, за допомогою якого і здійснюються функції, тобто самі функції вони виокремлюють у дещо ширше поняття, що, як уявляється, є цілком слушним. На підтримку такого висновку можна навести в приклад регламентування функцій та повноважень у законодавстві України. Законом України «Про Національний банк України» у ст.ст. 6 – 7 [202] чітко визначено функції Національного банку України, що не можна сказати про повноваження. Їх формулюванню завжди передують та чи інша функція Банку.

Функція завжди є більш глобальною за своєю суттю, аніж повноваження. Вона стосується певного широкого кола суспільних відносин. А от повноваження – це те, що допомагає органам здійснювати свої функції якісно, вірно, згідно з законом. Їх є дуже багато, але всі вони покликані полегшувати та покращувати якість виконання функцій.

Для кращого розуміння можна навести такий приклад. Основна функція Національного банку України, яка знайшла своє законодавче відображення у Конституції України та в Законі України «Про національний банк», є функція забезпечення стабільної грошової одиниці України. Вона здійснюється за допомогою низки цілеспрямованих дій банку, серед яких чільне місце посідає організація готівкового грошового обігу. Для цього Національний банк наділяє

свої органи рядом повноважень, а саме: виготовлення та зберігання банкнот і монет, визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій, встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот та монет, визначення вимог стосовно технічного стану та організації охорони приміщень банківських установ тощо.

Такої ж думки дотримується і Е.В. Лунгу. Вона зазначає, що Банк Росії наділяється повноваженнями у галузі фінансового, валютного регулювання грошової емісії. Аналізуючи її публікації, можна зробити висновок, що областями автор назвала функції центрального банку і висловила думку щодо необхідності існування повноважень для виконання функцій банку [129].

О.П. Орлюк вірно вказує на розмежування функцій центрального банку у сферах банківського нагляду та контролю [153, с. 158]. Як аргумент, вчена зазначає, що, на відміну від нагляду, контроль передбачає, як правило, наявність відносин підлеглості між органом що контролює, та особою, над якою здійснюється контроль, а також втручання в оперативну діяльність підконтрольної особи з метою усунення допущених порушень [244, с. 240-268].

Варто перейти до суті самих повноважень. Загальновідомо, що це сукупність прав та обов'язків. Цей погляд на визначення повноважень знайшов своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців із теорії держави та права.

Таку думку також підтримують і вчені спеціалісти у галузі фінансового та банківського права.

Так, професор Т.А. Латковська у своїй статті «Правові особливості участі центрального банку у бюджетних відносинах» розглядає повноваження Національного банку у вигляді прав та обов'язків [110].

Російська вчена Е.В. Лунгу також в одній із своїх публікацій зазначає, що повноваження центрального банку – це система прав та обов'язків. У цій же роботі автор пропонує поділяти повноваження Центрального Банку на публічні та приватні, у залежності від їх змісту. Цю класифікацію науковець здійснює

наступним чином: публічні повноваження безпосередньо спрямовані на виконання функцій центрального Банку як державного органу і є основним серед усіх інших. Як приклад, автор зазначає, що у сфері організації безготівкових розрахунків Банк координує, регулює та ліцензує діяльність клірингових організацій. Приватні повноваження, на її думку, направлені та призначені для організації діяльності самого центрального банку. При цьому, автор вважає їх похідними від основних, але у той же час, указує на можливість реалізації публічних повноважень лише у разі виконання приватних.

Відокремлює один від одного функції та повноваження також і вітчизняний професор Л.К. Воронова. Зокрема, на її думку «правовий статус центрального банку як системна категорія поряд із функціональною характеристикою включає також передбачену нормами права спеціальну правоздатність суб'єкта права у питаннях відання» а також його повноваження, що, враховуючи публічні функції Національного банку, становлять його компетенцію» [51].

Іншою за своєю суттю є думка іншого російського науковця В.І. Лафітського, який ототожнює повноваження та функції центрального банку [165]. Як наслідок, автор виокремлює такі повноваження Банку: здійснення валютного контролю, здійснення контролю за діяльністю кредитних організацій, організація грошового обігу, встановлення правил здійснення розрахунків. Зважаючи на саму суть та правову природу функцій та повноважень, які, безперечно, тісно взаємодіють одне з одним, але не можуть бути однаковими, підтримати таку точку зору не є можливим.

Про відмінність між функціями і повноваженнями Національного банку говорить і правова регламентація статусу Національного банку України. Адже, в основному законі, що встановлює та регулює діяльність Банку, а саме в Законі України «Про Національний банк України», у ст. 2 зазначено, що «Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України».

Сміливо можна стверджувати, що наявність досить широкого кола повноважень у Національного банку України є ознакою приналежності розглядуваного правового інституту до публічного права. Адже, найважливішою умовою задоволення суспільних інтересів є те, що кожен орган публічної влади повинен точно знати, що він може робити, а чого – ні, а також знати умови та межі своєї діяльності. Вся діяльність юридичних осіб публічного права визначається набором їх повноважень [228].

На підтримку думки щодо віднесення центрального банку до юридичних осіб публічного права існує багато публікацій із цього приводу [58]. Зокрема, прихильницею цієї точки зору є Т.Є. Рождественська, яка вважає, що центральний банк наділено усіма ознаками юридичної особи публічного права. Але, така думка поки що не знайшла свого законодавчого відображення [218].

Як зазначалося вище, свої повноваження Банк виконує за допомогою Правління та Ради. Так, ст.9 Закону України «Про Національний банк України» визначає повноваження Ради, і серед них: здійснення контролю за проведенням грошово-кредитної політики; прийняття рішення про збільшення розміру статутного капіталу Національного банку тощо. Повноваження ж Правління визначені у ст. 15: прийняття рішень щодо банківського нагляду та регулювання, затвердження штатного розпису Національного банку та форми оплати праці тощо.

Безперечно, повноваження та функції тісно взаємопов'язані і не можуть існувати одне без одного, адже перших завжди спрямовано на виконання останніх.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна сформулювати висновок, згідно з яким нечітке розуміння функцій та повноважень Національного банку України у джерелах наукової літератури пов'язане з тим, що Національний банк України виконує свої функції як єдиний орган, а повноваження – це особливість Правління Банку та його Ради. Згідно з дослідженням та аналізом законодавчих актів можна дійти висновку, що «функція» – це категорія, яка належить Банку, як центральному органу державного управління у цілому, а «повноваження»

законодавцем визначається як дещо вужче поняття і має більше відношення до органів Національного банку – Ради та Правління.

Зважаючи на велику кількість думок щодо ототожнення функцій та повноважень Національного банку України, вважаємо за необхідне також проаналізувати підстави класифікації функцій.

Вивченню функцій Національного банку України приділяється увага вчених як правників, так і економістів. Різні підстави класифікації містяться у книгах та працях таких вчених: С.В. Глущенко, В.Д. Лагутін, А.П. Жмулевська, С.Х. Хабитежев, Г.Г. Фетисов та ін.

Однією з класифікацій є розмежування функцій Національного банку України за такими підставами:

за закріпленням (правовою регламентацією) їх у Законі України «Про національний банк України»;

у залежності від того, в чиїх інтересах здійснюється контроль (функції, що здійснюються в інтересах держави у цілому; функції, що здійснюються в інтересах Національного банку, як самостійної юридичної особи);

за ознакою відношення до банківської діяльності [273] (функції у сфері кредитно-грошової політики; функції у сфері управління банківською системою; функції у сфері здійснення банківських операцій).

Інший приклад класифікації проводить В.Д. Лагутін у своєму підручнику «Кредитування». Він поділяє функції Національного банку України на контрольні, регулятивні та наглядові.

За схожими ознаками здійснює поділ функцій центрального банку і С.В. Глущенко. Але, вищеназваний перелік видів він доповнює ще обслуговуючими функціями та функціями Центрального банку. Отже, за цими підставами можна виокремити такі:

регулюючі;

обслуговуючі;

контролюючі;

функції Центрального банку [57].

Таким чином, проаналізувавши закон України «Про Національний банк України», можна навести приклади до зазначених видів функцій.

Отже, до регулюючих слід віднести: встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна (п. 4 ст. 7); визначення порядку здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами (п. 25), тощо.

До обслуговуючих функцій належать: виступ кредитором останньої інстанції для банків і організація системи рефінансування (п. 3); здійснення погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, ведення Державного реєстру банків, Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків (п. 9); організація інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей (п. 17) тощо.

Контролюючими функціями Національного банку України є: здійснення банківського регулювання та нагляду на індивідуальній та консолідованій основі (п. 8); здійснення відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютного регулювання, визначення порядку здійснення операцій в іноземній валюті, організація і здійснення валютного контролю за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій (п. 14) тощо [202];

Функціями Національного банку, як Центрального банку країни, є: представлення інтересів України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків (п. 13); монопольне здійснення емісії національної валюти України та організація готівкового грошового обігу (п. 2) тощо.

Деякі автори виокремлюють ще один критерій класифікації – ступінь важливості. У залежності від нього функції центральних банків розподіляються на основні та додаткові. Основними є ті, без яких виконання Національним банком України свого основного завдання (стабільності грошової одиниці) є неможливим. Всі інші це додаткові. І, хоча їх спрямовано на вирішення не основних завдань Національного банку України, їх значущість не потрібно зменшувати, тому що так чи інакше, але вони цьому сприяють. Прикладом додаткової функції може бути участь Національного банку України у підготовці кадрів для банківської системи України (п. 19).

Заслужовують на увагу й інші види функцій Національного банку України. Мова йде про поділ їх на зовнішні та внутрішні. Внутрішні – це ті функції, які здійснюються Національним банком України у межах країни, взаємодіючи з резидентами, а зовнішні – ті, що здійснюються поза межами Української держави, з нерезидентами.

В літературі можна також зустріти організаційну функцію (вона полягає в організації та управлінні грошовим обігом), функцію захисту інтересів вкладників, функцію адміністративної діяльності.

Класифікацію контрольно-наглядових повноважень Національного банку України можна проводити за декількома критеріями. Спершу, ці критерії можна визначити за допомогою законодавства, а саме Закону України «Про Національний банк України». Проаналізувавши цей нормативно-правовий акт, можна виокремити такі критерії класифікації:

1. Залежно від суб'єкта реалізації контрольно-наглядових повноважень:

- повноваження Ради Національного банку України;
- повноваження Правління Національного банку України;
- повноваження Голови Національного банку України;
- повноваження структурних підрозділів Національного банку України;

2. За характером повноважень:

- владні;
- управлінські.

Щодо цієї класифікації варто зазначити таке. Владним характером повноважень наділено не всіх органів Національного банку України. Зокрема, повноваження голови Національного банку України та голови Ради Національного банку України мають лише управлінський характер. Серед повноважень Голови Банку можна виокремити: керівництво діяльністю Національного банку, розподіл обов'язків між заступниками Голови, підписання протоколів, постанов тощо.

До повноважень голови Ради Національного банку України належать організація засідань Ради Національного банку України та головування на них, скликання позачергових засідань за своєю ініціативою або за наполяганням не менше однієї третини від загальної кількості членів Ради Національного банку, а також на вимогу Голови Національного банку.

Аналогічну точку зору висловлює у своїй статті і О.Є. Костюченко, який справедливо зазначає, що повноваження Голови Національного банку мають переважно управлінський характер і забезпечують йому правомочності керувати таким державним органом управління з метою виконання ним своєї основної функції [96].

На інші ж органи Національного банку України покладено саме владні повноваження. Наприклад, розроблення Основних засад грошово-кредитної політики, що здійснюється Радою Національного банку України; прийняття рішення щодо емісії валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет, що належать до компетенції Правління Національного банку України;

Третя підстава класифікації – залежно від функцій Національного банку України:

- повноваження щодо організації готівкового грошового обігу;
- повноваження у сфері валютного регулювання та контролю;
- повноваження у сфері банківського регулювання та нагляду.

Звісно, перелік цих повноважень можна значно розширити, але класифікацію функцій, а, відповідно і повноважень до них, наведено у цьому підрозділі раніше.

Наступною підставою класифікації є здійснення нагляду в окремих сферах. Відповідно до неї слід виокремити повноваження щодо:

- нагляду за діяльністю кредитних організацій та інших фінансових установ;
- нагляду за діяльністю кредитних організацій у зв'язку із прийняттям заходів щодо боротьби з легалізацією прибутків, отриманих злочинним шляхом;
- нагляду у сфері електронних платіжних систем.

Розглядаючи особливості нагляду за діяльністю кредитних організацій у зв'язку із прийняттям заходів щодо боротьби з легалізацією прибутків, отриманих злочинним шляхом, А.С. Лінников наголошує, що здійснення повноважень цього особливого виду банківського нагляду орієнтоване на загальноприйняті міжнародні стандарти [124]. Зокрема, істотну роль в реалізації цих повноважень відіграє ФАТФ (FATF) – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмивання грошей. Це міжурядовий орган і його завданням є розробка і сприяння стратегії боротьби з відмивання грошей як на національному, так і на міжнародному рівні, тобто Група з розробки фінансових заходів є "органом формування стратегії". Її діяльність спрямовано на формування необхідної політичної волі для здійснення реформування національного законодавства та регуляторної системи з метою боротьби з відмиванням грошей. ФАТФ встановила комплекс заходів, який включає 40 рекомендацій, серед яких: заборона ведення анонімних рахунків, заборона відкриття рахунків на явно видумані імена, вимога до фінансових установ повідомляти компетентним національним органам про підозрілі операції тощо.

Серед повноважень, які реалізуються на виконання наглядових функцій Національного банку України, вчений О.П. Віхров виокремлює:

- здійснення усіх видів перевірок на місцях банків в Україні та ліцензування банківських операцій;
- можливість вимагати від банків проведення загальних зборів акціонерів (учасників) і визначення питань, за якими має бути прийнято рішення;

можливість брати участь у роботі зборів акціонерів (учасників), засідань спостережної ради, правління і ревізійної комісії банку з правом дорадчого голосу;

надання банкам обов'язкових для виконання приписів [48].

Із таким переліком контрольно-наглядових повноважень слід погодитися. На нашу підтримку говорить і позиція законодавця. Так, Закон України «Про банки та банківську діяльність», зокрема розділ IV «Регулювання банківської діяльності. Банківський нагляд» встановлює повноваження щодо регулювання банківської діяльності та банківського нагляду. Можна зробити висновок, що саме ці повноваження законодавець зараховує до контрольно-наглядових. Серед них є і повноваження щодо: реєстрації банків та ліцензування їх діяльності; встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; бухгалтерського обліку, звітності та аудиту; здійснення перевірок банків тощо [192].

Схожий перелік контрольно-наглядових повноважень надає і український науковець Г.Ф. Фомін. Ототожнюючи функції та повноваження, вчений виокремлює наглядові та регулятивні функції Національного банку України, що здійснюються ним як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду шляхом:

перевірки достовірності інформації, що надається юридичними та фізичними особами при реєстрації банків та ліцензуванні банківських операцій;

перевірки дотримання обов'язкових економічних нормативів;

участі у роботі зборів акціонерів (учасників), засідань спостережної ради, правління і ревізійної комісії банку тощо.

На думку вченого, здійснення контрольних повноважень Національним банком України обов'язково має супроводжуватися дотриманням принципів плановості та постійності. Відповідно до них, перевірки банків завжди здійснюються відповідно до плану та супроводжуються обов'язком банків подавати Національному Банку України фінансову і статистичну інформацію щодо роботи банку, його операцій, ліквідності та платоспроможності [271].

Усупереч більшості думок, професор А.Я. Гейвандов вважає, що валютне та антимонопольне регулювання потрібно зараховувати до банківського нагляду. Відтак до наглядових повноважень центрального банку він зараховує антимонопольні повноваження, повноваження у сфері валютного контролю (вчений вирішує тут «контроль» для однакового використання правової термінології, що застосовується до контрольно-наглядових повноважень центрального банку), у сфері нагляду та контролю за діяльністю банків [54].

У науковій літературі вченими часто висловлюється думка щодо наявності такої групи серед повноважень Національного банку України як нормотворчі повноваження.

Зокрема, російський професор А.Я. Гейвандов висловлює точку зору, згідно з якою відмітною рисою Банку Росії як державного органу є наявність у нього нормотворчих повноважень. Вчений розглядає їх як права та обов'язки щодо встановлення обов'язкових правил поведінки для всіх органів державної влади, організацій та фізичних осіб у грошово-кредитній та банківській сферах [54].

Таким чином, до нормотворчих повноважень Національного банку України можна зарахувати: видачу Правлінням Національного банку нормативно-правових актів; затвердження Регламенту Ради Національного банку України, що здійснюється самою Радою; затвердження положень щодо структурних підрозділів та установ Національного банку, статuti його підприємств; затвердження Регламенту Правління Національного банку України тощо.

Варто погодитися з точкою зору російського науковця Є.Б. Лаутс, яка, характеризуючи нормотворчі повноваження центрального банку Росії, вдало зазначає, що нормотворчі повноваження Банку обмежені законодавчими рамками, межами яких є повноваження Банку у тій чи іншій сфері. У той же час, автор наголошує на повноті нормотворчих повноважень, які допомагають реалізації саме банківського нагляду, оскільки центральний банк є єдиним органом банківського регулювання та нагляду, якого наділено спеціальною компетенцією в зазначеній сфері [120, с. 86].

Національний банк України видає нормативно-правові акти у формі постанов Правління Національного банку, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління Національного банку [202]. Їх детальний аналіз буде здійснено у наступному розділі цього дисертаційного дослідження.

Значення контрольно-наглядових функцій центрального банку підкреслює російський фінансист А.П. Жмулевська. У своєму дослідженні, присвяченому адміністративно-правовим функціям центрального банку Росії, автор вказує на відповідність контрольно-наглядових повноважень потребам банківської системи на нинішньому етапі її розвитку. Аргументом на підтримку такої позиції є те, що самостійне здійснення Банком усіх етапів регулювання банківської діяльності впровадження заходів превентивного характеру. Крім того, у питанні підтримки стабільності грошової одиниці, наглядові повноваження є інструментом укріплення банківської системи країни [75].

Більшість наукових розробок питання контрольно-наглядових повноважень Національного банку України зводяться до того, що наглядові повноваження центрального банку виражаються в державній реєстрації кредитних організацій і ліцензуванні банківських операцій, у встановленні для кредитних організацій обов'язкових економічних нормативів, правил бухгалтерського обліку, статистичної звітності тощо [190]. Зокрема, прихильником такої точки зору є професор А.О. Селіванов. Але, він дещо розширив цей перелік. У своєму підручнику «Банківське право» автор називає такі наглядові повноваження Національного банку України:

- видання нормативних актів із питань своєї компетенції;
- здійснення реєстрації банків та ліцензування банківських операцій;
- встановлення економічних нормативів діяльності банків;
- здійснення контролю та застосовування заходів впливу щодо суб'єктів банківської діяльності;
- здійснення усіх видів перевірок на місцях банків, інших фінансово-кредитних установ в Україні (крім перевірок і ревізій фінансово-господарської

діяльності), а також перевірку достовірності інформації, що надається юридичними та фізичними особами при реєстрації банків, інших фінансово-кредитних установ та ліцензуванні банківських операцій;

можливість вимагати від банків та інших фінансово-кредитних установ проведення загальних зборів акціонерів (учасників), засідань наглядової ради.

Як видно, А.О. Селіванов зарахував нормотворчу діяльність Банку до його контроль-наглядових функцій. Ми не погоджуємось з такою точкою зору. Так, контроль-наглядові повноваження Національного банку виконуються і за допомогою його актів, які встановлюють основи банківського нагляду та контролю [17], але нормотворчі повноваження, як уявляється, є самостійною групою, хоч і, за своєю суттю, «універсальною», такою, що допомагає реалізувати усі функції та повноваження Національного банку України, у тому числі і контроль-наглядові.

Важливо зазначити, що аналіз чинного законодавства України дає підставу зробити висновок, що контроль-наглядові повноваження Національного банку України можуть здійснюватися ним безпосередньо або через свої органи та структурні підрозділи. Тому варто згадати про процес трансформації Національного банку України. Зокрема, з грудня 2014 р. розпочато реформування організаційної структури Національного банку України. Основний напрямок змін – перехід від ієрархічної до функціонально-матричної структури управління. Станом, на 05.03.2015 р. в організаційній структурі Банку можна виокремити органи, що здійснюють свої повноваження у контроль-наглядів сфері. До них належать Департамент банківського нагляду, Департамент інспектування банків, Департамент реєстраційних питань та ліцензування, Департамент фінансового моніторингу. Безумовно, усі вони здійснюють контроль-наглядові повноваження, оскільки напряду пов'язані з виконанням контрольних та наглядових функцій Національного банку України.

Ще одним критерієм класифікації контроль-наглядових повноважень є стадії здійснення банківського контролю. Відповідно до нього, слід виокремити:

повноваження на стадії всупного банківського контролю;

повноваження на стадії попереднього банківського контролю;
повноваження на стадії поточного банківського контролю;
повноваження на стадії подальшого банківського контролю.

Таким чином, підсумовуючи цю частину дослідження, варто зазначити що контрольно-наглядові повноваження Національного банку України посідають чільне місце у системі повноважень Національного банку. Безумовно, їх правильне та своєчасне виконання впливає на всю банківську систему країни. Незважаючи на це, вони не знайшли свого чіткого відображення за допомогою визначення правової термінології в законодавстві. У роботі зроблено спробу сформулювати своє визначення. Отже, контрольно-наглядові повноваження Національного банку України – це сукупність прав та обов’язків Національного банку України, які він виконує самостійно, або за допомогою своїх структурних підрозділів, що спрямовані на реалізацію функцій Національного банку України та забезпечують здійснення перевірок на всіх стадіях банківського контролю та безвиїзного нагляду.

Висновки до першого розділу

Дослідження питання контрольно-наглядових повноважень Національного банку України дало змогу сформулювати ряд висновків.

1. Вивчення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України не було б ґрунтовним без дослідження понять «банківський контроль» та «банківський нагляд». Автор, аналізуючи їх співвідношення, вирішує відрізнити їх один від одного. У той же час, вважає, що ці два поняття є взаємозалежними та взаємодіючими.

2. Недоліком чинного законодавства, яке регулює банківські відносини, є відсутність визначення банківського контролю. Саме тому запропоновано ввести термін банківський контроль, під яким потрібно розуміти процес, який об’єднує низку стадій, що логічно продовжують одна одну, і впродовж яких органи Національного банку України та його структурні підрозділи перевіряють

діяльність банків та інших фінансово-кредитних організацій для забезпечення стабільності готівкового та грошового обігу, фінансово-господарської діяльності банку, дотримання законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України.

3. Контрольно-наглядові повноваження Національного банку України можна класифікувати за такими критеріями: залежно від суб'єкта реалізації контрольно-наглядових повноважень; залежно від характеру повноважень; залежно від функцій Національного банку України: залежно від сфери здійснення банківського нагляду; залежно від стадій банківського контролю.

4. Серед контрольно-наглядових повноважень Національного банку України виокремлено повноваження щодо: реєстрації банків та ліцензування їх діяльності; встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; бухгалтерського обліку, звітності та аудиту; здійснення перевірок банків тощо.

5. Важливе місце у системі повноважень Національного банку України та значну роль у здійсненні контрольно-наглядових повноважень відіграють і нормотворчі повноваження. Зроблено висновок щодо їх «універсальності», оскільки вони присутні при здійсненні усіх повноважень органами Національного банку України та його структурними підрозділами, і контрольно-наглядових у тому числі.

6. Запропоновано визначення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, яких доцільно розглядати як сукупність прав та обов'язків Національного банку України, яких центральний банк виконує за допомогою своїх органів, та спрямовано на реалізацію функцій Національного банку України, і забезпечують виконання ним своїх основних завдань, покладених законодавством України.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

2.1. Форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національним банком України

Реалізація контрольно-наглядових повноважень Національного банку України – діяльність багатогранна, має прояв у різних формах та сферах, що обумовлені роллю Національного банку України в державі.

Контрольно-наглядові повноваження Національного банку України мають прояв у застосуванні різних форм банківського контролю та нагляду, у встановленій законом процесуальній формі з метою реалізації публічних функцій. Реалізацію контрольно-наглядових повноважень направлено в основному на захист національних інтересів: стабільність банківської системи, підвищення довіри до банків, забезпечення законності здійснення банківських операцій, тощо.

Форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України можна визначити як способи здійснення центральним банком своєї практичної діяльності щодо банківського нагляду та контролю, виконання покладених законодавством функцій, спрямованих на втілення в життя цілей та завдань, які стоять перед Національним банком України.

Тут необхідно зосередити увагу на дослідженні таких форм реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, як перевірки та виїздне інспектування, також охарактеризувати стадії банківського контролю – вступний контроль, попередній контроль, поточний та подальший контроль.

Реалізація повноважень Національного банку України відбувається не тільки за допомогою контрольно-наглядових форм. Значна їх кількість реалізується також за допомогою нормотворчості та застосування заходів впливу Національним банком України. Тому, увагу варто приділити і цим формам реалізації. Нормотворчість – це загальноприйнята у науковій літературі форма реалізації компетенції державного органу. Інші форми слід віднести до

правозастосовної, тобто застосування норм права яке також здійснює будь-який державний орган.

Через недостатність наукових розробок у сферах фінансового та банківського права, при розгляді теоретичних аспектів форми реалізації повноважень слід звернутися до положень теорії права та адміністративного права.

Категорії «форма реалізації повноважень» та «форма реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України» співвідносяться як загальне та одиничне. Тому, перш за все, необхідно з'ясувати, що являє собою форма реалізації повноважень у загальному розумінні, і, базуючись на цій характеристиці, у подальшому можна буде з'ясувати сутність форм реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України.

Форма – категорія філософська, а точніше – категорія матеріалістичної діалектики. Сучасні філософські словники визначають форму як зовнішній образ, зовнішнє вираження будь-якого змісту, а також визначений або визначаючий порядок перебігу, на відміну від його аморфного матеріалу чи змісту. Отже, форма – це засіб існування змісту, відносно стійкий зв'язок його елементів та їх взаємодії. Таким чином, форма і її зміст є два взаємопов'язаних поняття, тобто не може бути змісту без форми, а форми – без змісту [263] .

Адміністративісти виокремлюють основні положення, які характеризують поняття форми реалізації повноважень:

форма – це одна із частин, на які можна поділити діяльність суб'єкта адміністративного права;

це така частина діяльності, яка може бути об'єктивно вираженою, придатною для практичного застосування, наприклад, рішення органу управління або скарга громадянина чи організації, яка має конкретне об'єктивне вираження у вигляді документа або запису у відповідному офіційному журналі;

це частина діяльності, яка відрізняється від інших форм;

поділ форм реалізації повноважень на правові та неправові. Перші утворюють, породжують юридичні наслідки (права та обов'язки) для особи,

організації тощо. Це можуть бути правові акти державного управління, звернення суб'єктів із приводу різних обов'язкових для розгляду питань, діяльність суб'єктів як носіїв багаточисельних прав та обов'язків. Неправові форми реалізації повноважень юридичних наслідків не створюють. До них зараховують здійснення суб'єктом різного роду матеріально-технічних дій [42].

В.Т. Батичко, аналізуючи повноваження місцевого самоврядування, виокремлює дві форми реалізації повноважень – правотворчість та правозастосування [265].

Великий енциклопедичний юридичний словник визначає форми реалізації повноважень державними органами як прийняття ними нормативно-правових актів (законів, указів тощо), а посадовими особами – здійснення організаційно-розпорядчих дій [43, с. 639].

Неможливо не погодитися з думкою професора Ю.А. Тихомирова та А.Ф. Ноздрачова, які справедливо вказують на значущість правильної реалізації повноважень, аналізуючи повноваження органів виконавчої влади. Так, на їх думку саме від цього залежить результат. У зв'язку із цим, вчені наводять механізм реалізації повноважень, який доречно розглянути і нам, адже Національний банк України є особливим центральним органом державного управління. Отже, на їхню думку, механізм реалізації повинен складатися із:

- 1) застосування комплексу засобів – організаційних, кадрових, економічних, юридичних, матеріально-технічних, психологічних;
- 2) постійного обліку сприятливих та несприятливих факторів, які впливають на масштаби та результати реалізації повноважень органів, їх прогнозування;
- 3) введення процесуальної процедури діяльності органів, які формують режим реалізації повноважень;
- 4) забезпечення стійкої законодавчої бази для діяльності усіх органів виконавчої влади;
- 5) чіткого визначення механізму здійснення повноважень органу виконавчої влади [149].

На основі вищезазначеного порядку реалізації повноважень можна визначити основні складові механізму реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Це, у першу чергу, чітке та стійке законодавче закріплення основних норм, які встановлювали б конкретні межі для реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. По-друге, обов'язкове розмежування повноважень між структурними органами Банку. Адже, на теперішній час, враховуючи зміни у структурі Національного банку України, які значною мірою стосуються саме контрольно-наглядової сфери, досить складно «розібратися» у належності тих чи інших повноважень до конкретних банківських органів. Ще одним обов'язковим елементом є фінансовий моніторинг, що, безумовно, впливає на результат здійснення контрольно-наглядових повноважень.

Наявність різноманітних форм реалізації надає можливість їх класифікації, яка може здійснюватися за різними критеріями. Найбільш поширеними є такі класифікації форм реалізації компетенції:

- за ступенем правової регламентації їх практичного застосування;
- за юридичними наслідками застосування тих чи інших форм.

За першим критерієм розрізняють:

- встановлення норм права (правотворчість);
- застосування норм права (правозастосовча діяльність);
- здійснення інших юридично значимих (зовнішньовладних і внутрішньоорганізаційних) дій;
- укладення адміністративних договорів;
- вчинення матеріально-технічних дій і операцій [39, с.141].

Другий критерій класифікації найчастіше дає привід науковцям виокремлювати правові і неправові форми реалізації компетенції [26, с. 151].

Саме встановлення норм права, тобто правотворчість ми виокремлюємо як одну із форм реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Якщо розподіляти форми реалізації повноважень за їх часом, то вона

неодмінно була б на першому місці, оскільки є основоположною – «базою» для всіх інших форм реалізації.

Нормотворчість відіграє значну роль у виконанні однієї з основних функцій Банку – регулюванні грошово-кредитної сфери в Україні, що безпосередньо стосується контрольно-наглядової діяльності Національного банку України.

Реалізація контрольно-наглядових повноважень Національного банку здійснюється шляхом прийняття рішень Радою Нацбанку, Правлінням Нацбанку або Головою Правління Нацбанку.

Відповідно до розподілу повноважень між керівними органами Нацбанку, визначеного в Законі «Про Національний банк України», контрольно-наглядова діяльність насамперед здійснюється шляхом прийняття постанов саме Правлінням.

Загальновідомо, що акти Національного банку України мають підзаконний характер. Але, не варто забувати про те, що сам НБУ є одним із суб'єктів законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, і тому його нормотворчі повноваження, спрямовані на регулювання банківської діяльності, приймаються як безпосередньо ним, так і за допомогою Верховної Ради України, яка є єдиним законодавчим органом в Україні.

Підзаконність нормативних актів не означає їх «меншу» юридичну обов'язковість; вони володіють необхідною юридичною силою; справа лише в тому, що їх юридична сила не має такої всезагальності та верховенства, як це характерно для законів [230]. Тим більше було б невірним недооцінювати соціальне значення підзаконних нормативно-правових актів. Вони покликані забезпечувати на основі законів конкретизоване нормативне регулювання усього комплексу суспільних відносин і тому посідають важливе місце у всій системі нормативного регулювання [7, с. 86 – 87].

Нормотворчі повноваження центральних банків стали предметом досліджень багатьох спеціалістів фінансового та банківського права, серед них: Т.А. Латковська, Є.Н. Пастушенко, О.П. Орлюк, Є.М. Ашмаріна, Ф.К. Гизатуллин та ін.

Автор поділяє точку зору Т.А. Латковської, яка, аналізуючи правотворчість у системі функцій Національного банку України, справедливо зазначає, що проблема правових актів центрального банку, безперечно, має актуальне значення як для науки фінансово-правової науки, так і для правозастосовної практики [115, с. 113-118].

Грунтовний внесок у розробку цього питання зробила професор Е.Н. Пастушенко, яка у своїй праці з дослідження правових актів центрального банку Російської Федерації підкреслює їх вагомість. Автор слушно наголошує, що наділення Банку нормотворчими повноваженнями є необхідною передумовою ефективного здійснення ним своїх функцій та оперативного реагування на зміни в умовах ринкової економіки. Потреби стабільності економіки та посилення захисту прав суспільства, громадян та держави також роблять необхідним підвищення ролі законодавчих норм прямої дії у сфері грошово-кредитного регулювання. Науковець пропонує здійснити корінну допереробку регламентації правового статусу нормативно-правових актів Банку для більш чіткого визначення місця нормативних актів центрального банку у всій правовій системі [172].

Вчений спеціаліст із банківського права В.Л. Кротюк також акцентує увагу на важливості нормотворчих повноважень. Він визнає нормотворчість основною формою виконання Національним банком своїх функцій [101].

Важко не погодитися з іншим українським спеціалістом з фінансового права О.П. Орлюк, яка зазначає, що основний масив банківського законодавства у світі представлений відомчими актами. В Україні це акти Національного банку України, якого наділено відповідними повноваженнями у сфері нормотворчості [154].

Необхідність прийняття правових актів безпосередньо у процесі діяльності Національного банку України обумовлена тим, що закони містять, як правило, загальні норми, які не можуть детально регулювати усі сторони банківської діяльності повною мірою. За допомогою правових актів Банку регулюються чи безпосередньо вирішуються найбільш важливі питання поточної діяльності у сфері швидко змінюваних грошово-кредитних відносин [94].

З урахуванням того, що природу нормативно-правового акта Національного банку можна краще зрозуміти за допомогою розкриття його теоретично-прикладних ознак, слід розглянути визначення теоретиків.

Більшість думок вчених на рахунок визначення нормативно-правового акта займають однакову позицію, згідно з якою нормативно-правовий акт – це документ прийнятий компетентним органом держави у встановленому законом порядку, який регулює певну групу суспільних відносин.

Так, український теоретик О.Ф. Скакун розглядає нормативно-правовий акт як офіційний акт-волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин [241].

Науковець С.С. Алексєєв доповнює це визначення і зазначає, що правовий акт – це належним чином (словесно чи документально) оформлене зовнішнє вираження волі держави, її органів, окремих осіб, що є носієм змістовних елементів правової системи – юридичних норм, правоположень практики, індивідуальних приписів, автономних рішень осіб [9, с. 192-193].

Ю.А. Тихомиров визначає правовий акт як письмовий документ, прийнятий уповноваженим суб'єктом права, що наділений офіціальним характером та обов'язковою силою, який виражає владні веління та спрямований на регулювання суспільних відносин [257, с. 29].

Інший російський теоретик Р.Ф. Васильєв пропонує визначати правовий акт як волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, що регулює суспільні відносини шляхом встановлення (зміни, відміни, зміни сфери дії) правових норм, а також встановлення (зміна, припинення) конкретних правовідносин, результати яких у вигляді велінь, погоджень, звернень тощо, у встановлених законом випадках фіксуються в документарній формі [40, с. 25].

Визначення нормативно-правового акта регламентується по-різному у тих чи інших законодавчих актах України, у залежності від того, які суспільні відносини вони регулюють. Але варто зазначити, що у Верховній Раді України тривалий час існував законопроект, який визначав та урегульовував усі

нормативно-правові акти держави – «Про нормативно-правові акти». Згідно з ним, нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий (виданий) уповноваженим на це суб'єктом у визначених законом формі та порядку, що встановлює норми права. Якщо у тексті такого офіційного документа одночасно містяться норми права та організаційно-розпорядчі норми, він вважається нормативно-правовим. Законопроект встановлює коло суб'єктів, яких наділено відповідними повноваженнями на прийняття нормативно-правових актів. Серед них Національний банк України прямо не виокремлюється, але можна зробити висновок про його причетність до ззначеного кола за допомогою зазначеного у законопроекті формулювання: інші державні органи, яким Конституцією та законами України надано повноваження суб'єктів нормотворення [203].

Президія Вищого арбітражного суду України у роз'ясненні від 26 січня 2000 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів» указує на те, що нормативно-правовий акт – це прийнятий уповноваженим чи іншим державним органом у межах його компетенції офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, має загальний чи локальний характер та застосовується неодноразово [197].

Законом України «Про Національний банк України» встановлено, що національний банк видає нормативно-правові акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. Варто підкреслити, що це положення регламентовано розділом, який регулює контрольно-наглядову діяльність Національного банку, що зайвий раз підкреслює належність нормотворчої форми реалізації до контрольно-наглядових повноважень.

Закон України «Про банки та банківську діяльність» надає легальне визначення нормативно-правових актів Національного банку України. Це нормативно-правові акти, що видаються Національним банком України у межах його повноважень на виконання цього та інших законів України [192].

Це не єдине законодавче закріплення категорії нормативно-правові акти Національного банку України. Більш змістовним є визначення, що встановлено в Інструкції Правління Національного банку України «Про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації нормативних документів Національного банку України». Відповідно до нього нормативний акт Національного банку України – це офіційний документ, юридична форма правотворчої діяльності Національного банку України. Він містить правові норми з основних питань банківської діяльності, регулює відносини у межах банківської системи та містить у собі певні правила її діяльності. Нормативний акт є обов'язковим для виконання усіма банками, а також юридичними і фізичними особами під час здійснення банківських операцій [81].

У літературі зустрічаються спроби введення й інших визначень нормативно-правових актів Банку. Наприклад, розглядати їх як волевиявлення Національного банку у визначеній формі у межах встановленої законодавством України компетенції у сфері регулювання грошово-кредитних відносин шляхом встановлення правових норм, конкретної практики їх реалізації чи індивідуальних приписів [94].

Вдале та досить змістовне, на нашу думку, визначення надає Е.Н. Пастушенко: правовий акт центрального банку – це документальне у визначених формах волевиявлення Банку з питань його законодавчо встановленої компетенції у сфері регулювання грошово-кредитних відносин шляхом встановлення правових норм та конкретних правовідносин [172]. За основу такого визначення автор взяла визначення правового акта, запропонованого російським теоретиком Р.Ф. Васильєвим, яке розглядалося на початку цього підрозділу. У свою чергу, Е.Н. Пастушенко також виокремлює ознаки правового акта Центрального банку Російської Федерації. Із ними важко не погодитись і варто їх розглянути, оскільки Національний банк України та Центральний банк Російської Федерації є дуже схожими за своїми функціями, повноваженнями, організаційною структурою, законодавчим закріпленням, методами регулювання банківської діяльності та банківської системи у цілому:

1. Він являє собою рішення, підготовлене та прийняте згідно з встановленими правилами управлінського процесу (провадження щодо прийняття нормативно-правових актів Банку; адміністративно-договірне провадження; ліцензійно-дозвільне провадження; юрисдикційного процесу (процедури реалізації заходів попереджувального характеру; процедури застосування відновлюючих заходів та заходів фінансово-правової відповідальності). Правовий акт Банку – це одна із форм вираження управлінської волі, що передбачає наявність ознак, які дозволяють розглядати його як управлінське рішення;

2. Видається уповноваженим суб'єктом. Правовий акт видається Центральним банком на основі закону у межах законодавчо встановленої компетенції в області грошово-кредитних відносин;

3. Спрямований на регулювання грошово-кредитних відносин. Правове регулювання, що здійснюється Центральним банком – це цілеспрямований вплив, тобто, він здійснюється у відповідності до попередньо поставлених цілей, визначеними управлінським суб'єктом або сформульованими в законі;

4. Має визначену форму, оскільки державна воля повинна бути виражена відповідним чином. Під формою правових актів розуміється, по-перше, спосіб вираження ззовні приписів органів управління; по-друге, спосіб викладу правового матеріалу у письмових актах-документах.

5. Являє собою юридично владне волевиявлення, в якому мають прояв його державно-владні повноваження. Правові акти мають державно-владний характер, оскільки вони або оформлюють державну волю народу – нормативні акти; або організовують її реалізацію – акти застосування норм права; або у них реалізується державна воля – акти дотримання та використання норм права; або є засобом забезпечення правильної реалізації – акти тлумачення; або здійснюють контроль за її правильною реалізацією – акти нагляду та контролю [5, с. 78];

6. Розглядається як елемент правової форми державного регулювання грошово-кредитних відносин, засіб правової політики у сфері грошово-кредитних відносин;

7. Містить такі елементи правової системи: юридичні норми, індивідуальні приписи, інтерпретаційні веління, автономні рішення осіб.

На рахунок схожості правового статусу Національного банку України та Центрального банку Російської Федерації варто зазначити, що все ж таки, серед інших, менш важливих, одна суттєва відмінність у них таки присутня. Зокрема, Національний банк не наділений правом офіційного тлумачення чи офіційного роз'яснення нормативних актів щодо питань їх правильної реалізації у порівнянні з Центральним банком Російської Федерації, якому надано право офіційного роз'яснення федеральних законів, інших нормативних актів, у випадках, прямо передбачених такими законами чи нормативними актами, та нормативних актів самого Центрального банку РФ. Свої роз'яснення та уточнення Національний банк України, як правило, видає у формі правозастосовних актів – листів НБУ [94]. Ми підтримуємо думку, було б доцільним наділити Національний банк України повноваженнями офіційного тлумачення та роз'яснення. Це, по-перше, суттєво зміцнить роль Банку у банківській системі, та, по-друге, підвищить його вплив на банки та інші фінансово-кредитні установи та на ефективність здійснення ним своїх повноважень.

За допомогою Інструкції Правління Національного банку України «Про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації нормативних документів Національного банку України» можна виокремити види нормативних актів Банку. Зокрема, це положення, інструкції, правила довгострокового чи короткострокового застосування; спільні з іншими міністерствами та відомствами правові акти. Крім того, вони поділяються на нормативні та правозастосовуючі. До перших належать положення, інструкції та правила, до других – постанови, накази, розпорядження, листи та телеграми [83].

У контексті цього дослідження необхідно виокремити усі вищеперераховані акти, крім правил. Це пояснюється тим, що правила – це службові документи організаційного характеру, в яких викладаються певні вимоги, що регламентують порядок дій банківських службовців, тобт, вони не стосуються здійснення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Це внутрішні

акти, які впливають на діяльність працівників Банку. Ненормативні акти характеризуються такими рисами:

вони, як правило, є обов'язковими для виконання лише тими особами, яким безпосередньо адресуються;

не утворюють нових норм права та не можуть змінювати чи доповнювати положення нормативних актів;

спрямовані на вирішення та роз'яснення конкретних вузьких аспектів банківської діяльності [255, с. 29].

Цього не скажеш про інші акти, за допомогою яких безпосередньо здійснюється реалізація контрольно-наглядових повноважень. Їх різниця полягає у відносинах, які ними регулюються. За допомогою положення Банк визначає та регулює окремі види банківської діяльності, наприклад, постанова Правління Національного банку України «Про затвердження положення про організацію внутрішнього контролю у банках» від 29.12.2014 р. № 867 [200]. Інструкція встановлює правила, які регулюють грошові, кредитні, валютні, розрахункові відносини банків, а також відносини банків з юридичними та фізичними особами. Зразком інструкції спрямованої на виконання контрольно-наглядових повноважень може бути інструкція щодо організації роботи банківської системи у надзвичайному режимі, затверджена постановою Правління Національного банку України від 22.07.2014 р. № 435 [85]. Важливо зазначити, що всі нормативні документи затверджуються постановами Правління Національного банку України.

У Законі України «Про Національний банк України» також іде мова про регуляторні акти Національного банку України. Вони безпосередньо стосуються контрольно-наглядових повноважень Банку. Можна погодитися з М.В. Плотніковою, яка визначає питання, яким можуть бути присвячені регуляторні акти Національного банку. Зокрема, це:

правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна у банках;

система, порядок і форми платежів між банками;

напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створення, координація та контроль створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, ведення Державного реєстру банків, Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків;

сертифікація тимчасових адміністраторів і ліквідаторів банку;

інкасація та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видання ліцензій на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей [178, с. 81-84].

Варто сказати, що важливе значення у регулюванні нормотворчості Національного банку України має також Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», якого спрямовано на удосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється у межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [198]. Закон встановлює що Національний банк України є регуляторним органом, а його акти, відповідно – регуляторними.

Серед видів актів центрального банку у науковій літературі виокремлюють: нормативні акти, що безпосередньо регулюють організаційну діяльність Банку; нормативні акти, що регулюють відносини, в яких Банк є органом банківського регулювання та нагляду; нормативні акти, які регулюють суспільні відносини щодо своєї основної функції – стабільність грошової одиниці; нормативні акти,

що регулюють внутрішню діяльність кредитних організацій; нормативні акти, що безпосередньо регулюють банківську діяльність [172].

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури та положень чинного законодавства можна здійснити класифікацію актів Національного банку України. У залежності від їх юридичної сили акти Національного банку можна розподілити на нормативні та ненормативні. За їх характером: регулятивні, охоронні та організаційні. За спрямуванням: внутрішні та зовнішні. За сферою діяльності Банку: акти для реалізації контрольної-наглядової діяльності; акти управління готівковим грошовим обігом; акти регулювання операцій з валютними цінностями тощо.

Зокрема, прикладами актів, які приймаються на виконання контрольної-наглядових повноважень Національного банку України, можуть бути постанови Правління Національного банку України «Про затвердження змін до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів» № 164 від 06.03.2015 р. [199]; «Про внесення змін до Положення про організацію готівкового обігу і ведення емісійно-касових операцій у банківській системі в особливий період» № 157 від 03.04.2015 р. [195]; «Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 121 від 19.02.2015 р. [194] тощо.

Звичайно, обов'язковою умовою дійсності будь-якого акта є його опублікування. Так, нормативно-правові акти Національного банку набирають чинності з дня їх офіційного опублікування, якщо більш пізній строк набрання чинності не передбачений у такому акті. Офіційним опублікуванням нормативно-правового акта Національного банку вважається перше опублікування його повного тексту в одному з періодичних друкованих видань – «Офіційному віснику України», газетах «Урядовий кур'єр» чи «Голос України», або перше розміщення на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку України [202].

У результаті огляду правової літератури на перший погляд може здатися, що основною формою реалізації повноважень є нормотворчість. Така думка є

невірною. Насамперед, вона не до кінця розкриває сферу повноважень Національного банку України. Адже, він є єдиним органом банківського контролю та нагляду в Україні, а тому реалізація його повноважень для вдалого їх здійснення має вагоме значення, оскільки контроль та нагляд – це досить значні і чи не найбільші сфери його діяльності.

Як було зазначено на початку цього підрозділу, серед форм реалізації повноважень виокремлюють також і таку форму як – застосування норм права (правозастосовчу діяльність). Саме до правозастосовної діяльності слід зарахувати здійснення Національним банком України інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України безпосередньо стосуються, власне, форм банківського нагляду. Саме форми банківського нагляду виражають усю суть контрольно-наглядових повноважень Банку, адже за їх допомогою і реалізується банківський нагляд.

Банківський нагляд виник для необхідності досягнення фінансової стабільності в державі, а форми банківського нагляду є вагомими засобами, за допомогою яких відбувається забезпечення стійкості банківської системи у цілому. Вони дають змогу органам, які здійснюють банківський нагляд, володіти актуальною та достовірною інформацією щодо діяльності банків, філій іноземних банків, учасників банківської групи та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України.

Для ґрунтовного та глибоко дослідження форм банківського нагляду було опрацьовано та проаналізовано здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених, які розглядають проблему визначення форм банківського нагляду у своїх працях. Серед них, особливу увагу цій темі присвятили такі науковці: Б.П. Адамик, А.О. Єпіфанов, Т.А. Латковська, О.П. Орлюк, К.Є. Раєвський, Є.М. Ашмаріна, В.І. Міщенко, А. П. Яценюк, В.В. Коваленко, В.В. Пасічник, В.С. Стельмах, В.П. Полякова, А.А. Вишневський, А.Г. Братко, Т.Е. Рождественська, О.В. Васюренко, Т.П. Гудзь та ін.

У науковій літературі існують різні думки щодо проблеми визначення форм банківського нагляду. Більшість міркувань вчених зводяться до того, що як основну форму банківського нагляду необхідно розглядати перевірку. Науковець Л.Г. Єфімова виокремлює дві основні форми банківського нагляду – спостереження та перевірку [74]. На її думку, спостереження – це різновид оперативного контролю, який ведеться безперервно протягом усього періоду існування об’єкта нагляду за всіма його напрямками діяльності. Спостереження здійснюється за допомогою вивчення звітності, на основі якої центральний банк зобов’язаний здійснювати аналіз діяльності для виявлення ситуацій, що загрожують законним інтересам вкладників та кредиторів, стабільності усієї банківської системи. А перевірка, у свою чергу, відрізняється дослідженням обставин справи із залученням усіх можливих документальних джерел інформації.

А.А. Вишневський дещо розширює список форм банківського нагляду, та деталізує їх. Зокрема, до форм банківського нагляду він зараховує: прийняття рішення про державну реєстрацію та видачу ліцензій на здійснення банківських операцій, відхилення ліцензії; встановлення обов’язкових для кредитних організацій правил проведення банківських операцій; проведення перевірок та отримання необхідної інформації; встановлення обов’язкових нормативів діяльності кредитних організацій тощо [47].

Грунтовний аналіз видів банківського нагляду у своєму підручнику «Банківське право Росії» здійснив А.Г. Братко, де наводить загальну, предметну та нормативну класифікацію банківського нагляду. У залежності від місця проведення він ділить банківський нагляд на дистанційний та контактний, справедливо зазначаючи, що головне, що відрізняє один вид від іншого – це сама діяльність, яка, у свою чергу, обумовлена і предметом нагляду, і специфікою суб’єкта [37].

Т.Е. Рождественська вважає, що форми банківського нагляду варто визначати, виходячи з етапів «життєдіяльності» або стадій функціонування кредитної організації. Таким чином, вона пропонує свій підхід до вирішення

розглядуваного питання. На її думку, банківський нагляд здійснюється у трьох формах: попередній, поточний та наступний. І для кожного з них характерними є свої цілі, завдання та методи [221, с. 19-23].

У практиці зарубіжних країн банківський нагляд має дві форми: дистанційну та контактну. Перша уособлює нагляд за допомогою звітів та інших документів, що надаються у центральний банк країни. Контактна форма банківського нагляду здійснюється за допомогою інспектування об'єктів групами осіб – перевіряючих центрального банку.

Україна також обрала для себе такі форми банківського нагляду, законодавчо встановивши їх. Так, законом України «Про банки і банківську діяльність», а саме ст. 67 встановлено, що Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду [192]. Наприклад, у Російській Федерації банківська практика також широко використовує ці методи, але вони там є менш ефективними, оскільки не мають свого нормативного закріплення.

Одна із законодавчо закріплених форм банківського нагляду – безвиїзний нагляд. Досить часто у наукових джерелах літератури для його позначення використовують й інші назви – документарний нагляд, попередній, дистанційний.

Автори В.І. Міщенко та А.П. Яценюк характеризують безвиїзний нагляд як форму організації попереднього контролю, який полягає у перевірці економічних нормативів діяльності банків та їх дотримання нормативним значенням на підставі наданої фінансової звітності [139].

О.В. Васюренко значно ширше розкриває це поняття, охарактеризовуючи безвиїзний нагляд як дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи у цілому, а також застосування наглядовими органами певних заходів з метою реагування на проблеми і недоліки, виявлені в діяльності банків [19].

Проведення безвиїзного нагляду забезпечує можливість банкам дотримуватись усіх установлених вимог. Це свого роду система раннього попередження, що дозволяє органам нагляду своєчасно реагувати на порушення у

діяльності об'єкта нагляду, невідповідність звітів, застосовувати превентивні заходи, вживати усіх необхідних заходів ще до загострення ситуації. Така форма нагляду базується на аналізові звітності, як повинна своєчасно подаватись органам банківського нагляду і дає можливість завжди володіти актуальною інформацією про фінансовий стан об'єкта нагляду [21].

Національний банк України у межах безвиїзного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності. Банк зобов'язаний надавати на письмову вимогу Національного банку України відповідну інформацію та копії документів. Перелік інформації та документів, які повинні надсилати банки, містяться в актах Правління Національного банку України, зокрема, у постанові Правління Національного банку України Про затвердження Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України. Виявлені неточності чи порушення у поданих документах стають приводом для наступної форми банківського нагляду – інспекційної перевірки на місці.

Інспекційні перевірки в Україні можна зарахувати до контактного нагляду. Це перевірки діяльності банків та інших об'єктів нагляду, що проводяться представниками Національного банку безпосередньо в самих об'єктах. Для таких цілей у структурі Національного банку України створено Департамент банківського нагляду та Департамент інспектування банків. У першому розділі цього дослідження вже було згадано, що перевірки є не лише формою банківського нагляду, але і формою банківського контролю. Такий висновок зроблено в результаті аналізу діяльності об'єктів перевірок – банків та інших фінансово-кредитних установ. Справа у тому, що ще до моменту створення банку чи іншої фінансово-кредитної установи, стосовно згаданих суб'єктів уже проводяться перевірки, адже, отримання банківської ліцензії і реєстрування суб'єкта банківської діяльності є можливим лише після того, як буде встановлено відповідність суб'єкта усім вимогам законодавства. Це і здійснюється за допомогою перевірок, але тих, які є формою банківського контролю.

Такі перевірки до банківського нагляду не можна віднести, оскільки у законодавстві чітко визначено об'єкти перевірки, які є формою банківського нагляду. Усі вони – це вже функціонуючі та здійснюючі свою діяльність суб'єкти. Відповідно, поки суб'єкт ще не визнали суб'єктом банківської діяльності, банківський нагляд щодо нього не можна застосовувати. Тому, така перевірка буде формою банківського контролю, і її метою буде вирішення питання: допускати чи не допускати установу, що планує заняття банківською діяльністю, на ринок фінансових послуг.

Заслуговує на увагу думка професора Т.А. Латковської, яка в одній із своїх наукових праць пропонує утворити державну службу нагляду за банківською діяльністю з метою удосконалення законодавства та усунення виявлених правових колізій. Таким чином, можна буде закріпити принцип контролю за наглядовою діяльністю з боку спеціального органу державного нагляду та з боку центрального банку. Така служба повинна підпорядковуватися вказівкам та службовому нагляду міністра фінансів [117].

Проведення інспекційних перевірок регулюється Положенням про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17 липня 2001 р. Це Положення регулює процес планування та проведення інспектування службою банківського нагляду та уповноваженими Національним банком України особами банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку. Відповідно до нього, інспекційна перевірка (інспектування) – це перевірка інспекторами об'єкта перевірки за його місцезнаходженням, крім перевірок із питань фінансового моніторингу. А перевірки із питань фінансового моніторингу здійснюються відповідно до нормативно-правового акта Національного банку, що регулює порядок організації та проведення перевірок із питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [201].

До об'єктів перевірок зараховують банк – юридичну особу, та відокремлені підрозділи банку; філії іноземного банку, учасників банківської групи та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України. Мета проведення інспекційних перевірок зумовлює виконання важливих завдань, а саме:

оцінювання загального фінансового стану об'єкта перевірки або окремих видів його діяльності;

визначення рівня безпеки і стабільності операцій об'єкта, ризиків, притаманних йому, достовірності його звітності, виявлення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів, і дотримання об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку;

підтвердження приведення діяльності неплатоспроможного або перехідного банку у відповідність до вимог банківського законодавства України щодо дотримання нормативів капіталу та ліквідності.

Повноваження на проведення інспекційних перевірок надаються інспекторові – спеціальній уповноваженій на здійснення інспекційної перевірки Національним банком особі. Тут варто звернути увагу на те, що Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок раніше встановлювало, що інспектором може бути лише службова особа Національного банку, а згідно зі змінами, які відбулись у новій редакції Положення у 2012 р., інспекційна перевірка банку може проводитися будь-якою уповноваженою особою. Список вимог, яким зобов'язані відповідати інспектори не закріплений у нормативно-правових актах України, що дає привід для дискусій та появи нових прогалин у законодавстві України. Так, наприклад, у 2012 р. асоціація «Український кредитно-банківський союз» звернулася до Національного банку України щодо надання роз'яснення норм вищезазначеного Положення. Зокрема, мова йшла про деталізацію питання щодо оформлення письмового зобов'язання про нерозголошення інформації про діяльність банку від залучених до перевірки уповноважених Національним банком осіб, які не є працівниками Національного

банку. Інспекцію може здійснювати також інспекційна група – це група інспекторів, яким відповідно до посвідчення на право проведення перевірки або розпорядження про перевірку доручається здійснити інспекційну перевірку об'єкта.

У вітчизняній правовій доктрині також не склалося єдиної чіткої системи вимог щодо особи інспектора. Науковці просто зазначають, що це повинні бути спеціалісти високого рівня. Так, наприклад, О.В. Васюренко у своєму підручнику «Банківський нагляд» зазначає, що інспекційні перевірки банків на місцях мають здійснюватися кваліфікованими спеціалістами банківського нагляду, які здатні оцінити ступінь ризиків, можливих у діяльності того чи іншого банку і визначити якість управління цими ризиками [19].

Для здійснення інспекційних перевірок банків, їх відокремлених підрозділів та філій іноземного банку є необхідним план, згідно з яким і буде здійснюватися перевірка. Існують також і позапланові перевірки. Рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки об'єкта перевірки оформлюється у формі розпорядження. Вони проводяться за наявності обґрунтованих підстав. Зокрема, серед переліку таких підстав є: виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду суттєвого погіршення фінансового стану банку або філії іноземного банку; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів; виявлення фактів подання Національному банку недостовірної інформації, звітності; наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення банком діяльності без відповідних ліцензій і дозволів та/або здійснення відокремленим підрозділом банку виду діяльності без надання банком права на його здійснення; ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом Національного банку в установлені строки; віднесення банку до категорії проблемних, тощо.

Повідомлення про проведення планової інспекційної перевірки оформляється листом Національного банку України, в якому обов'язково зазначаються її вид, терміни проведення, інформація про керівника інспекційної групи та пропозиція щодо попередньої зустрічі з керівниками об'єкта перевірки.

Планова перевірка банку або філії іноземного банку проводиться не рідше одного разу на 36 місяців з дня останньої планової інспекційної перевірки. А перша планова інспекційна перевірка банку або філії іноземного банку здійснюватися не раніше ніж через 12 місяців з дня отримання ним банківської ліцензії.

Досліджуючи обидві форми банківського нагляду, що закріплені у законодавстві України, можна охарактеризувати їх слабкі та сильні сторони.

Перевірки на місцях, тобто інспекційні перевірки, потребують значних ресурсів органів нагляду і надають можливість перевірити лише невелику частину діяльності об'єкта перевірки. Вони можуть зосереджуватися лише на контролі певних визначених питань діяльності об'єкта.

На нашу думку, ефективний нагляд потребує аналізу цілого комплексу інформації об'єктів нагляду, наприклад, збір, перевірка та аналіз отриманих звітів, які використовуються для встановлення дотримання пруденційних вимог. Перевірка звітності та статистичної інформації є менш затратною з точки зору залучення трудових та організаційних ресурсів для її проведення. Звіти, як правило, становлять детальну інформацію щодо діяльності того чи іншого об'єкта, яка повинна надавати можливість органам нагляду отримати уяву щодо схильності банків до різного роду ризиків. Документальний моніторинг і перевірка звітів, які надаються через регулярні проміжки часу, дозволяє органам нагляду своєчасно відстежувати розвиток діяльності об'єкта, виокремлювати потенційні проблеми, забезпечувати прийняття коригуючих заходів ще до їх посилення. Варто також додати, що в наявності необхідність законодавчо врегулювати вимоги, яким повинні відповідати інспектори, що здійснюють інспекційні перевірки у межах наглядової діяльності Національного банку України.

Саме перевірки є тією формою діяльності Національного банку України, яка поєднує в собі і банківський контроль, і банківський нагляд, є спільною для обох категорій. Спільність форми реалізації повноважень Національного банку України дозволяє виокремити групу банківських повноважень – «контрольно-наглядових».

Адже, одні перевірки здійснюються і на першій стадії банківського контролю – на вступному контролі, а інші – на його наступних стадіях – попередньому, поточному та подальшому контролі. Мета перших полягає у вирішенні питання щодо надання статусу суб'єкта банківської діяльності, а метою других є моніторинг діяльності уже існуючого суб'єкта – банка. При цьому, перевірки, які є формами банківського нагляду, не можна здійснити на першій стадії, оскільки не існує ще самого об'єкта перевірки – банка.

Дослідження не було би повним без аналізу форм саме контрольних повноважень Банку, тобто форм банківського контролю. Як уже було зазначено раніше, багато вітчизняних та зарубіжних науковців – спеціалістів з фінансового та банківського права – ототожнюють нагляд та контроль, а тому і їх форми визначають однаково. Але наша позиція полягає у тому, що банківський контроль та банківський нагляд є поняттями різними, хоча й взаємопов'язаними. Саме тому виокремлено і форми банківського нагляду, і форми банківського контролю. Крім того, банківський контроль здійснюють не лише підрозділи банківського нагляду НБУ, але й інші департаменти НБУ та інші суб'єкти [249].

Питання про форми фінансового контролю довго залишалося недослідженим і тільки наприкінці 40 – 50-х рр. XX ст. намітився певний рух інтересів вчених-правознавців у цій галузі. У першу чергу це пов'язано з появою фундаментальних досліджень М.М. Ровінського, Ю.А. Ровинського, М.І. Піскотіна, С.Д. Ципкіна, ідеї яких до сих пір з успіхом використовуються у науковому обігу і активно використовуються у наукових дослідженнях вчених-фінансистів [263, с. 1046].

Оскільки банківський контроль походить від фінансового, йому, безперечно, будуть властивими і форми фінансового контролю. Щодо них у вчених склалась єдина компромісна позиція, згідно з якою фінансовий контроль поділяється на вступний, попередній та поточний. Так, прихильниками такої точки зору є О.П. Орлюк, А.Т. Опря, В.П. Нагребельний, П.Д. Біленчук, О.В. Васюренко та ін.

Відрізняється за своєю суттю думка В.В. Пасічника, який поєднує форми та методи банківського контролю та виокремлює вступний, дистанційний контроль та інспектування [17, с.243].

Справедливо зазначає російський дослідник банківського права Г.А. Тосунян, підтримуючи політику центрального банку, спрямовану на відсіювання з кредитного ринку сумнівних банків. Вчений наголошує на необхідності урахування інтересів вкладників у цьому процесі [260].

Прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) Лімська декларація керівних принципів контролю, яку було підписано Україною ще у 1977 р., ознаменувало активізацію розвитку контролю державних фінансів. Основною метою Лімської декларації є заклик до незалежності аудиту державних фінансів. Вищий орган контролю державних фінансів, що не відповідає цій умові, не може претендувати на свій статус. Згідно з декларацією, запровадження контролю є невід'ємною складовою управління громадськими фінансовими ресурсами, яка забезпечує відповідальний та підзвітний характер цього управління. Контроль державних фінансів не є самоціллю, а є обов'язковим елементом регуляторної системи, мета якої полягає у своєчасному виявленні відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економності управління фінансовими ресурсами, що дозволяло б у кожному конкретному випадку внести відповідні корективи, посилити відповідальність уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків та перешкодити або, принаймні, ускладнити повторення виявлених порушень у майбутньому [122].

Відповідно до Лімської декларації контроль поділяється на попередній та контроль за фактом, внутрішній та зовнішній, а також контроль законності, контроль правильності та контроль ефективності. Ці форми контролю відрізняються одна від одної за об'єктами свого спрямування та за часом проведення.

Зовнішній та внутрішній контроль здійснюється за допомогою аудиту. Так, у Національному банку України здійснюються зовнішній та внутрішній аудит.

Зовнішній аудит проводиться щорічно аудиторською компанією, яка відбирається на конкурсних засадах та погоджується Радою Національного банку України. Метою зовнішнього аудиту є підтвердження річної фінансової звітності Національного банку України й оцінка внутрішнього контролю. Внутрішній аудит здійснюється структурним підрозділом центрального апарату – Департаментом аудиту, який підпорядкований безпосередньо Голові Національного банку. Департамент проводить аудиторські перевірки діяльності структурних підрозділів центрального апарату, територіальних управлінь, структурних одиниць і підрозділів, навчальних закладів Національного банку України, за результатами яких оцінює дотримання вимог законодавчих актів, визначає ефективність систем внутрішнього контролю, надає рекомендації щодо попередження [13].

Нами запропоновано розглядати вступний, попередній, поточний та подальший банківський контроль як стадії, оскільки вони є своєрідним «відзеркаленням» процесу здійснення суб'єктом банківської діяльності, який завжди є послідовним. Кожна із стадій «перетікає» одна в одну, є логічним продовженням одна одної. Неможливо зпочатку здійснити подальший банківський контроль, а потім вступний, оскільки це не буде мати ніякого сенсу. Тому кожна стадія банківського контролю має свою окреслену мету, а суб'єкти банківського контролю, відповідно – своє коло повноважень.

Слід погодитися з думкою фахівців, які вважають вступний контроль найбільш важливою частиною правоздатності банківського контролю, оскільки він обмежує можливість здійснення банківських операцій лише тими суб'єктами, які мають ліцензію на право займатися банківською діяльністю [188, с. 19]. Новостворені банки є найбільш вразливими щодо розорення, тому контроль при вступі до ринку банківських послуг має дуже важливе значення. На цій стадії банківський нагляд зобов'язаний не допускати до банківської діяльності людей з недостатньою професійною підготовкою, досвідом, фінансовим забезпеченням та етичними стандартами, виключати політичні мотиви, особисті та вузьковідомчі інтереси при допуску на ринок банківських послуг.

Вступний контроль здійснюється з метою чіткого і повного визначення вимог для отримання ліцензії на проведення банківських операцій [19]. Він є важливою складовою банківського нагляду, оскільки обмежує можливість здійснення банківських операцій тільки тими суб'єктами, які мають ліцензію на право займатися банківською діяльністю. Вступний контроль здійснюється на стадії реєстрації нових банків та їх філій, дає змогу ще до вирішення питання про відкриття банку впевнитися у його майбутній надійності [18].

Основною метою вступного контролю є залучення до ринку фінансових послуг лише тих кредитних установ, які відповідають усім вимогам Національного банку України і можуть якісно, добросовісно та згідно з чинним законодавством здійснювати свою діяльність.

Вчений А.О. Селіванов виокремлює два етапи вступного контролю – реєстрація банку та надання ліцензії [17].

Здійснення діяльності на двох вищезазначених стадіях покладається на один із департаментів Національного банку України – Департамент реєстраційних питань та ліцензування. Це відносно новий департамент, оскільки, як уже зазначалося раніше, на теперішній час Національний банк України перебуває в періоді трансформації. І в рамках внесення змін до організаційної структури Національного банку України, Правління Національного банку прийняло рішення щодо створення Департаменту реєстраційних питань та ліцензування, до якого передано функції існуючих раніше Департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків та функції з ліцензування валютних операцій, Департаменту контролю, методології та ліцензування валютних операцій.

Порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів регулюється положенням «Про порядок реєстрації та ліцензування банків» затвердженим Постановою Правління Національного банку України № 306 від 08.09.2011 р. Відповідно до цього положення Національний банк України у сфері реєстрації та ліцензування банків здійснює такі повноваження:

вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків одночасно із прийняттям рішення про надання банківської ліцензії;

приймає рішення про надання чи відмову у банківській ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність шляхом надання банківських послуг;

надає юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, банківську ліцензію у разі дотримання нею усіх необхідних умов;

перевіряє відповідність банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення та приміщення юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, вимогам нормативно-правових актів Національного банку шляхом їх огляду;

повідомляє банк про прийняте рішення, надсилаючи відповідного листа;

у разі прийняття рішення про надання банківської ліцензії видає голові правління банку або уповноваженій особі (на підставі належним чином оформленої довіреності) банківську ліцензію або надсилає (із супровідним листом) територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку для видачі керівникові або уповноваженій особі [207].

Наступна стадія банківського контролю – попередній контроль. Лімська декларація визначає попередній контроль як перевірку, що проводиться до моменту здійснення адміністративної чи фінансової діяльності (заходів, операцій). Ефективний попередній контроль є невід'ємним елементом досконалого управління громадськими ресурсами, використання яких доручено державі. Цей контроль може здійснюватися як Вищими органами контролю державних фінансів, так і іншими контрольними органами [123].

У науці банківського права існує погляд, згідно з яким попередній контроль здійснюється з метою додержання вимог розумного (з оптимальним ризиком) ведення справ, заборони або обмежень окремих видів діяльності, відрахувань від резервів страхування активних операцій банків, які гарантують безпеку та стабільність банку і захист інтересів його клієнтів. Ґрунтується на перевірці та аналізові звітності, що її надають банки до Національного банку України [136].

У межах попереднього контролю Національний банк встановлює для банків обов'язкові економічні нормативи: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування, ліміти ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку [41]. Граничні рівні зазначених нормативів та методика їх розрахунків регламентуються «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затвердженою Постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368 [82], Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженою Постановою Правління НБУ від 24.10.2011 р. № 373 [84] та ін.

Варто наголосити, що на цій стадії банківського контролю використовується й одна з форм банківського нагляду – безвиїзна перевірка.

Слід зазначити, що дослідження цих нормативно-правових актів не дало чіткого уявлення про суб'єкта виконання повноважень у цій сфері. Це пояснюється змінами в організаційній структурі Національного банку України, які ще не встигли повністю впровадити в законодавство України. Якщо раніше, Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні ясно встановлювала, що повноваження у цій сфері належать Генеральному департаменту банківського нагляду та Департаменту інформатизації, то тепер вони покладаються законодавцем на «відповідний структурний підрозділ центрального апарату, що безпосередньо здійснює нагляд за діяльністю банку» [82].

Таке формулювання приводить до висновку щодо наявності ще однієї колізії та прогалини у банківському законодавстві. На жаль, це не єдиний випадок суперечливості банківського законодавства.

Повноваження Національного банку України при здійсненні попереднього контролю передбачають встановлення порядку визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання усіма банками: нормативи капіталу, мінімального розміру регулятивного

капіталу, достатності (адекватності) регулятивного капіталу, нормативи ліквідності, миттєву ліквідність, поточну ліквідність тощо [82].

Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України визначає порядок, періодичність складання, подання та оприлюднення фінансової звітності, зразки форм, що входять до складу фінансової звітності, установлює мінімальні вимоги до розкриття інформації.

Попередній контроль здійснюється і в банку власними внутрішніми підрозділами та особами. Він проводиться до фактичного здійснення банківських операцій у певних напрямках: у сфері підбору кадрів – шляхом аналізу професійних та ділових знань та навичок, необхідних для виконання відповідної роботи, із числа кандидатів найбільш кваліфікованих та підготовлених спеціалістів; у сфері залучення та розміщення грошових ресурсів – за допомогою попереднього аналізу ризикованості й ефективності операцій, що здійснюються банком шляхом визначення оптимальних ресурсів і способів їх виконання з метою уникнення або мінімізації можливих втрат; у сфері матеріальних ресурсів – через забезпечення банку необхідними технічними засобами, обладнанням, сучасними комп'ютерними системами, виходячи з його фінансових можливостей банку [250].

Наступна стадія банківського контролю – поточний контроль. Він здійснюється шляхом інспектування, проведення комплексних та тематичних перевірок поточної діяльності банків та їх установ, а також розроблення і вжиття заходів щодо їх організаційного зміцнення та фінансового оздоровлення. Інколи поточний контроль називають ще оперативним. Так, наприклад, М.М. Ровинський, розглядаючи форми державного контролю, називає його «поточним оперативним» [217, с. 10]. А професор Л.А. Савченко із цього приводу зазначає, що така назва є дійсно правильною, оскільки зустрічається і в чинних нормативних актах, зокрема в Законі України «Про Рахункову палату» (п. 6 ст. 7). Оскільки поточний фінансовий контроль здійснюється за безпосередньо оперативною фінансовою діяльністю, тобто за, власне, рухом публічних коштів, і супроводжує фінансово-господарські операції, невіддільні від них [225].

Порядок проведення перевірок та повноваження Національного банку у цій сфері розглядалися нами вище. Слід зазначити лише завдання поточного контролю: контроль за діяльністю банків щодо дотримання ними законодавства та нормативних актів Національного банку України; вивчення та аналіз первинної документації та зіставлення її з даними звітності, яка подається до Національного банку України; застосування до банків заходів впливу за порушення банківського законодавства [41].

Варто звернути увагу на те, що досить часто у своїх наукових працях, досліджуючи форми контролю, вчені виокремлюють іще наступний контроль. Так, Л.А. Савченко, яка здійснила ґрунтовне дослідження правових основ фінансового контролю, пише, що «наступний контроль проводиться після надходження доходів і витрачання коштів, за наслідками фінансово-господарської діяльності, аналізі виконання завдань; проведення грошових операцій, списання матеріальних цінностей тощо з метою з'ясування правильності вчинення господарських і фінансових операцій, законності й доцільності витрачання фінансових ресурсів» [225].

По-іншому називає його М.Ф. Білуха, вживаючи термін «заключний» [14, с. 26].

У законодавстві України, а саме у Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України № 158р від 24.05.2005 р. також вживається інша назва – подальший контроль, який визначається цим законом як контроль, який проводиться після здійснення операцій банку та полягає в перевірці обґрунтованості і правильності здійснення операцій, відповідності документів установленим формам і вимогам щодо їх оформлення, відповідності виконуваних працівниками обов'язків їх посадовим інструкціям, виявленні причин порушень і недоліків та визначенні заходів щодо їх усунення, контролі за виконанням планових показників діяльності, визначених у стратегії розвитку банку, його бізнес-планах та бюджеті, перевірці повноти і достовірності даних фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності, сформованої банком

[212]. Подальший контроль є заключною, четвертою стадією банківського контролю.

Особливістю здійснення контролю Національним банком України є те, що, як наслідок, після виявлення тих чи інших порушень, він може застосовувати заходи впливу. Видається, це ще одна форма реалізації повноважень Національного банку України. Адже, заходи впливу є наслідком адекватного реагування Банку на порушення банківського законодавства, на невиконання усіх установлених вимог Банку, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Заходи впливу напряду стосуються контрольно-наглядових повноважень Національного банку України, оскільки вони є результатом контрольно-наглядової діяльності Банку та її частиною. Це підтверджують ті сфери, на яких Банк безпосередньо спрямовує свої заходи впливу. Наприклад, позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, встановлення для банку підвищених економічних нормативів, обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій тощо.

Перелік повноважень Національного банку України щодо здійснення ним заходів впливу встановлений Законом України «Про банки та банківську діяльність», серед них:

- письмове застереження;

- скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;

- укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів щодо усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо;

- зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу у будь-якій іншій формі;

- підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;

тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади;

зарахування банку до категорії проблемного або неплатоспроможного; відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Застосування заходів впливу можна охарактеризувати як заключний етап контрольно-наглядової діяльності Національного банку України. Адже вони здійснюються уже після проведення усіх форм банківського нагляду та контролю: інспекційних перевірок, безвиїзного банківського нагляду, контролю за усуненням банками виявлених у їх діяльності порушень, перевірок діяльності банків аудиторськими фірмами.

Таким чином, до форм реалізації повноважень Національного банку України слід зарахувати: правотворчість, перевірки, безвиїзне інспектування, заходи впливу. Серед них формами реалізації саме контрольно-наглядових повноважень Національного банку України є перевірки та безвиїзне інспектування, що здійснюються на відповідних стадіях банківського контролю.

Усі форми повноважень Національного банку України взаємопов'язані і навіть «впливають» одна з одної, тобто наступна форма є завжди продовженням попередньої. Так, за допомогою правотворчості встановлюються основні умови та вимоги щодо здійснення банківської діяльності, розподіляються повноваження між суб'єктами, окреслюються їх межі. Ці межі уже, у свою чергу, встановлюють сферу діяльності для здійснення банківського контролю та банківського нагляду. І на останок, за результатами проведення контрольно-наглядової діяльності Національний банк України застосовує заходи впливу.

Необхідно враховувати, що реалізація форм контрольно-наглядових повноважень національного банку України має відбуватися строго у правовому руслі, яке, у першу чергу, визначається актами вищої юридичної сили – Конституцією та законами України. Саме тому важливе значення має взаємодія Національного банку України, як суб'єкта законодавчої ініціативи, з Верховною Радою України.

Хотілося б висловити точку зору, згідно з якою форми реалізації контрольно-наглядових повноважень є своєрідним «продовженням» функцій Національного банку України, які реалізуються за допомогою діяльності його органів, структурних підрозділів, яких буде проаналізовано у наступному підрозділі роботи.

2.2. Суб'єкти реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України

Серед великої кількості суб'єктів здійснення повноважень Національного банку України у цьому дослідженні акцентовано увагу саме на тих суб'єктах, які безпосередньо беруть участь у здійсненні контрольно-наглядових повноважень, тобто реалізують банківський нагляд та банківський контроль. Безперечно, основна частина дослідження у цьому підрозділі буде здійснюватись у напрямку аналізу законодавства України, а тому основним методом дослідження буде метод системного аналізу, що дозволить глибоко дослідити нормативно-правову базу. Ґрунтовне дослідження суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень може бути також здійснене за допомогою наукового підходу, на основі якого можна визначити усі основи організаційної структури та діяльності Національного банку України

Безумовно, основним суб'єктом контрольно-наглядових повноважень є сам Національний банк України, оскільки він є єдиним органом, на який покладено здійснення контролю та нагляду у банківській сфері. Він є центральною категорією будь-яких банківських відносин.

Як уже зазначалося у попередньому розділі, Національний банк України реалізує контрольно-наглядові повноваження за допомогою своїх органів та структурних підрозділів. Важливими та дієвими у контрольно-наглядовій сфері є Рада Національного банку України та Правління Національного банку України, адже кожному органу є властивою реалізація контрольно-наглядових повноважень у певних межах, згідно з окресленим у законодавстві переліком.

Спеціально утвореними для здійснення контрольно-наглядових повноважень є структурні підрозділи Банку, якими на теперішній час є департаменти

Рівень кваліфікації апарату управління Національного банку України, який є частиною єдиного механізму усієї банківської системи, впливає на якість здійснення усіх повноважень Національним банком, і, у першу чергу – контрольно-наглядових.

Структура Національного банку України – це його внутрішня організація, сукупність підрозділів, посадових осіб та форм їх взаємодії.

Будь-яка організаційна структура має свої характерні риси, які притаманні тільки їй. Але, є і загальні особливості, якими наділено усіх організаційних структур. У літературі, серед таких рис виокремлюють: роздрібненість, ієрархічність, формальність, стійкість, надійність, цілісність [145].

Перша риса означає розгалуженість структурних органів, посадових осіб, наявність низки відособлених частин. У Національному банку України це – керівництво, Правління Банку, Рада Банку, структурні підрозділи. Ієрархічність підкреслює публічний характер Банку. Так, кожен орган у державі побудований на засадах ієрархічності та субординації. Саме такий метод побудови управління спрямовано на забезпечення належного виконання усіх функцій, повноважень, якісного керівництва, звітування щодо виконаної роботи. Ієрархічність Національного банку України має прояв у багатьох аспектах. Зокрема, наприклад, схема підконтрольності та підзвітності між департаментами та Головою Банку. За роботу кожного департаменту та його працівників відповідає директор, який, у свою чергу, відповідальний перед першим заступником чи заступником Голови Банку. Ознака формальності означає правове закріплення кожного елемента усього механізму банківської системи – повноваження, обов'язки, методи діяльності, процедури реалізації повноважень тощо.

Слід сказати, що Національний банк України створено на основі лінійно-функціонального типу побудови структури органів. Щоправда, такий тип виокремлюють вчені економісти, але він дуже вдало підкреслює організацію роботи Національного банку України, тому, на нашу думку, заслуговує на увагу.

Відповідно до цього підходу лінійно-функціональна організаційна структура складається з лінійних підрозділів, які виконують в організації основну роботу, та обслуговуючих спеціалізованих функціональних підрозділів [175].

Повноваження Національного банку України, безперечно, мають владний характер. НБУ є центральним органом державного управління, має широкі спеціальні владні повноваження щодо управління грошово-кредитною політикою держави. Тому, для більш повного розкриття суті суб'єктів контрольно-наглядових повноважень Банку варто з початку дослідити сутність і зміст категорії «суб'єкт владних повноважень».

Огляд вітчизняної наукової літератури дозволяє виокремити основні ознаки суб'єкта владних повноважень. У першу чергу, він має бути наділений чітко окресленим колом державно-владних повноважень. По-друге, ці повноваження реалізуються у зв'язку із: необхідністю сприяння здійсненню та захисту законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб; практичним виконанням завдань та функцій держави, положень Конституції, законів та підзаконних нормативно-правових актів України [278]. Третьою ознакою є те, що реалізація повноважень повинна поширюватися на значне коло суспільних відносин. Наступним аспектом є те, що суб'єкт владних повноважень характеризується певною внутрішньою організацією. Характерною рисою суб'єкта владних повноважень є спосіб його формування – він обов'язково повинен формуватися державою або народом і передбачені Конституцією або законами України завдання та функції такого суб'єкта здійснюються від імені держави або певної верстви суспільства.

Варто погодитися з думкою Ю.П. Битяка, який, формулюючи ознаки суб'єкта владних повноважень, дуже вдало підкреслює його природу. Вчений наголошує, що державно-владні повноваження здійснюються через видання нормативно-правових актів, здійснення контролю за точним і неухильним виконанням вимог цих актів, забезпечення та захист цих вимог від порушень шляхом застосування заходів виховання, переконання, стимулювання, державного примусу – у разі необхідності. Як ознаку суб'єкта владних

повноважень вчений виокремлює також чітко визначені територіальним масштаб діяльності та систему службової підпорядкованості [29, с. 81- 82].

Усі вищеперераховані ознаки можна зарахувати до суб'єктів контрольно-наглядових повноважень Національного банку України.

Чинне законодавство України надає однакове визначення суб'єкта владних повноважень – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень [90].

Важливими умовами ефективної діяльності банку та якісної реалізації його стратегії є правильно побудована структура банку, правильність визначення кількості та розмірів його структурних підрозділів. Враховуючи усі зовнішні та внутрішні умови та фактори, які характеризуються своєю мінливістю, вчасна трансформація банку є необхідною. Ці процеси безпосередньо впливають на розподіл повноважень, функціональних обов'язків між органами та посадовими особами Національного банку України.

Структура НБУ побудована за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням і має функціонально-територіальний характер. До системи НБУ належать центральний апарат, філії (територіальні управління), розрахункові палати, представництва банку за кордоном, інженерно-технічний центр, Банкотно-монетний двір, фабрика банкотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади та інші структурні одиниці і підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності НБУ [95].

Несвоєчасне виявлення та усунення недоліків, викликаних нерациональністю або неоптимальністю організаційної структури банку, може стати причиною його неефективної роботи, виникнення кризових ситуацій або кризового стану незалежно від того, до якої групи (за обсягом активів) належить банк – до найбільших, великих, середніх чи малих [146, с. 187]

Основними органами у внутрішній структурі Національного банку України є Рада Національного банку (Рада банку) України та Правління Національного банку України (Правління банку). Безперечно, вони є керівними, і їх статус законодавчо встановлено Законом України «Про Національний банк України».

Важливість статусу Ради банку підкреслює і вищий закон держави – Конституція України, яка закріпила за Радою її основну функцію – розробку основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням.

Рада Національного банку України складається з Голови Національного банку України та членів Ради у кількості 15 осіб. На теперішній час їх кількість налічує лише 12. Половина призначається та звільняється з посади Верховною Радою України, інша – Президентом України, тобто, цей орган утворюється на паритетних засадах. Голова Національного банку входить до Ради за посадою і призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Членом Ради Національного банку може бути громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів чи права і при цьому має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою та має бездоганну ділову репутацію, зокрема, не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку [202]. Члени Ради призначаються на строк 7 років. Цей строк, відповідно, може бути зменшений у разі власного бажання, вчинення членом Ради певних правопорушень, або невиконання усіх вимог Закону, як, наприклад: відсутність без поважних причин на двох засіданнях Ради Національного банку підряд; невиконання обов'язків члена більше чотирьох місяців підряд; встановлення факту надання недостовірної інформації для призначення на посаду, тощо.

Рішення Ради Національного банку підлягають оприлюдненню, крім випадків, коли такі рішення становлять державну, банківську або службову таємницю відповідно до закону. Членам Ради Національного банку забороняється розголошувати державну, банківську або службову таємницю, яка стала їм відомою у зв'язку із здійсненням ними своїх повноважень відповідно до Регламенту [44, с. 33-35].

Рада Національного банку України наділена великою кількістю повноважень, серед яких до контрольно-наглядових слід віднести:

- контроль за проведенням грошово-кредитної політики;

- затвердження річного плану проведення аудиторських перевірок структурних підрозділів Національного банку;

- визначення до 1 листопада звітного року аудиторської фірми, яка має досвід у проведенні аудиту за міжнародними стандартами аудиту, для проведення аудиту фінансової звітності Національного банку;

- розгляд аудиторського висновку та затвердження до 30 квітня наступного за звітним року річної фінансової звітності Національного банку, звіту про виконання кошторису доходів та витрат Національного банку та розподіл прибутку до розподілу за звітний рік, публікація затвердженої Радою Національного банку річної фінансової звітності Національного банку на офіційному сайті Національного банку;

- розробка Основних засад грошово-кредитної політики [202].

Порядок розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням є чи не найважливішими повноваженнями Ради, особливо в теперішній час, оскільки саме від засад грошово-кредитної політики залежить успішність здійснення Національним банком України своїх завдань. Зокрема, вони регулюють надзвичайно важливі для сьогодення процеси в економіці країни – міжбанківський та готівковий сегмент валютного ринку України, рівень та динаміку обмінних курсів, показники інфляції та фактори її формування тощо.

У чинному законодавстві поняття основних засад грошово-кредитної політики регламентується як визначення показників діяльності Національного банку України у середньостроковій перспективі для досягнення цілей Національного банку [189]. А контроль за проведенням грошово-кредитної політики – це аналіз показників динаміки грошово-кредитної сфери протягом звітного періоду у зіставленні із цілями та завданнями грошово-кредитної політики, яких визначено в Основних засадах грошово-кредитної політики. Такими цілями є: пріоритетність досягнення та підтримки цінової стабільності в державі; сприяння стабільності банківської системи, за умови, що це не перешкоджає досягненню мети з підтримки цінової стабільності в державі; сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання.

Процедура реалізації цього повноваження визначається Порядком розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням, затвердженим рішенням Ради Національного Банку України № 21 від 05. 09. 2012 р., згідно з яким Основні засади грошово-кредитної політики є документом, який розробляється щорічно і повинен містити ряд показників, серед яких: стислий огляд стану та основних тенденцій розвитку економіки України, її фінансової та грошово-кредитної сфер; очікувані зміни зовнішніх та внутрішніх економічних чинників та їх вплив на стан грошово-кредитного ринку; окреслення основних ризиків та загроз щодо забезпечення цінової стабільності, стабільного функціонування фінансових ринків та ефективного розвитку економіки; завдання та цільові орієнтири грошово-кредитної політики на наступний рік та середньостроковий період тощо [155].

Аналізуючи вищезазначений акт, можна дійти висновку, що це повноваження реалізується Радою Банку не одноосібно, а спільно з іншими суб'єктами реалізації повноважень. Це, звичайно, Голова Національного банку України, який доповідає під час засідання Ради Банку з питання контролю за проведенням грошово-кредитної політики. Це також Правління Банку, на яке Закон України «Про Національний банк України» покладає обов'язок щодо забезпечення реалізації грошово-кредитної політики. У здійсненні цього

повноваження Правління Банку протягом перших 25 днів кварталу, наступного за звітним, має надавати Раді Банку інформацію про виконання Основних засад грошово-кредитної політики – таку, як наприклад, аналіз економічного і соціального розвитку України за звітний період, у тому числі динаміки валового внутрішнього продукту, показників інфляції; аналіз грошово-кредитного ринку, у тому числі динаміки і джерел формування монетарної бази, структури грошової маси, кредитів, депозитів, вартості коштів, стану міжнародних резервів тощо.

Як зазначалося вище, Правління Національного банку також є одним із суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Згідно з законодавством, Правління Банку через відповідно монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики та здійснює управління діяльністю Банку. Члени Правління призначаються за поданням Голови Банку Верховною Радою України, який і очолює Правління. За законодавством, крім Голови, до складу Правління входять іще 10 осіб – заступники Голови Національного банку України та керівники його структурних підрозділів – Департаменту відкритих ринків, юридичний Департамент, Департамент бухгалтерського обліку, Департамент персоналу, Департамент банківського нагляду. Але станом на 20.04.2015 р. зі складу Правління Національного банку виведено посаду директора Генерального департаменту банківського нагляду, тому на теперішній час кількість членів Правління – 10 осіб. Слід зазначити, що перелік структурних підрозділів, які забезпечують виконання Бнком основної функції, керівники яких за посадою входять до складу Правління Банку, визначається Головою Національного банку. Правління НБУ постійно вносить зміни до організаційної структури Національного банку України, враховуючи зміни у напрямках роботи НБУ та розвиток економіки і грошово-кредитної політики держави [97]. Члени Правління Національного банку можуть брати участь у роботі Ради Національного банку з правом дорадчого голосу [180, с. 115-118].

На основні аналізу законів, що регулюють діяльність Правління Банку можна виокремити три його основні напрямки здійснення своїх повноважень:

організаційний, координаційний та контрольний. Як уявляється, усі вони використовуються для реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Зокрема, видача нормативно-правових актів Національного банку – це повноваження відіграє важливу роль як для організації діяльності Національного банку України, так і безпосередньо для регулювання та регламентації саме контрольно-наглядових повноважень. Пряме відношення до контролю та нагляду у Правління має прояв через закріплення за ним права на встановлення порядку надання юридичним особам, які мають намір здійснювати банківську діяльність, банківських ліцензій; а також прийняття рішень щодо банківського регулювання та нагляду, визначення та здійснення валютно-курсової політики, валютного регулювання, емісії валюти, встановлення економічних нормативів для банків.

Особливо важливим є повноваження щодо встановлення порядку надання юридичним особам, які мають намір здійснювати банківську діяльність, банківських ліцензій, оскільки від цього залежить якість надання послуг банками та їх стабільність, захист інтересів вкладників від некомпетентного управління, забезпечення інтересу держави щодо підтримки стабільності в економіці країни. Як справедливо зазначає Н.В. Сапожніков, закріплення стосовно банків більш суворих вимог (порівняно з іншими суб'єктами підприємницької діяльності) з метою забезпечення суспільної безпеки є цілком закономірним процесом [229, с. 49].

Загальний порядок надання ліцензії встановлено Законом України «Про банки та банківську діяльність», а детальна регламентація конкретизується у Положенні про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затвердженому Постановою Правління Національного банку України № 306 від 08.09.2011 р. [199]. Згідно із цим положенням, рішення, що передбачені ним, приймають Правління Національного банку, Комісія Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайта) платіжних систем, Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку України

[у межах повноважень, делегованих Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайта) платіжних систем], уповноважена особа Національного банку.

Як зазначають науковці, для побудови банківського контролю нового типу, реєстрація банків та надання їм ліцензій мають здійснюватися не Національним банком України, а спеціальним органом виконавчої влади. Такий підхід є правильним із точки зору поділу влад та зміцнення законності у банківській сфері [36, с. 228].

Варто зазначити, що в умовах нинішніх структурних перетворень Національного банку України Банком прийнято рішення централізувати усі функції щодо реєстрації, ліцензування та реорганізації банків у Департаменті реєстраційних питань та ліцензування. Про це повідомляється в листі НБУ від 31 березня 2015 р. № 24-00011/21341 [193]. До новоствореного департаменту передані функції Департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків та функції з ліцензування валютних операцій Департаменту контролю, методології та ліцензування валютних операцій.

Рішення про централізацію наглядових функцій територіальних управлінь Нацбанку на рівні Центрального апарату щодо виконання повноважень з реєстрації прийнято згідно з Постановою від 24.12.2014 р. № 841 «Про внесення змін до структури центрального апарату Національного банку України» [196].

Комісія Національного банку України з питань нагляду – ще один суб'єкт контрольно-наглядових повноважень національного банку України. Особливу роль вона відіграє у здійсненні банківського нагляду. Її створено для регулювання діяльності банків і вона є органом, спеціально створеним для проведення скоординованої, зваженої та послідовної політики щодо здійснення нагляду за діяльністю банків в Україні, який сприятиме успішному функціонуванню українських банків, надійному захисту інтересів їх вкладників і кредиторів, прогнозуванню та своєчасному реагуванню на зміни, які відбуваються у банківській системі України [183].

Кращому розумінню структури суб'єктів наглядових повноважень Національного банку сприятимуть дослідження та аналіз Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення «Про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків» [211]. Відповідно до цього нормативно-правового акта система банківського нагляду скоординована за вертикаллю і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь Національного банку України. Положення передбачає такі рівні банківського нагляду:

- відділ банківського нагляду регіонального управління;

- комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків при регіональному управлінні;

- начальник регіонального управління;

- відповідні департаменти банківського нагляду Національного банку України;

- заступник Голови Правління Національного банку України;

- комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків Національного банку України.

Як уже згадувалося у попередньому підрозділі, банківський контроль здійснюється за допомогою внутрішнього контролю. Суб'єктами системи внутрішнього контролю банку є:

- рада банку;

- правління банку;

- підрозділ внутрішнього аудиту;

- головний бухгалтер і його заступники;

- керівники і головні бухгалтери відокремлених підрозділів;

- підрозділ з управління ризиками;

- підрозділ, що забезпечує комплаєнс;

керівники підрозділів і працівники, які здійснюють внутрішній контроль відповідно до повноважень, визначених внутрішніми документами банку [200].

Усі повноваження у сфері внутрішнього контролю реалізуються за допомогою спеціальних процедур, які запроваджує Національний банк України. Здійснення усіх процедур відбувається із чітко визначеною у законодавстві взаємодією суб'єктів. Так, керівники банку відповідно до розподілу функціональних обов'язків постійно отримують і аналізують звіти про виконання поставлених цілей з метою визначення відповідності фактичних фінансових результатів запланованим показникам. Внутрішній контроль також передбачає багаторівневість – контроль керівників структурних підрозділів за виконанням працівниками своїх функціональних обов'язків; контроль правління банку за роботою (діяльністю) структурних підрозділів банку; контроль ради банку за діяльністю правління банку. Однією із процедур є також перевірка дотримання встановлених лімітів та обмежень, перевірка повноти, достовірності та своєчасності складання фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності. Працівники банку у межах своїх функціональних обов'язків забезпечують реалізацію процедур внутрішнього контролю [200].

Нині Україна переживає складні часи, які, звісно, у першу чергу впливають на функціонування банківської системи. Тому, як уявляється, трансформація Національного банку буде продовжуватись і надалі, оскільки ситуація вимагає негайних дій із боку Банку для стабілізації грошово-кредитної сфери. Реакцією з боку вищих органів державної влади на такий стан речей є реорганізація старих, та утворення нових органів, які спрямовували б свою діяльність виключно на покращання стану економіки країни та повернення довіри банкам.

Саме тому, нещодавно, указом Президента України було утворено орган, який також має відношення до здійснення національним банком України своїх контрольних-наглядових повноважень. Це Рада з фінансової стабільності. Її метою є забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. До її складу увійшли Голова Національного банку України, Міністр фінансів України, Голова

Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Голова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, директор-розпорядник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, заступник Голови Національного банку України, визначеного Головою Національного банку України, заступник Міністра фінансів України, визначеного Міністром фінансів України. Співголовами Ради є за посадами Голова Національного банку України та Міністр фінансів України, які визначають порядок роботи Ради, скликають і головують по чергово на її засіданнях, підписують документи від імені Ради у порядку, визначеному регламентом діяльності Ради. Рада з фінансової стабільності покликана виявляти, аналізувати та здійснювати оцінку та моніторинг поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та системних ризиків для фінансової системи держави з метою виявлення ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, які загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави [208].

Утворення такого органу повністю відповідає законодавству України, а саме Закону України «Про Національний банк України», який встановлює, що наявність ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, підтверджується відповідним рішенням Ради з фінансової стабільності, повноваження якої визначаються указом Президента України [202].

Одним із ключових повноважень Ради є підготовка рекомендацій щодо мінімізації системних ризиків, які загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави, та розробка ефективних механізмів співробітництва та координації дій із забезпечення фінансової стабільності держави, у тому числі щодо удосконалення законодавчого регулювання у цій сфері. Рада взаємодіє у встановленому порядку з міжнародними організаціями, зокрема з Європейською радою із системних ризиків, Банком міжнародних розрахунків, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським центральним банком, Міжнародною асоціацією страховиків депозитів, Європейським форумом

страховиків депозитів та відповідними органами іноземних держав із питань, що належать до її компетенції.

Уже неодноразово згадана нами організаційна трансформація Національного банку України передбачає зміни і в ієрархії органів Банку. Скорочення ієрархічних рівнів у Центральному апараті дозволяє оптимізувати та спростити процес кооперації та комунікації між підрозділами банку.

Раніше, ієрархія всіх підрозділів Банку виглядала так: правління – генеральний департамент – департамент – управління – відділ – сектор – співробітники. Існуюча структура тепер виглядає так: правління – департамент – управління – відділ – співробітники. Усіх вищезазначених елементів структури Банку можна віднести до суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень. Кожен із них наділений певною компетенцією, яка чітко окреслює коло повноважень. Звичайно, ієрархія структурних елементів Банку здійснює чималий вплив на обсяг та рівень реалізації контрольно-наглядових повноважень. Наприклад, завданням нещодавно реорганізованого Департаменту банківського нагляду є реалізація виключно наглядових повноважень, тоді як Правління Банку поєднує в собі управління багатьма сферами, не лише банківський контроль та нагляд.

Слід мати на увазі, що поняття департаменту Національного банку України не встановлюється спеціальними законодавчими актами, які регулюють банківську діяльність в Україні. Натомість, нормативно-правові акти, які регулюють сфери діяльності виконавчої влади визначають департамент як структурний підрозділ центрального органу виконавчої влади, що утворюється для виконання основних завдань високого ступеня складності, координації роботи, пов'язаної з виконанням цих завдань, за умови, що у його складі буде не менш як два управління [214].

На теперішній час нова організаційна структура Національного банку України нараховує близько 25 департаментів. Особливістю кожного є те, що він здійснює свої повноваження виключно в одній сфері. Аналіз законодавства дозволив дійти висновку, що кожен із департаментів спрямований на виконання

тих чи інших функцій Національного банку. Наприклад, функція щодо встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності здійснює Департамент бухгалтерського обліку; здійснення погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності – Департамент реєстраційних питань та ліцензування; банківське регулювання та нагляд – Департамент банківського нагляду та Департамент інспектування банків. Усі департаменти підпорядковуються Голові Національного банку безпосередньо, або через його заступників. Значну частину департаментів можна віднести до суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень: Департамент банківського нагляду, Департамент внутрішнього аудиту, Департамент інспектування банків, Департамент реєстраційних питань та ліцензування, Департамент фінансового моніторингу, Департамент статистики та звітності, Департамент фінансової стабільності. На чолі кожного з них стоїть директор, який призначається та звільняється з посади Головою Національного банку України.

Загальне керівництво та контроль за діяльністю департаментів поділяється між обов'язками Голови Національного банку, його першим заступником та заступниками. Зокрема, серед вищеперерахованих департаментів, які реалізують контрольно-наглядові повноваження: за Головою Нацбанку «закріплений» Департамент внутрішнього аудиту, Департамент статистики та звітності та Департамент фінансової стабільності; за Першим заступником Голови Банку – Департамент банківського нагляду, Департамент інспектування банків, Департамент реєстраційних питань та ліцензування, Департамент фінансового моніторингу.

Обираючи найбільш оптимальний спосіб розподілу повноважень між Головою Національного банку та його заступниками, необхідно звернути увагу на, як уявляється, не найкраще їх розмежування між зазначеними суб'єктами. Наказом Національного банку України «Про розподіл функціональних обов'язків між Головою Національного банку України, його першим заступником, заступниками та окремими підрозділами центрального апарату Національного

банку України» № 214-сд від 30.12.2014 р. встановлено, що Перший заступник Голови Банку серед інших функцій виконує організацію роботи з банківського нагляду, реєстрації та ліцензування та фінансового моніторингу банківської системи [209]. На підставі цього пропонується віднести керівництво усіма «контрольно-наглядовими» департаментами до одного суб'єкта. На теперішній час найбільш вдалим це видається, якщо зосередити керівництво в руках Першого заступника Голови Банку, в якого уже є вагома їх частина.

Аналізуючи місце департаментів у структурі органів Національного банку України, та обсяги виконання ними своїх повноважень, можна виокремити їх ознаки: підконтрольність, цільовий напрям діяльності, багатофункціональність, реалізація функцій Національного банку України.

Перша ознака, як було сказано раніше, пояснює ієрархічну структуру Національного банку України. Так, усі департаменти є «середньою» ланкою в системі Банку. Департамент внутрішнього аудиту прямо підпорядковується Голові Національного банку України, а Департамент інспектування банків з початку несе відповідальність перед першим заступником Голови Банку, який уже у свою чергу, відповідно до субординації, підпорядкований Голові Національного банку України. Щодо ієрархії самих департаментів можна сказати, що її не існує – всі вони знаходяться на одному рівні.

Цільовий напрям діяльності департаментів означає їх чітку спрямованість у тій чи іншій сфері. Звичайно, департаменти взаємодіють між собою, але кожен із них відповідає за реалізацію конкретних окреслених завдань. Наприклад, Департамент фінансової стабільності виконує функції макропруденційного нагляду та регулювання банківського сектору. Основними завданнями цього департаменту є аналіз системних ризиків банківського сектора та розробка інструментарію макропруденційної політики для запобігання системним кризам і мінімізації негативних наслідків макроекономічних шоків.

Наступна ознака департаменту – багатофункціональність. Вона означає виконання багатьох функцій у межах одного виду діяльності. Так, Департамент з реєстраційних питань та ліцензування виконує усі функції щодо реєстрації,

ліцензування та реорганізації банків. Нагадаємо, що раніше здійснення повноважень на реалізацію цих функцій було розділено між двома іншими департаментами – реєстрації, ліцензування та реорганізації банків та контролю, методології та ліцензування валютних операцій [163].

Реалізація функцій Національного банку України – ознака, яка найбільш ґрунтовно розкриває зміст та природу повноважень департаментів Банку та підкреслює його внутрішню організаційну структуру. Департаменти реалізують свої повноваження виключно у межах функцій Національного банку, провадять свою діяльність, спрямовану на чітке дотримання та абсолютне виконання повноважень Банку.

На сонові вищенаведених ознак можна запропонувати таке визначення департаменту Національного банку України – це структурний підрозділ Національного банку України, який підпорядковується Голові Національного банку та наділений чітко окресленими повноваженнями для реалізації функцій Банку, що здійснюються з метою регулювання окремого кола банківських суспільних відносин.

Оскільки велика частина контрольно-наглядових повноважень Національного банку України реалізується у ході проведення перевірок, необхідно зацентувати увагу і на їх суб'єктах.

Перевірки здійснюють інспектори або інспекційні групи. В інспекційній групі виокремлюють керівника групи, який організовує діяльність групи і згодом складає звіт про інспектування.

Інспектор – це уповноважена Національним банком особа на здійснення інспекційної перевірки. Інспекційна група – група інспекторів, яким відповідно до посвідчення на право проведення перевірки або розпорядження про перевірку доручається здійснити інспекційну перевірку об'єкта перевірки.

Інспектор Національного банку під час проведення інспекційної перевірки має право:

вільного доступу до всіх документів та інформації об'єкта перевірки, у тому числі до тих, що становлять банківську чи комерційну таємницю;

вільного доступу в робочий час до всіх приміщень об'єкта перевірки;

вимагати від об'єкта перевірки надання будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки;

безоплатно одержувати від об'єкта перевірки інформацію щодо його діяльності та пояснення (у тому числі письмові) з окремих питань діяльності;

перевіряти будь-яку звітність афілійованих та/або споріднених осіб об'єкта перевірки щодо взаємовідносин з об'єктом перевірки з метою визначення впливу цих відносин на стан об'єкта перевірки;

одержувати від об'єктів перевірки та виносити за їх межі інформацію у формі документів або їх копій (у тому числі електронних та виготовлених методом сканування або створення фотокопій), що можуть свідчити про факти порушення об'єктом перевірки законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, засвідчених у встановленому порядку.

Інспектори зацікавлені у функціонуванні надійної системи внутрішнього контролю як основи для безпечного і компетентного управління діяльністю банку та надають велике значення наявності у банків дієвих заходів внутрішнього контролю, достатніх для характеру, обсягу та напрямку банківської діяльності. Вони зацікавлені також у застосуванні у банках належних (відповідних) облікових процедур, як передумови для одержання достовірної інформації, що необхідна їм для вимірювання ризиків і контролю за ними.

Для здійснення інспекційної перевірки інспектору або інспекційній групі видається посвідчення на право проведення цієї перевірки. У посвідченні зазначаються назва об'єкта перевірки, підстави, строки проведення інспекційної перевірки (дати початку і закінчення), період інспектування, перелік питань, що підлягають перевірці, склад інспекційної групи (із зазначенням прізвища, імені, по батькові, посади) [213].

Посвідчення на право проведення планової інспекційної перевірки засвідчується підписом Голови Національного банку або його заступника, або начальника відповідного територіального управління Національного банку, або особи, що виконує обов'язки однієї із зазначених осіб.

Незалежність інспекційних перевірок забезпечується виконанням цілого ряду умов. Для об'єктивності та неупередженості результатів інспекційної перевірки інспектори не повинні піддаватися зовнішньому впливові, у тому числі з боку керівництва банку або політиків. Щоб зберегти незалежність і уникнути неуважного ставлення з боку інспекторів, бажано регулярно міняти склад інспекційних груп [192].

Заключним, але не менш важливим елементом системи суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку є його персонал. Його чисельність станом на кінець 2014 р. налічує більше 10 000 осіб. Така кількість є дещо завищеною, і таку точку зору підтримує і керівництво Національного банку. Тому, поступово проводиться внутрішня реструктуризація Банку, якої вже погоджено з МВФ. Планується найближчим часом скорочення працівників центрального апарату на чверть, територіальних управлінь та структурних підрозділів – удвічі.

Беручи усе вищезазначене до уваги, можна зробити висновок, що поряд з основним суб'єктом банківського нагляду, яким є Національний банк України, поруч існують ще інші «вторинні» суб'єкти. Ними є Голова Банку, Рада Національного банку України, Правління Національного банку України та департаменти Банку.

2.3. Напрямки удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України

Ефективність реалізації контрольно-наглядових повноважень Національним банком України багато в чому залежить від рівня організації їх здійснення. Адже чим оптимальнішою буде процедура їх виконання, тим більше вона буде сприяти підвищенню рівня забезпечення основних цілей та функцій Національного банку України, у тому числі контролю та нагляду. Процес реалізації контрольно-наглядових повноважень є досить своєрідною та складною процедурою, яка

включає в себе численні механізми. Тому вона вимагає відповідних послідовних дій. Складність процесу реалізації контрольно-наглядових повноважень Банку обумовлена нестабільністю банківського законодавства та значним обсягом колізій та прогалин у нормативно-правових актах. Це не єдині причини необхідності удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень. До інших слід віднести також неефективність внутрішньої організації структурних підрозділів Банку та розподілу повноважень між його органами. Удосконаленню реалізації контрольно-наглядових повноважень сприяє й чітке дотримання принципів ефективного банківського нагляду, встановлені Базельським Комітетом, адже на теперішній час з усіх існуючих принципів, імплементацію в українське законодавство отримала лише їх менша частина.

За останні два роки в Україні значною мірою зросла ліквідація банків. Так, із початку 2014 р. у 48 банках до 25.03.2015 р. було введено тимчасову адміністрацію Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Обсяг валютних депозитів зменшився на 11,44 млрд дол. США (-37,2%), гривневих – на 57,86 млрд грн (-13,7%). Такий стан справ вимагає від регулятора більш рішучих дій. Тут варто зазначити про прийняту 24 лютого 2015 р. Постанову НБУ № 129, яка передбачає, що через девальвацію гривні до банків не будуть застосовуватися заходи впливу за порушення низки ключових економічних нормативів. Цей порядок має діяти до 1 січня 2019 р. Отже, можна констатувати, що Національний банк України фактично відмовився від базових і основних принципів контролю за банківською системою, дотримання яких і має забезпечувати стабільну роботу учасників банківських відносин.

Досвід зарубіжних країн та практика застосування їх центральними банками контрольно-наглядових повноважень свідчить, що їх реалізація залежить від моделі здійснення банківського нагляду та контролю, яку обрала для себе та чи інша країна. Більшість держав надає перевагу покладанню основного масиву контрольно-наглядових повноважень на свої центральні банки. Але, все ж таки, така практика не є спільною для всіх країн. Тому, умовно, можна сформулювати три

моделі, що розкривали би суть побудови банківського нагляду та контролю у різних країнах.

1. Зосередження усіх функцій та повноважень банківського нагляду та контролю у центральному банку країни.

До такої схеми можна віднести не лише ті випадки, коли орган, який безпосередньо здійснює функції банківського нагляду та контролю, входить до системи органів центрального банку, але й ті, коли такий орган функціонує при ньому у вигляді його структурного підрозділу. Серед країн, які підтримують цей підхід, є Італія, Велика Британія, Нідерланди, Україна, Португалія, Австралія, Італія та ін. Досить цікавим видається досвід Великобританії, де необхідні законодавчі акти, які регулюють наглядову діяльність банку Англії, було прийнято відносно недавно, у 1979 р.

Варто зазначити, що така модель банківського нагляду вважалася панівною і використовувалась у більшості країн світу, але, з плином часу, вона втратила свої позиції.

2. Функції та повноваження банківського нагляду та контролю здійснюються спеціально утвореним окремим органом, який тісно взаємодіє з міністерством фінансів та з центральним банком.

Таку схему банківського нагляду у вітчизняній та зарубіжній літературі часто називають ще «змішаною». Щоб зрозуміти принцип побудови та функціонування цього підходу, варто приділити увагу розгляду системи банківського нагляду Сполучених Штатів Америки, оскільки, багато науковців сходяться на думці, що банківський нагляд США є найбільш вдалим прикладом змішаної системи банківського нагляду. Тут нагляд [185, с. 87] здійснюється трьома органами:

Федеральна резервна система;

Федеральна корпорація стахування депозитів;

Управління контролера грошового обороту (бюро міністерства фінансів)

Цей перелік наглядових органів США не є вичерпним. Існують ще два додаткові наглядові органи, які здійснюють нагляд за ощадними банками та кредитними союзами.

Змішаною моделлю банківського нагляду користується і Франція. Тут, нагляд здійснюється Банком Франції, Міністерством економіки та фінансів, Національною кредитною радою, Комітетом банківського регулювання, Комітетом кредитних установ та банківською комісією.

3. Розподіл усіх функцій та повноважень банківського нагляду та контролю між центральним банком та іншими органами, що є незалежними.

Яскравим прикладом такої схеми банківського нагляду є Німеччина. Сам нагляд тут здійснюється спільно з центральним банком Німеччини (Бундесбанк) та спеціально створеним для такої мети органом – Німецьким федеральним фінансовим наглядовим органом (БаФін). У цьому питанні Німеччина опирається на такі законодавчі акти, як: «Закон про німецький Бундесбанк» та «Положення про німецький федеральний фінансовий наглядовий орган».

Канада та Австрія також підтримують цю модель банківського нагляду.

4. Функції та повноваження банківського нагляду та контролю відділені від центрального банка.

Прихильниками такого підходу є Канада, Швеція, Норвегія та ін. Часто така модель банківського нагляду підтверджується наявністю у країні мегарегулятора. Це модель об'єднаного чи інтегрованого нагляду за фінансовим сектором. Як свідчить практика, мегарегулятором стає спеціалізована державна установа, що уповноважена регулювати не менше двох категорій фінансових посередників – банки та страхові компанії, інвестиційні та страхові компанії, банки та компанії, що працюють на ринку цінних паперів.

На теперішній час, багато країн ще вагаються переймати практику створення мегарегулятора, виокремлюючи плюси та мінуси такого способу нагляду. Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу, до плюсів можна віднести:

полегшення нагляду за фінансовими конгломератами на консолідованій основі;

поява уніфікованого підходу до регулювання та нагляду;

підвищення ефективності аналізу процесів, які здійснюються у згаданому секторі.

Мінуси:

мегарегулятор може застосовуватися лише у країнах з розвинутими фінансовими системами;

під час утворення мегарегулятора відбудеться етап «перехідного періоду», під час якого ефективність нагляду та контролю зможе суттєво знизитися.

Усю владу органів банківського нагляду спрямовано на його здійснення, хоча і проявляється вона може більшою мірою у тій чи іншій сфері. Наприклад, Велика Британія робить акцент на документальний нагляд, У США – вивчення діяльності кожного банку при проведенні інспектування на місці. Багато країн поєднують дистанційний контроль на основі аналізу документів звітності. Це залежить від надання переваги країною зовнішньому чи внутрішньому методу нагляду. Інколи, відбувається вдала взаємодія указаних вище методів. Таку практику використовують Нідерланди, Англія, Франція. Слушним буде відзначити, що на сучасному етапі не існує доцільності утворення в Україні мегарегулятора фінансового ринку, що обумовлено певною низкою причин [87, с. 324-332]. Це і втрата довіри до банків, яка і так не є надто високою на теперішній час, і нездатність забезпечення стабільності діяльності різного роду фінансових інститутів. Але спроби створення мегарегулятора були. Зокрема, основи утворення мегарегулятора фінансових ринків було закладено в програму КМУ під назвою “На зустріч людям” на 2005–2010 рр., одним із пунктів якої було об’єднання двох комісій: Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Державної комісії з регулювання фінансових послуг [93, с. 24]. Однак у програмі чіткої дати реалізації проставлено не було. Ідея залишилася лише ідеєю, без реальних кроків щодо формування законодавчої основи об’єднання регуляторів фінансових ринків [126].

Як видно, Україна використовує першу модель, за якої усі контрольно-наглядові повноваження закріплюються лише за центральним банком. На нашу думку, одним із шляхів удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень є обрання «змішаної» схеми. Це дасть змогу якісніше впроваджувати банківський нагляд та контроль. Національний банк України здійснює велику кількість функцій, регулюючи усі сфери банківської діяльності. Тому, створення спеціального органу, який мав би єдину функцію – співпрацю з Національним банком щодо впровадження контролю та нагляду, могло би підвищити результативність. Таким чином можна було б також відокремити Національний банк України та новоутворений орган банківського нагляду в окрему гілку влади, оскільки нині у науковій літературі думки вчених зводяться до «спірної» природи правового статусу регулятора. Так, законодавець не відносить його до жодної з гілок влади. Із цим погоджуються і науковці [127, с. 37-41]. Відомий вчений дослідник діяльності центральних банків Т.А. Латковська підкреслює, що за допомогою традиційного підходу до визначення органів держави та виходячи зі змісту чинного законодавства, неможливо однозначно визначити місце Національного банку у діючій системі органів державної влади. Національний банк України – особливий орган, що поєднує риси органу державного управління за своїм призначенням з окремими елементами господарюючого суб'єкта (юридичної особи) [119]. Варто підтримати пропозицію російських науковців спеціалістів банківського права, які обґрунтовують необхідність створення четвертої – «грошової» гілки влади [45, с.55].

Більшість керівників Національного банку та науковців навчальних закладів, що йому підпорядковані, притримуються позиції, згідно з якою в Україні банківський нагляд має здійснюватися виключно Національним банком України. За їх точкою зору, наявні проблеми у фінансовому секторі варто вирішувати не шляхом створення нових структур, а за рахунок удосконалення існуючих інституційних і технічних процедур у рамках Національного банку України (99; 101, с. 131; 176, с. 6; 242, с. 298). Є і протилежні думки, сутність яких

полягає у тому, що відокремлення – повне або часткове, банківського нагляду та контролю від НБУ сприятиме суттєвому покращанню якості нагляду за діяльністю банків [187].

Автор роботи підтримує таку думку. Видається, що повноваження контролю та нагляду є прерогативою центрального банку будь-якої країни світу, але основний аспект їх успішного виконання полягає у правильному розподіленні між організаційними структурами Банку. Крім того, велика чисельність департаментів, які здійснюють банківський контроль та нагляд, не допомагає якісному та дієвому виконанню. Було би доцільно в рамках Національного банку України створити єдиний підрозділ із банківського контролю та нагляду, і закріпити за ним усі повноваження численних департаментів, які існують тепер і виконують контрольно-наглядові повноваження. Пропонується створити також спеціальну посаду керівника такого підрозділу, або віднести усі його повноваження до одного із заступників Голови Банку і закріпити за ним лише їх.

Інший орган із банківського контролю та нагляду створити поза межами Нацбанку. До його компетенції можна буде віднести аналіз та обробку статистичної звітності банків, і на основі цього подавати до Національного банку уже готові відомості. Таким чином, зменшити навантаження підрозділу з банківського контролю та нагляду у Національному банку України, послабити надмірну концентрацію повноважень. Крім того, спеціально створений орган поза межами Банку може надавати законодавчі пропозиції до Банку щодо удосконалення процедур нагляду та контролю, взаємодіяти з Кабінетом Міністрів України для забезпечення прозорості, удосконалювати техніку здійснення процедур нагляду за діяльністю банківських установ. Часто виникають ситуації, коли інтереси підтримки стабільності банківської системи, особливо під час кризи, вступають у протиріччя із цілями грошово-кредитної політики. Аналіз проблем та прийняття відповідних рішень як у сфері банківського нагляду, так і банківського регулювання потребує багато зусиль і часу. Керівництво центрального банку більше концентрується на поточній щоденній роботі,

пов'язаній із банківським наглядом, і не приділяє достатньої уваги довгостроковим стратегічним рішенням стосовно цінової стабільності [88].

Щодо вищезазначеного, актуальною є думка О.П. Орлюк, яка також зазначає, що у банківському середовищі орган банківського нагляду повинен мати свій особливий статус або хоча б паритет поряд з іншими основними відділами центрального банку, міністерства або бути окремою незалежною організацією [153]. На думку вченої, директором банківського нагляду має бути особа, яка буде незалежною і підпорядковуватись або керівникові центрального апарату, або заступникові міністра фінансів, хоча останнє менш бажано.

Ми не пропонуємо повністю відокремити банківський контроль та нагляд від Нацбанку – це буде невірним кроком на шляху удосконалення банківського сектора. Ми лише указуємо на необхідність існування органу, який взяв би на себе здійснення «допоміжних» функцій, що допоможе покращати виконання уже безпосередньо самим регулятором своїх основних.

Дієвість вітчизняного банківського нагляду та контролю також залежить від його відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду, які були розроблені з метою зміцнення фінансової стабільності банківських систем країн усього світу. Досягнення повної відповідності банківським наглядом та контролем базельським принципам означатиме створення в Україні ефективного, розвиненого банківського нагляду, що відповідатиме кращим міжнародним зразкам [61, с. 27-29].

Цю позицію підтримує і українське законодавство. Так, стаття 24 Закону України «Про банки та банківську діяльність» встановлює умови, за яких іноземний банк має право відкрити філії та представництва на території України. Однією з таких умов є те, що банківський нагляд у державі, в якій зареєстровано іноземний банк, має відповідати Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду. Ця норма відсилає до актів Базельського комітету з питань банківського нагляду (Комітет Базеля), який відіграє суттєву роль у банківському надзгоді, оскільки його основне

завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду.

Базельський Комітет за час свого існування, завдяки своїй нормотворчості, вніс дуже вагомий вклад у розвиток та поліпшення системи банківського нагляду у багатьох країнах світу. Нині, до держав-членів комітету належать: Австралія, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Італія, Іспанія, Канада, КНР, Південна Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Німеччина, ПАР, Росія, Саудівська Аравія, Сингапур, США, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія. На жаль, Україна поки що не є членом Базельського комітету, але вона входить до складу Групи банківського нагляду країн Західної та Східної Європи, яка є регіональною структурою Комітету Базеля.

У 1997 р. Комітетом було опубліковано «Основні Принципи ефективного банківського нагляду». Основні принципи ефективного банківського нагляду, розроблено комітетом Базеля з банківського нагляду у співпраці з наглядовими органами країн, стали найважливішим міжнародним стандартом банківського регулювання та нагляду. Переважна більшість країн схвалили їх і оголосили про свій намір їх упровадити. Вони забезпечують міжнародне фінансове співтовариство орієнтиром, на основі якого можна оцінювати дієвість систем банківського нагляду. Необхідність посилення банківського нагляду було особливо підкреслено комітетом Базеля як першочергове завдання, оскільки стало загальновизнаним, що окремі слабкі сторони банківських систем були головною причиною появи фінансових криз у багатьох країнах.

У самому акті визначено, що основні принципи ефективного банківського нагляду – це фактичний мінімальний стандарт, який задається для розсудливого банківського регулювання та нагляду.

Деякі з принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету зводяться до таких положень: незалежність, підзвітність та правовий захист нагляду; орган банківського нагляду повинен мати право розглядати і відхиляти будь-яку пропозицію щодо передачі іншим сторонам значної частки власності, або контролюючих інтересів в існуючих банках; оцінка політики, практики і

процедур банку; система банківського нагляду має складатись із певних форм як нагляду на місці, так і заочного нагляду; органи банківського нагляду повинні підтримувати регулярні контакти з керівництвом банку і добре розбиратися в операціях банківської установи [139].

Усього принципів є 29. Ця кількість незавжди була однаковою, спочатку вона становила 25, але у 2006 р. принципи переглядались і список зазнав певних змін.

Зазначена вище ст. 24 Закону України «Про банки та банківську діяльність» не єдина згадка про принципи ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду. У ст. 25 цього ж закону вказується, що Національний банк України має право відмовити банку у наданні дозволу на створення дочірнього банку, філії чи представництва банку на території іншої держави у разі не відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду. У цій же статті також вказується, що Національний банк України має право вимагати від українського банку зменшення участі у капіталі дочірнього банку, закриття дочірнього банку, філії банку, створених на території інших держав, у разі неотримання ним інформації, необхідної для здійснення нагляду на консолідованій основі, або якщо нагляд за дочірніми банками або філією українського банку, створеними на території інших держав, який здійснюється органом нагляду іншої держави, є неефективним, зокрема не відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду.

Умова щодо обов'язковості відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду, а також встановлення права Національного банку України на певні «санкції» щодо банків у вигляді зменшення участі в капіталі дочірнього банку, закриття дочірнього банку або філії банку, створених на території інших держав було встановлено відносно недавно, у травні 2011 р., при внесенні змін до цього законодавчого акта. Це свідчить про удосконалення

банківського нагляду в Україні, покращання вітчизняного законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів.

Існує думка, що на теперішній час в Україні повної відповідності досягнуто по 11 принципах, зокрема: контроль істотної участі у власності банку; встановлення критеріїв інвестиційної діяльності банків; вимоги щодо достатності капіталу; контроль кредитування банками пов'язаних осіб; організація внутрішнього контролю та аудиту; повноваження щодо застосування заходів впливу; глобальний сукупний нагляд за міжнародною діяльністю тощо [222].

Еволюція наглядових процедур виглядає як вектор наближення до реалій розвитку фінансових систем, умов їх діяльності, аналізу фінансового стану та профілів ризиків. Так, удосконалення методики розрахунку мінімального капіталу для покриття ризиків охоплює усе більші параметри і дедалі більше пристосовується до специфіки банківських операцій на конкретному етапі розвитку фінансових систем [79, с. 30].

Слід констатувати факт, що Національний банк вживає заходів щодо поліпшення реалізації своїх функцій. Мова йде про здійснення ліцензування. Раніше, у вітчизняних наукових публікаціях висловлювалась думка, згідно з якою в організації цієї діяльності існують певні недоліки. Зокрема, вимоги до кваліфікації членів виконавчого органу банку не відповідають сучасності [222, с. 278-285]. Така точка зору була обумовлена недостатньо належними вимогами, що висувалися до кваліфікації осіб, які претендують бути у складі виконавчого органу банку – наявність у них вищої економічної або юридичної освіти та досвіду роботи в органі законодавчої влади, чи на керівних посадах органів виконавчої влади, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної та правової політики. На нашу думку, цього дійсно недостатньо, оскільки особа яка планує займати вищезазначені посади, повинна бути не тільки спеціалістом у галузі економіки чи права, але й здобути необхідні знання в технології банківських операцій, ризик-менеджменту, весь час підвищувати свій фаховий рівень. Таким чином, можна буде адекватно

реалізувати грошово-кредитну політику та забезпечити достатній інтелектуальний потенціал працівників.

Щодо вищезазначеної проблеми, на теперішній час, у законодавстві, що встановлює порядок реєстрації та ліцензування банків, внесено зміни. Так, тепер додано вимоги щодо вищої освіти у галузі менеджменту (управління), але лише для членів наглядової (спостережної) ради.

Цікаву та варту уваги думку висловлює О.М. Селезньова, яка пропонує здійснити систематизацію банківського законодавства. З такою точкою зору можна погодитися. Систематизація банківського законодавства, безумовно, усунула б прогалини та колізії у нормативно-правових актах, обумовила б відповідність національного банківського законодавства з міжнародним, забезпечила створення кодифікованого акта з банківської діяльності. Для досягнення такої мети О.М. Селезньова радить створити Комісію із систематизації банківського законодавства, до складу якої входили б як представники Національного банку України, так і незацікавлені особи. Основними повноваженнями Комісії із систематизації банківського законодавства можуть бути:

- наукова та технічна організація інкорпораційної та консолідаційної діяльності;

- залучення у разі потреби спеціалістів із різних галузей знань;

- організація нарад, конференцій та „круглих столів”;

- наукова та технічна організація кодифікаційних дій;

- розробка структурних елементів Банківського кодексу України;

- передача проекту Банківського кодексу України до Верховної Ради України та інші повноваження [230].

Систематизація банківського законодавства – ще один шлях до покращання реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Для формування єдиної правової основи діяльності контрольних та наглядових органів Банку, що враховували б можливість розподілу функцій та повноважень у сфері контролю та нагляду, пропонується розробити та прийняти закон «Про

банківський контроль та нагляд». Для цього необхідно здійснити аналіз необхідності та обґрунтованості здійснення контрольно-наглядових повноважень та уточнити їх перелік з метою виявлення надлишкових та дублюючих. Прийняття такого законодавчого акта дозволить вирішити такі питання, як: правове забезпечення діяльності органів контролю та нагляду, визначення їх правового статусу та компетенції, уніфікація функцій та повноважень контрольно-наглядових органів, вироблення єдиної основи проведення контрольних та наглядових заходів, як, наприклад, перевірки та інспектування, систематизація нормативно-правової бази функціонування суб'єктів банківського контролю та нагляду.

Для уніфікації способів, методів та форм реалізації контролю та нагляду пропонується створити Єдину автоматизовану інформаційну базу з метою формування єдиної практики контрольно-наглядової діяльності, а також для виявлення типових проблем та можливостей оптимізації взаємодії з підконтрольними організаціями.

Для забезпечення принципу максимальної прозорості діяльності контрольних та наглядових суб'єктів вважаємо за необхідне розробити порядок розкриття інформації щодо реалізації контрольно-наглядових функцій у мережі інтернет – Єдиній автоматизованій інформаційній базі.

Для проведення моніторингу діяльності контрольно-наглядових суб'єктів варто розробити єдиний регламент моніторингу ефективності виконання органами банківського контролю та нагляду своїх повноважень. Це підвищило б довіру населення до фінансових установ.

Удосконалити результативність банківського нагляду можна і за допомогою удосконалення інструментів нагляду. Насамперед, покращати нагляд за станом ліквідності банків. Це можна зробити за допомогою поліпшення розрахунку нормативів ліквідності та забезпечення постійного моніторингу ліквідності та аналізу невідповідності між активами й пасивами за обсягами та строками погашення.

Пропонується також виокремити організаційний напрям удосконалення контрольно-наглядових повноважень Національного банку, який є досить актуальним на теперішній час, адже нині відбувається трансформація регулятора. Вона стосується і розробки нових інструментів грошово-кредитної політики та нагляду, перебудову системи прийняття регуляторних рішень.

Реформу Банку було ініційовано і Міжнародним Валютним Фондом за участі групи канадських експертів, які працюють при Національному Банку, починаючи з кризи 2008 р.

Процес трансформації відбувається з весни 2014 р. Основна мета – підвищення інституційної спроможності Банку як регулятора. Основними напрямками для досягнення цієї мети є: спрощення організаційної структури, концентрація на ключових функціях, оптимізація супроводжуючих та непрофільних функцій, централізація управління, скорочення ієрархічності, впровадження матричної структури управління, підвищення ефективності внутрішніх процесів у Національному банку України.

Серед основних ускладнень, які виникають у зв'язку з модернізацією структури, слід виокремити такі:

- відволікання окремих працівників від виконання постійних обов'язків;
- необхідність відповідної перепідготовки персоналу банківської установи;
- потреба у внесенні змін до внутрішніх положень та процедур, посадових обов'язків працівників;
- необхідність налагодження інформаційних потоків між відповідними підрозділами [180, с. 115].

Організаційний напрям реформування розпочався у грудні 2014 р. Основний напрямок змін – перехід від ієрархічної до функціонально-матричної структури управління. Щодо останньої, у науковій літературі виокремлюють як її недоліки, так і її переваги. До переваг зараховують: високу компетентність фахівців, що відповідають за виконання конкретних функцій; спеціалізацію підрозділів на виконанні визначеного виду управлінської діяльності, ліквідацію дублювання у виконанні завдань управління окремими службами. Як недоліки

цього виду організаційної структури управління можна назвати: порушення принципом повноправного розпорядництва принципу єдиноначальності; тривала процедура прийняття рішень; труднощі підтримки постійних взаємозв'язків між різними функціональними службами; зниження відповідальності виконавців за роботу, оскільки кожен виконавець одержує вказівки від кількох керівників [157].

Основними принципами побудови нової структури Національного банку України є: спрямованість цільової організаційної структури не на минуле, а на майбутнє (*forward looking structure*); перехід від оперативного управління до управління заснованого на політиці (*rule based policy*).

Реформування організаційної структури передбачає поетапний план дій, який налічує 3 рівні, з яких перший (підготовчий) уже відбувся протягом жовтня-листопада 2014 р.: схвалено цільову структуру першого рівня підпорядкування Голові Банку та його заступникам, впроваджено поняття адміністративного та функціонального підпорядкування і управління, опрацьовані кінцеві пропозиції по змінах до організаційних структур підрозділів Центрального апарату.

Другий рівень знаходиться на стадії реалізації. Так, уже з грудня 2014 р. відбувається призначення на посади керівників нових підрозділів структури, затвердження кінцевих штатних розписів, переведення працівників до нової структури, а також передавання функцій від попередньої до нової структури.

Суть останнього – третього етапу полягає у визначенні концепції змін та впровадженні структури територіальних управлінь. Іншими словами, планується об'єднати територіальні управління НБУ у чотири макрорегіони із центрами в Києві, Львові, Одесі та Дніпропетровську, тобто у регіонів заберуть частину повноважень та обов'язків. Заплановано зменшення чисельності персоналу, який виконує не ключові, а супроводжуючі функції, з одночасним посиленням основних ключових функцій Національного банку в регіонах. На теперішній час, створено Робочу групу з реорганізації територіальних управлінь. До її складу увійшли керівники територіальних управлінь та керівники підрозділів Центрального апарату, які мають функціонально підпорядковані функції на рівні територіальних управлінь.

Концепція реформи банківської системи України до 2020 р. значною мірою враховує ті європейські стандарти, на які варто перейти уже у найближчому майбутньому у контексті підписаної Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Аналіз літературних джерел свідчить про існування думки щодо удосконалення повноважень Банку у проведенні грошово-кредитної політики. У попередніх підрозділах цього дослідження уже акцентувалась увага на розробленні Радою Національного банку засад грошово-кредитної політики та здійсненні її Банком. Пропозиція вчених полягає у пошуку шляхів покращання саме її правового забезпечення. Діяльність НБУ щодо регулювання грошово-кредитної сфери обумовлюється не лише потребою стабілізації грошової маси, але й необхідністю захисту інтересів клієнтів банків, забезпечення безризикової діяльності усієї банківської системи та іншими факторами [92, с. 247].

Висловлюються і пропозиції щодо покращання фінансового моніторингу у банках. Це обумовлюється недоліками вітчизняної моделі фінансового моніторингу, наявністю моніторингу «сумнівних фінансових операцій». Зокрема, коригування заходів, які забезпечують фінансовий моніторинг, можна здійснити за допомогою: розширення підстави ідентифікації осіб – клієнтів банку; передбачення чіткого механізму з'ясування можливості віднесення банківської операції до моніторингової; забезпечення дієвих засобів перевірки сумнівних фінансових операцій; скорочення строків надання уповноваженому органу інформації про фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу; встановлення права суб'єктів первинного фінансового моніторингу за власною ініціативою безпосередньо повідомляти правоохоронним органам про сумнівні і підозрілі фінансові операції клієнта банку, наявність даних щодо можливої їх причетності до відмивання коштів злочинного походження; налагодження механізму тимчасового (на час перевірки) призупинення банківської операції, встановлення порядку перераховування до Державного бюджету України коштів операції у разі доведення причетності останньої до легалізації (відмивання) доходів [98].

Беручи до уваги те, що на теперішній час в умовах економічної та фінансової кризи велика кількість банків закриваються, й у населення дуже знизився рівень довіри до банківських установ, актуальності набирають організації, які здійснюють громадський банківський нагляд. Їх метою є задоволення та захист законних соціальних, економічних та інших спільних інтересів своїх членів та сприяння налагодженню компромісного діалогу між її членами та фінансовими установами для покращання економічного «клімату» у країні. Такою є, наприклад, громадська організація «Громадський контроль банків». Її основними завданнями є: сприяння здійсненню контролю за дотриманням фінансовими установами Постанов, інструкцій, рекомендацій НБУ та фінансового законодавства України; сприяння розвитку суспільного руху позичальників у побудові загальнодержавної системи захисту прав позичальників перед фінансовим установами; сприяння у проведенні діалогу між громадянами та Національним банком України, як органом банківського нагляду для вирішення проблем погашення кредитної заборгованості; участь у здійсненні міжнародних, загальнодержавних, регіональних, місцевих та власних програм; пошук та застосування форм конструктивної участі громадськості у законотворчому процесі з питань, що пов'язані із захистом прав позичальників або вкладників банків та інших фінансово-кредитних установ тощо. Було б доцільним законодавчо закріпити статус подібних організацій, і дозволити їм бути офіційним «провідником» між вкладниками та Національним Банком. Вагомою була б і їх взаємодія зі спеціально створеним допоміжним органом банківського нагляду та контролю, створеним поза межами регулятора, про який йшлося раніше у цьому дослідженні.

Схожим за своєю суттю до громадського банківського контролю є інститут банківського омбудсмана. На жаль, він не поширений в Україні, але ми вважаємо що його існування значною мірою поліпшить реалізацію контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Банківський омбудсман – це фізична особа, яку банківська спільнота спеціально уповноважила розглядати скарги клієнтів кредитних організацій, у зв'язку з чим банки добровільно приймають на

себе зобов'язання підпорядковуватися його рішенням [258, с. 349-350]. Введення системи банківського омбудсмана дозволить ефективніше розглядати скарги клієнтів кредитних організацій. За його допомогою можна забезпечити банкам та їх клієнтам дотупну, просту, оперативну та справедливую процедуру розв'язання спорів, що виникають між ними. Основним плюсом введення інституту банківського омбудсмана є позасудове врегулювання конфліктів. У контексті зазначеного вірним вбачається твердження Д.Г. Алексєєвої, яка зазначає, що суть системи банківського омбудсмана полягає у тому, що кожен споживач банківських послуг мав чітке уявлення щодо того, як діяти у разі незадоволення якістю банківського обслуговування без звернення до суду [22, с. 125].

На завершення цього підрозділу, хочеться наголосити, що Національний банк України робить кроки для удосконалення реалізації своїх повноважень. По-перше, про це свідчить процес його трансформації, по-друге, регулятор тісно співпрацює з Міжнародним валютним фондом, Банком міжнародних розрахунків у Базелі, Світовим банком та Європейським банком реконструкції і розвитку, центральними банками Західної Європи та США з питань організації та здійснення банківського нагляду, монетарної політики, банківської статистики, впровадження прийнятих у світовій практиці систем розрахунків та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та аудиту. Перейняття Банком їх досвіду неодмінно сприятиме покращанню реалізації повноважень та усуненню тих недоліків, які існують на теперішній час у банківському секторі. Більш детально процедури та механізми реалізації контрольно-наглядових повноважень зарубіжних країн буде розглянуто у наступному розділі дослідження.

Висновки до другого розділу

На основі аналізу наукової літератури, обґрунтовано, що:

1. Запропоновано поняття форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України – це способи здійснення ним своєї практичної діяльності щодо банківського нагляду та контролю, виконання

покладених на нього функцій, спрямованих на втілення в життя цілей та завдань, які стоять перед Банком.

2. Виокремлено основні форми реалізації повноважень Національного банку України – правотворчу та правозастосовну. До правотворчої віднесено правотворчість Національного банку України, до правозастосовної – здійснення Банком інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду, вступного, попереднього, поточного та подальшого контролюю, а також заходів впливу.

3. Формами саме контрольно-наглядових повноважень є інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд. Встановлено, що їх здійснення відбувається на відповідних етапах банківського контролю – вступному, попередньому, поточному та подальшому контролі.

4. Виокремлено особливості нормативного акта Національного банку України та здійснено класифікацію його актів за такими підставами: 1) у залежності від їх юридичної природи: нормативні та ненормативні; 2) за їх характером: регулятивні, охоронні та організаційні; 3) за спрямуванням: внутрішні та зовнішні; 4) за сферою діяльності Банку: акти, спрямовані на реалізацію контрольно-наглядової діяльності; акти управління готівковим грошовим обігом; акти регулювання операцій з валютними цінностями тощо.

5. Визначено структуру суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень: Голова Національного банку України, Правління Банку, Рада Банку, Департаменти Банку.

6. До департаментів, повноваження яких стосуються контролю та нагляду, віднесено: Департамент банківського нагляду, Департамент внутрішнього аудиту, Департамент інспектування банків, Департамент реєстраційних питань та ліцензування, Департамент фінансового моніторингу, Департамент статистики та звітності, Департамент фінансової стабільності. Досліджено їх функції та повноваження.

7. Визначено ознаки департаменту Національного банку України: підконтрольність, цільовий напрям діяльності, багатофункціональність, реалізація функцій Національного банку України.

8. Запропоновано поняття Департаменту Національного банку України – це структурний підрозділ Національного банку України, який підпорядковується Голові Національного банку та наділений чітко окресленими повноваженнями для реалізації функцій Банку, що здійснюються з метою регулювання окремого кола банківських суспільних відносин.

9. Запропоновано змінити розподіл повноважень та керівництво діяльністю департаментів між Головою Національного банку України, його першим заступником та заступниками для оптимізації реалізації контрольно-наглядових повноважень.

10. Проаналізовано та досліджено процес трансформації Національного банку України.

11. Запропоновано створити інститут банківського омбудсмана на території України, що дасть змогу налагодити тісний взаємозв'язок між клієнтами і банками та створити систему позасудового вирішення конфліктів.

12. З метою забезпечення оптимальної реалізації контрольно-наглядових повноважень Національним банком України запропоновано покращати внутрішню організацію структурних підрозділів Банку, розподіл повноважень між його органами, чітке дотримання принципів ефективного банківського нагляду, усунення прогалин та колізій у законодавстві, створити допоміжний орган за межами Національного банку України.

РОЗДІЛ 3.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

3.1. Характеристика контрольно-наглядових повноважень центральних банків романо-германської системи права

Романо-германська правова сім'я – сукупність національних правових систем держав, що мають спільні риси, які мають прояв у єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі давньоримського права та його пристосування до нових національних умов [279].

До романо-германської правової сім'ї належать правові системи країн континентальної Європи (Німеччина, Іспанія, Італія, Португалія, Австрія, Швейцарія та ін.). У цій сім'ї відокремлюють дві гілки:

Романську (Франція, Бельгія, Люксембург, Голландія, Італія, Португалія, Іспанія – за провідної ролі правової системи Франції);

Німецьку (ФРН, Австрія, Швейцарія та ін. – за провідної ролі правової системи ФРН).

У той же час ця сім'я впливає на країни Латинської Америки, значну частину Африки, країни Близького Сходу, Японію, Індонезію [33].

Спільні риси: домінування нормативного правового акта в системі джерел права, поділ системи права на приватне і публічне, поділ на галузі права, кодифікація законодавства. Розуміння права ґрунтується (при розбіжностях до проблеми) на його нормативності.

Процес зародження романо-германської правової системи тривав протягом XII – XIII ст. на основі рецепції римського права і використання права канонічного (вплив останнього аж до XVII ст.ст. було визначальним). У цьому полягає і головна особливість цієї правової сім'ї. Країни, що виникають на території колишньої Римської Імперії, у буквальному сенсі просочувалися духом римського права. Починаючи з цього періоду, і протягом усього періоду Нового часу римське право було основною юридичною дисципліною в усіх

середньовічних університетах. Саме університети створили спільну для європейських країн юридичну науку на базі зводу законів (кодексу) Юстиніана (529 – 534 pp.) [70].

Становлення національних правових систем, що збіглося з вивченням римського права, об'єктивно породило явище його рецепції. Із римського права було перейнято: ідеї закону як втілення загальної волі і його вищої юридичної сили; активна правотворча діяльність державних органів, а звідси – пріоритетне значення нормативного правового акта у правовій системі; провідна або істотна роль законотворчих органів, кодифікація законодавства (свою роль у цьому відіграла кодифікація Юстиніана).

Завдяки величезному впливові католицької церкви і широкої юрисдикції церковних судів (особливо в Іспанії), істотний внесок у становлення романо-германської правової сім'ї зробило канонічне (церковне) право – система канонів, правил, установлених церквою, які належать як до церкви, так і до життя віруючих (шлюб, заповіт). Канонічне право ґрунтувалося на принципах римського права, вивчалось в університетах нарівні із римським цивільним правом.

Континентальне право – це ієрархічна, погоджена, внутрішньо несуперечна, ієрархічна система права: на її вершині розташовуються писані конституції, конституційні закони, органічні закони, звичайні закони, безліч кодексів – комплексів правових норм галузевого характеру, зібраних в одному акті. Особливу роль відіграли кодекси Наполеона – Цивільний – 1804, Торговий – 1808, Кримінально-процесуальний – 1808 Кримінальний – 1810 р. У деяких країнах романо-германської правової сім'ї (ФРН) рівними за силою визнаються рішення органів конституційного контролю. Крім законів, джерелами права є акти виконавчих органів влади – регламенти, декрети, адміністративні циркуляри тощо, що об'єднуються загальним поняттям «підзаконні акти». Особливу роль відіграє делегована законотворчість – правотворча діяльність центрального уряду, що приймає по повноваженням парламенту акти законодавчого рівня. У цілому ряді випадків рішення касаційного суду – вищої судової інстанції країн романо-германської правової сім'ї також визнаються джерелами права. Тривалий вплив

школи природного права у романо-германській правовій сім'ї зумовило широке використання як джерела права загальних принципів права.

Сучасне континентальне право – це статутне право, воно є ієрархічним. Тут писані конституції і інші закони володіють безумовним пріоритетом у національній системі права, а судова практика у деяких країнах, наприклад, у Франції, визнається джерелом права, але вона не має того значення, яке має судова практика в Англії (хоча, як помічено, за певних обставин рішення касаційного суду або Державної Ради часто відіграють у правовому житті Франції роль не меншу, ніж закон). В Англії визнаються джерелами права і принципи права та правова доктрина. Важливою особливістю правових систем країн романо-германської правової системи є диференціація права на публічне та приватне. При цьому публічне право, як і приватне, поділяється у всіх країнах цієї правової сім'ї на одні й ті ж основні галузі: конституційне право, адміністративне право, міжнародне публічне право, кримінальне право, кримінально-процесуальне право тощо.

Подібність інститутів, галузей приватного права пов'язана із тим, що його основою є римське право. У країнах романо-германської правової сім'ї норма права визначається як загальне, формально-визначене правило поведінки, правова норма романо-германської правової сім'ї є чимось середнім між конкретним правилом поведінки і загальними принципами права. Тому майстерність юриста вбачається в умінні відшукати норму і сформулювати її з урахуванням певної рівноваги.

Традиційно значну роль відіграє юридична доктрина (теорія права, наукові праці з проблем правотворчості і правозастосування). Доктрина у континентальному праві має історичне коріння; університетська наука у XIII – XIX ст.ст. розробила основні принципи і конструкції романо-германського права («право юристів»). Наслідуючи традиції римської правової культури, на високий рівень було піднято юридичну науку. Внаслідок цього правова доктрина багато століть визнавалася одним із провідних джерел права, поки ця роль не перейшла до закону. Пріоритет права зумовив створення високоавторитетної судової

системи, законослухняну поведінку громадян. У сучасних умовах доктрина помітно впливає на праворозуміння і тлумачення права, на інтерпретацію загальних принципів і цілей права, методів з'ясування сенсу норм права, їх застосування тощо.

Німецька модель центрального банку є базовою у країнах Центральної Європи. Колишній президент Bundesbank Г. Шлезінгер ще в 1991 р. закликав зробити незалежними усі європейські центральні банки, надати їм цілковиту автономію у здійсненні грошово-кредитної політики, щоб вони змогли забезпечити стабільність цін незалежно від інструкцій своїх урядів.

Найважливіші функції Bundesbank:

емісія банкнот;

операції із золотом та девізами;

касове виконання бюджету;

кредитування держави та міжнародних організацій;

облікова політика;

регулювання банківських резервів і грошової маси тощо.

Останніми роками ведення банківської діяльності в Німеччині було і досі є предметом значних нормативно-правових змін. Німецька банківська система складається із трьох компонентів: приватні комерційні банки, державні-ощадні банки та кооперативні банки. У той час як комерційні банки ведуть свій бізнес по всій країні, ощадні банки і кооперативні банки, як правило, діють тільки на регіональній основі. Через свою регіональну спрямованість більшість із цих банків є досить малими, тому реалізація нормативних вимог часто є більш обтяжливою для них.

Німецькі банки знаходяться під контролем держави, а саме Фінансовим наглядовим органом (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht-«BaFin») та Німецьким федеральним банком (Bundesbank) [294]. BaFin відповідає за прийняття будь-яких наглядових заходів, таких як надання або скасування ліцензії. Bundesbank несе відповідальність за отримання та аналіз даних,

представлених банками. Обидва органи тісно співпрацюють. Проте, остаточне рішення про прийняті наглядові заходи приймається BaFin.

У теперішній час система регулювання в Європі, ймовірно, стане предметом фундаментальних змін. Зміни викликані політичною ініціативою зі створення на всій території ЄС банківського союзу. 12 вересня 2012 р. Європейська комісія представила пропозицію щодо передачі ключових компетенцій національних наглядових органів до Європейського центрального банку («ЄЦБ»). Цю передачу спрямовано на централізацію адміністративних стандартів банківського нагляду в Європейському Союзі за допомогою одного контрольного механізму ("SSM") під відповідальністю ЄЦБ. Ці пропозиції було обговорено у так званому «Trialog» між Європейською комісією, Радою Міністрів і Європейським Парламентом. 25 березня 2013 р., «Trialog» погодив проект створення регулюючої ради ЄЦБ щодо політики пруденційного нагляду за діяльністю кредитних організацій. Проект постанови прийнято на підставі ст. 127 п. 6 Договору про функціонування Європейського Союзу ("TFEU") [296]. Законодавча процедура вимагає згоди усіх 27 держав-членів Європейського Союзу.

Згідно з проектом регулювання, ЄЦБ має право доручити національному регулятору вживати певні управлінські рішення. У результаті, наглядові обов'язки BaFin і Bundesbank буде значною мірою знижено.

Німеччина є державою-членом Європейського Союзу і, таким чином, враховується велика частина законодавства ЄС щодо фінансового нагляду, а саме директива 2006/48 [307], директива про достатність капіталу [308], директива про фінансові інструменти на ринках [306], директива щодо повноважень європейських фінансових наглядових органів [313], директива оплати послуг [309], E-Money [310], і директива щодо організації колективного інвестування [311].

Основні положення німецького банківського нагляду закладено в Законі про німецьку банківську діяльність (Kreditwesengesetz – «KWG» [318]). KWG встановлює вимоги та обов'язки, які мають бути виконані банками та іншими установами. Серед іншого, у ньому викладено вимоги до капіталу і вимоги по

ліквідності. Закон також встановлює певні організаційні обов'язки щодо управління і системи внутрішнього контролю. Це визначає компетенцію і повноваження BaFin і Bundesbank та містить положення про роботу з установами, які є неплатоспроможними або в умовах фінансової кризи.

На додаток до KWG, існує ряд інших законів, які регулюють за допомогою Bundesbank фінансовий сектор Німеччини. Одним із таких законів є закон про нагляд (Zahlungsdiensteaufsichtsgesetz «ZAG» [320]), який охоплює нагляд над платіжними послугами і здійснює європейську директиву про платіжні послуги. Наступним є закон про інвестиції (Investmentgesetz «INVG» [321]), який охоплює надання інвестиційних послуг і здійснює європейську директиву UCITS [312]. Надання послуг, пов'язаних із цінними паперами та фінансовими інструментами, є предметом Закону про торгівлю цінними паперами (Wertpapierhandelsgesetz, «WpHG» [319]), який реалізує Bundesbank. Німецький «Pfandbriefe» (особливий вид покритих облігацій) підлягає Закону Pfandbrief (Pfandbriefgesetz, «PfandBG» [326]).

Ці закони супроводжуються допоміжними директивами та нормативними актами, більшість із яких вводять в деталі конкретних нормативно-правових аспектів. Наприклад, відомості про вимоги до капіталу викладено в Solvabilitätsverordnung, «SolvVO» [330], а також відомості про потреби в регуляції ліквідності – Liquiditätsverordnung, «LiqV» [329].

На додаток до законів, Bundesbank опубліковує численні акти, пояснювальні записки і рішення, що стосуються деяких аспектів регулюючого закону.

У Болгарії, яка є типовим представником романо-германської правової сім'ї, Центральний банк (БНБ) є одним із найстаріших банківських установ у Європі, його було створено в 1879 р. БНБ має важливі регуляторні та грошово-наглядові повноваження (насамперед, за банками як кредитними установами).

БНБ, на відмінну від німецького Bundesbank, є єдиним органом нагляду за діяльністю банків. Його роль як керівника чітко вказано в Law on the Bulgarian National Bank (LoBNB) [323]: «Болгарський національний банк регулює та

контролює діяльність у своїй країні з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту вкладників інших банків».

Контроль за діяльністю кредитних установ у Болгарії є одною з основних функцій БНБ, яку спрямовано на підтримку стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників. Банківська система Болгарії є предметом законодавчої бази для реалізації Базель III в Європейському союзі. Ці вимоги прописані у Пакеті CRD IV [304], який набрав чинності з 1 січня 2014. Пакет містить положення про вимоги до капіталу (Постанова (ЄС) № 575/2013 [335]) – безпосередньо уживане до держав-членів та директиви про вимоги до капіталу (Директива 2013/36 / ЄС [331]), у болгарському законодавстві набув чинності з 25 березня 2014 р.

БНБ керується законом про кредитні установи (LCI) [332], виконавчими актами, рекомендаціями, стандартами та іншими керівними вказівками, прийнятими Європейською банківською адміністрацією (ЕБА).

До початку роботи на території Болгарії кожен банк повинен отримати ліцензію від Національного банку. Для цього банк, його акціонери та члени керівництва і ради (або ради директорів) повинні відповідати тим вимогам, яких викладено в LCI.

Національний банк проводить моніторинг кожної з кредитних організацій на основі нормативних звітів і перевірок, що охоплює фінансовий стан і управління ризиками, притаманними в кредитних та інших видах діяльності.

На мікрорівні наглядом є забезпечення того, щоб кожен банк працював безпечним чином і мав достатній капітал, резерви для запобігання ризиків, пов'язаних із його діяльністю. У той же час БНБ здійснює дослідження та аналіз подій, тенденцій у банківському секторі у цілому (макроекономічний рівень), з метою запобігання та зниження системного ризику, уникаючи несприятливих наслідків у секторі, що дасть стійкий фактор для економічного зростання.

У центрі уваги банківського нагляду є також дотримання інших регуляторних вимог, таких як запобігання відмиванню грошей, фінансування тероризму та фінансового шахрайства. БНБ контролює наявність у банках і

фінансових установах адекватних процедур, для цього прописано ряд суворих правил «Знай свого клієнта» [336], які мають використовуватися проти злочинної діяльності. Використовується також ряд інструкцій від ЄС, такі як регулювання (ЄС) 961/2010 Європейського Союзу для реалізації обмежувальних заходів проти Ірану [334], документ «консенсус щодо зобов'язань, що впливають з Європейської Правил 1781/2006» [333], в якому прописано спрямованість на забезпечення рівних умов між європейськими провайдерами платіжних послуг для перевірки інформації про платника, використовується також інструкція про заходи належної перевірки клієнта [337] та про побудову систем для запобігання ризику відмивання грошей [338].

Центральний банк Швейцарії (SNB) не виконує прямої функції нагляду щодо окремих гравців на фінансовому ринку; як незалежний інститут, SNB, проте несе відповідальність за загальну стабільність системи у фінансовому центрі. FINMA і SNB тісно співпрацюють.

За ст.19 закону 951.11 про Швейцарський національний банк [299], щоб захистити стабільність фінансової системи держави, SNB контролює систему клірингу та розрахунки за платежами (платіжні системи) або угоди з фінансовими інструментами, зокрема цінними паперами (управління цінними паперами). SNB також може накладати мінімальні вимоги для роботи платіжних систем або управління цінними паперами, для зниження ризиків стабільності фінансової системи (ст. 20 закону 951.11). Такі вимоги можуть, зокрема, належати до організаційної основи, загальних умов, експлуатаційної безпеки, допуску учасників до системи щодо.

Банківську систему Японії очолює Центральний банк – Банк Японії (BoJ), 55% акцій якого припадають державі. БЯ створено в 1882 р. терміном на 30 років. Пізніше цей термін було подовжено ще на 30 років, а в 1942 р. році банк одержав безстроковий статус. Йому надано монопольне право емісії банкнот [137].

Діяльність Банку Японії встановлено спеціальним Законом «Про центральний банк Японії» [303] від 1942 р., який у 1979 р. було поновлено й узгоджено із законом від 1942 р. Головний капітал банку було встановлено у

розмірі 100 млн ієн. І до теперішнього часу, він не змінився. 55% капіталу припадає державі, 45% – приватним акціонерам (приватним особам, фінансовим установам, страховим компаніям тощо). Акціонерам було гарантовано дивіденди у розмірі 4%, які за умови вкрай високих доходів банку зростали до 5%. Решта прибутку надходила до державного бюджету.

До діяльності банку належать контроль за кредитною сферою та нагляд за безперебійним функціонуванням системи платежів і розрахунків шляхом надання кредитів на невеликий строк кредитним організаціям. Засоби грошово-кредитної політики Банку Японії протягом кількох післявоєнних десятиліть відрізнялися від тих, які використовувалися центральними банками розвинутих капіталістичних країн. Приміром, коригування облікової ставки, політика мінімальних резервів та операції на відкритому ринку мали невеликий вплив на грошово-кредитний ринок, а головним інструментом грошово-кредитної політики Банку Японії було пряме кількісне лімітування кредитів в умовах штучно заниженого ступеня відсотку. У середині 70-х рр. ситуація в економіці Японії докорінно змінилася: слідом за високими темпами економічного зростання прийшла глибока і довгострокова криза. Зі зміною фази економічного циклу вельми піднялося значення грошово-кредитного регулювання економіки, що зумовлено, приміром, посиленням позицій держави у банківській системі.

Центральний банк Франції створено 18 січня 1800 р. першим консулом у консульстві Наполеона Бонапарта, по моделі Банку Англії, в першу чергу, щоб бути регулятором на ринку зі зниженням вартості грошей та у другу – для підтримки нової валюти. Згідно зі статутом, написаним Клодом Пер'є, Банк Франції представив себе юридично, як компанії з обмеженою відповідальністю зі статутним капіталом 30млн. франків, поділених на 30 тис. акцій, зареєстрованих у 1000 франків. Акціонерами було представлено 15 регентів і 3 цензори. Зустріч губернаторів формує Генеральну раду, яка обирає Центральний комітет (ЦК) – трьох членів, включаючи президента ради. Центральний Комітет був відповідальним за проведення усіх операцій банку.

АСРР – це французький наглядовий орган, один із органів Центрального банку Франції [34]. АСРР є незалежний адміністративний орган без статусу юридичної особи, яка здійснює контроль за діяльністю банків і страхування у Франції. Його було засновано у січні 2010 р. на підставі Указу № 2010-76 [325], шляхом з'єднання банківської комісії, інспекції страхування (АСАМ), Комітету страхових компаній (СЕА) і комітету з кредитних організацій та інвестиційних компаній (СЕСЕІ).

Це злиття було створено відповідно до ст. 152 Закону про модернізацію економіки 2008 р. [324]. Місія АСРР полягає у забезпеченні «збереження стабільності фінансової системи та захисту клієнтів, страхувальників, членів і бенефіціарів, які перебувають під його контролем» (ст. 612-1 [302]).

АСРР здійснює докладне вивчення бухгалтерського обліку та пруденційних звітів, щоквартальних або щорічних, у міру необхідності, звіти внутрішнього контролю, оцінку платоспроможності і перестраховальних зобов'язань. АСРР індивідуально обслуговує моніторинг страхових агентств та тримає їх під контролем. Це дозволяє проводити свої аналізи та оцінки фінансового становища організацій.

Страхування на місці, тобто АСРР проводить детальний нагляд на території страхового агентства, щоб контролювати діяльність організації. Визначення перевірок, проведених на території залежить у першу чергу від результатів, а також якості переданих звітів про фінансове становище організації. Це може залежати також від інших параметрів, таких як кількість і зміст вимог страхувальників. Інспектування на місці проводить широкий спектр досліджень детального аналізу пруденційних та бухгалтерських звітів, АСРР прагне надати критичну оцінку функціонування організації та здійснення нормативних актів.

Здійснюються нагляд та контроль за:

- фінансуванням статуту та дотримання пруденційних правил;
- якістю управління;
- правилами управління;
- інструментами та процедури страхування;

управлінням ризиками;

платоспроможністю організації в цілому.

«Основні принципи ефективного банківського нагляду», видані Базельським комітетом, є найбільш важливим стандартом у галузі регулювання і банківського нагляду Франції. Тому ці принципи визначають загальну основу для ACPR, а саме:

нормативно-пруденційний принцип

принципи методів управління

принципи у повноваженнях органів влади

Світовий банк і МВФ використали ці принципи у рамках програми оцінки фінансового сектора (програма оцінки фінансового сектора – FSAP [317]) або доповідей про здійснення міжнародних стандартів та кодексів (Звіт про дотримання стандартів та коди – ROSC [327]):

«Франція: 2009 Стаття IV» – Доповідь МВФ у липні 2009 року [314];

«Франція: програма оцінки фінансового сектора» – Доповідь МВФ у червні 2005 року [315];

«Франція: Оцінка стабільності фінансової системи» – Доповідь МВФ листопада 2004 року [316];

«Дотримання основних принципів Базельської FON ефективного банківського нагляду» – Доповідь МВФ червень 2001 року [305].

Постійний контроль здійснює ACPR над: дирекцією загальних та спеціалізованих установ (DCECGS) та об'єднанням інвестиційних фірм (DCEMEI). У рамках цих двох напрямків створено три служби, які об'єднані у групи: BNPP та SOCIETE GENERALE; CREDIT MUTUEL та CREDIT AGRICOLE; BPCE

І проведено поділ щодо сфер надання послуг:

Іноземні банки;

Фінансування приватних осіб і місцевих громад;

Лізинг і факторинг;

Незалежні школи і приватні управління (що знаходиться у Франції або Монако);

Інвестиційні фірми.

Фінансовий сектор піддається ризику відмивання грошей і фінансування тероризму. Тому АСРР працює згідно з положенням у боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (LCB-FT). І так само, як і Болгарський Національний банк, виконує, контролює та наглядає відповідно до статті L. 561-36 [301] відповідає за контроль за дотриманням особами, які перебувають під їх зобов'язаннями, що стосуються боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. АСРР також несе відповідальність за реалізацію Регламенту (ЄС) 1781/2006 [328] щодо осіб, які підпадають під дію зобов'язань, пов'язаних з європейськими і національними обмежувальними заходами у боротьбі з фінансуванням тероризму.

Багатоаспектним є банківський нагляд в Італії. Він належить до «змішаної» схеми банківського нагляду. Так, він здійснюється центральним банком та Міжміністерським комітетом по кредитах та збереженнях. Останній очолює Міністр фінансів, який за необхідності може самостійно приймати рішення. Комітет несе відповідальність, в основному за дотримання законності у сфері кредитної політики і за стан захисту ощадних банків. Основні принципи нагляду за банківською діяльністю сформульовано в Законі Італійської Республіки «Про банки», який прийнято у 1993 р. У ньому визначено статус органів банківського і фінансового нагляду та процедури його здійснення, зокрема, Національна комісія з контролю за фінансовими компаніями і фондовою біржею, яка контролює діяльність кредитно-фінансових установ на ринку цінних паперів [220].

Слід зазначити, що є чимало спільних та відмінних рис у контрольно-наглядових повноваженнях Національного банку України та вище перелічених країн. Органи, аналогічні за своїми повноваженнями Раді Національного банку, існують у багатьох інших державах. Зокрема, у Німеччині існує відповідна їй за функціями Рада центральних банків, в Японії – Комітет визначення монетарної політики, в Австрії – Рада директорів. Є подібні органи і в центральних банках

інших зарубіжних країн. Відрізняються вони між собою складом та порядком формування, обсягом функцій та повноважень. Проте характерними для усіх є принципи функціонування, згідно з якими визначаються лише основні, глобальні питання діяльності центральних банків, не втручаючись у їхню оперативну діяльність.

3.2. Характеристика контрольно-наглядових повноважень центральних банків англо-саксонської системи права

Банківський контроль та нагляд спрямовано на підтримку стабільності, надійності та ефективної діяльності окремих складових фінансово-банківської системи країни, у першу чергу банків. Метою такої діяльності є забезпечення стабільного, нормального функціонування усієї банківської системи [86, с. 37-38]. Досвід багатьох країн свідчить про те, що при правильному управлінні банки можуть вижити навіть і в несприятливих економічних умовах.

На початковому етапі свого розвитку система регулювання діяльності банківських установ та нагляду за їх діяльністю створювалася в окремих країнах самостійно. Кожна країна намагалась окремо від іншої виконувати указану діяльність самостійно. При цьому умови здійснення банківського нагляду закладалися, як правило, в законодавчих актах, що регулюють статус центрального банку. Банківське регулювання та нагляд найчастіше були і є складовою повноважень саме центральних банків держави [97, с. 54]. У зв'язку з тим, що функцією банківського регулювання та нагляду є створення безпечної та здорової банківської системи і попередження нестабільності фінансової системи в цілому, центральний банк як інститут, що здійснює державне управління грошово-кредитною політикою і є кредитором останньої інстанції, є природним центром банківського нагляду.

Проте, розвиток світогосподарських зв'язків та інтеграції національних банківських систем поставили перед державами нові проблеми здійснення банківського регулювання та банківського нагляду. Вплив світових тенденцій на

національні ринки банківських послуг змусили країни шукати вихід із ситуації що склалася.

Після Другої світової війни ряд держав центральної Європи прийняли рішення про необхідність контролю та координації діяльності комерційних банків на загальних принципах. Це було пов'язано з інтернаціоналізацією банківської справи.

Розорення в 1974 р. західнонімецького Bankhaus Herstat внаслідок валютних та інших втрат мало руйнівні наслідки для світового міжбанківського ринку і звернуло увагу на необхідність розширення міжнародного співробітництва у галузі банківського контролю і виводу його на якісно новий рівень. Це призвело пізніше до формування під егідою Банку міжнародних розрахунків Комітету з банківського нагляду, який за місцем розташування у Швейцарському місті Базель отримав назву Базельського комітету. До складу Базельського комітету увійшли представники органів банківського нагляду та центральних банків країн «великої десятки» (Бельгія, Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Швеція, Велика Британія, США), а також Швейцарії і Люксембургу.

Найважливішим результатом роботи Базельського комітету можна вважати розроблені ним принципи ефективного банківського нагляду. На думку Базельського комітету, досягнення відповідності основним принципам кожною країною буде важливим кроком на шляху поліпшення як національної, так і міжнародної фінансової стабільності [185]. Ефективний банківський нагляд разом з ефективною макроекономічною політикою має стати основним інструментом забезпечення фінансової стабільності у кожній країні.

У своїй діяльності Комітет керувався двома головними принципами: 1) жодна банківська система не повинна залишатися поза системою банківського нагляду; 2) нагляд має бути надійним.

Організація системи банківського нагляду залежить від рівня незалежності центрального банку, його власності та національних традицій, що склалися при формуванні банківської системи.

На думку В.П. Полякова та Л.А. Московкіної, функції центрального банку можна класифікувати як основні та додаткові. Основними функціями вважаються ті, без яких неможливе виконання головного завдання центрального банку – збереження стабільності національної грошової одиниці, до додаткових належать ті, що відповідають виконанню цього завдання. Основні функції автори поділяють на регулюючі, контрольні та обслуговуючі [185, с. 36]. До регулюючих функцій, які тісно пов'язані з проведенням монетарної політики, зараховують: 1) управління сукупним грошовим обігом у державі; 2) регулювання грошово-кредитної сфери; 3) регулювання попиту та пропозиції на кредит. Контрольні функції містять у собі: а) здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи; б) організацію системи банківського нагляду; в) проведення валютного контролю. Обслуговуючі функції полягають: 1) в організації платіжно-розрахункових відносин усередині системи; 2) у виконанні центральним банком ролі агента уряду. Додаткові функції центрального банку безпосередньо не пов'язані з проведенням монетарної політики. До них, як правило, зараховують: надання послуг клієнтурі через установлення кореспондентських відносин з іншими банками; представництво держави в міжнародних відносинах, де співробітництво здійснюється між центральними банками; відстеження тенденцій розвитку попиту та пропонування на грошові активи тощо. Досліджують такий поділ функцій й інші автори [140, с. 73; 223, с. 27].

Виходячи із вищевикладеного, усі названі функції притаманні центральним банкам у країнах з розвинутою ринковою економікою, де функціонує дворівнева банківська система. Причому самі функції, які окреслюють особливості діяльності центрального банку, є продуктом еволюції функціонування банків, що засноване на тривалому історичному процесі поступового зосередження права на емісію банкнот, а також зобов'язань щодо обслуговування уряду у найбільш надійних банках (наприклад, такий процес простежується в одному з найстаріших центральних банків світу – Банку Англії). Незважаючи на те, що в деяких країнах створення центрального банку супроводжувалося прийняттям відповідного нормативно-правового акта (наприклад, Федеральна Резервна система США), усе

одно у своїй основі такий процес пройшов певний історичний шлях розвитку [111, с. 220].

Як зазначають науковці [152], є декілька типів організації наглядової діяльності. По-перше, банківський нагляд може здійснюватися в рамках центрального банку (Італія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Україна, Казахстан). Змішана система банківського нагляду передбачає, що повноваження щодо здійснення банківського нагляду розподіляються між центральним банком та компетентним державним органом (Німеччина, США, Франція). Третій тип побудови системи банківського нагляду взагалі виключає участь центробанку у цьому процесі: органи банківського нагляду відокремлені від центрального банку (Швейцарія, Канада, Швеція, Данія, Австрія).

Кожна держава на свій розсуд організовує та здійснює контроль за сферою фінансових послуг, враховуючи особливості історичного, економічного, правового розвитку тощо. Спільним є те, що із цією метою, як правило, створюються спеціальні органи (установи, організації), які займаються саме цим питанням, а також те, що ці питання регулюються на найвищому законодавчому рівні [227, с. 10]. Органи, які здійснюють державний контроль у сфері фінансових послуг, можна поділити на такі, які здійснюють контроль виключно за банківською діяльністю [до таких органів (установ) належать центральні банки], а також ті, що контролюють різні сфери фінансових послуг, зокрема банківських. Є різні приклади таких органів. Так, у Великій Британії – Агенція фінансових послуг; у США – Федеральна Резервна Система, Контролер грошового обігу, Федеральна корпорація страхування депозитів, Служба фінансового контролю, 50 банківських департаментів штатів; Міністерство фінансів, Бюро нагляду за фінансовими установами в Канаді.

Метою нагляду та контролю в англосаксонській системі було забезпечити достатнього мінімального запасу капіталу. Більше того, доки резерву буде достатньо, щоб забезпечити кредитоспроможність, ліквідності можна буде завжди досягти здобуттям широких і дієвих оптових грошових ринків. Зважаючи на доступність такої фінансової ліквідності, органи регулювання/органи

банківського нагляду дозволили банкам усіх англomовних держав значно зменшити ліквідність активів, що відбулося у 60-х рр. XX ст.

На думку Алана Грінспана, маючи достатню кількість фізичних активів і особистого майна власних компаній, керівники великих банків ніколи не дозволяють своїм закладам потрапити під серйозний ризик банкрутства.

Отже, регулювання може спиратися скоріше на загальні принципи, аніж на нав'язливу інтервенцію. Насправді, початковим змістом Звіту Паулсона у березні 2008 р. було зроблено спробу пом'якшити регуляцію ринку капіталу в США, щоб впоратися з конкуренцією Лондона; невдале впровадження механізмів є досить очевидним. Серйозною проблемою наказу залишити питання управління ризиком виконавчим органам влади банків є можливими такі негативні наслідки, як головна системна криза, які важко передбачити (ранні заходи попередження мають недостатні результати у деяких країнах). Більше того, виконавчі органи банку приватного сектора будуть вважати проблему подолання системної кризи відповідальністю органів влади державного сектора. Таким чином, моделі управління ризиком, що використовуються банками, такі як ризикова вартість, зосереджені на методах для підтримки нормальних умов, представлених звичайними розподілами, аніж на надзвичайних подіях з малою вірогідністю [66, с. 4-11].

Але їх моделі, принаймні початкові, були більш досконалішими у технічному плані, ніж моделі органів регулювання/органів банківського нагляду, оскільки вони використовували моделі для оцінки і контролю ризикових умов в індивідуальних банках за «нормальних» умов, а не для дослідження наслідків головних порушень для фінансової системи у цілому. Цей «синдром» досягнув своєї вершини із прийняттям Базель II, який, разом з одночасним застосуванням “переоцінки за ринковою вартістю” фінансової звітності “ринкової вартості”, мав непередбачуваний наслідок створення офіційної системи регулювання набагато більш проциклічною і нестабільною, ніж раніше.

Англосаксонські вільні ринкові агенти наголошують, що більш пряме втручання державного сектора у банківський сектор призводить до

неефективності, що породжується розподілом ресурсів, які не відповідають інтересам споживачів; а також до більших безнадійних позик та корупції [66, с. 7]. Але це також значною мірою зменшує тиск на короткострокову максимізацію прибутку.

Більш тісне і тривале залучення державного сектора до банків також означало, що зовнішні механізми контролю англосаксонської системи, наприклад, прозора фінансова звітність та зовнішнє спостереження, не так добре розвинені, як в азіатській системі.

Кожна з країн мала свої причини для такого нововведення, але головна причина, яку відбито у будь-якому рішенні про об'єднання, зводиться до необхідності контролю над фінансовими ризиками на «єдиному просторі». Причому рішення ці приймали не лише країни із традиційно розвиненим фінансовим ринком, але і з так званою перехідною економікою. Саме в останньому випадку гостро відчувалася проблема не лише контролю над ризиками, що відрізняються особливістю «перетікати» з одного сегменту ринку в інший, але й необхідності паралельного розвитку усіх сфер. Наявність значних диспропорцій (наприклад, між розвитком банківського і страхового секторів) призводить до загальної недорозвиненості усього ринку в цілому. Більше того, однією з переваг роботи мегарегулятора вважається можливість ефективного контролю над фінансовими конгломератами, які створюють так звані «ризик холдингів». Розкриття й аналіз їх дуже складний, оскільки функціонально кожен наглядовий орган наглядає у рамках своїх повноважень і не має загальної картини, яка може містити в собі елементи фінансової кризи. Різні регулятивні і наглядові органи в рамках своїх порівняно вузьких повноважень також нерідко перекладають один на одного свої функції, фактично залишаючи без нагляду цілі сфери фінансово-посередницької діяльності. Єдиний наглядовий орган може забезпечити досить гнучку систему регулювання. Важливим є момент, коли з розвитком фінансового ринку, що підпадає під різні рівні регулювання і нагляду, органи, учасники ринку – посередники – надають аналогічні фінансові послуги, потрапляючи таким чином у нерівні конкурентні умови. Загальним для всіх країн

є створення системи норм і правил, обов'язкових для виконання комерційними банками, і системи контролю за їх дотриманням.

Усі наявні нині у світі системи банківського нагляду в науковій літературі поділяються на кілька основних типів. Кожен із виокремлених типів побудови банківського нагляду базується на одному з основних методів здійснення банківського нагляду [95, с. 356]: – виїзна інспекція; – аналіз матеріалів зовнішнього аудиту; – використання як матеріалів зовнішнього аудиту, так і матеріалів власного виїзного аудиту; – жорсткі вимоги до фінансової звітності.

Виїзна інспекція – такий підхід є характерним для банківської системи Сполучених Штатів Америки. У США діє змішана система банківського нагляду, в рамках якої Центральний банк поділяє обов'язки з нагляду з іншими органами державної влади.

У США банківський нагляд у рамках своєї компетенції здійснюють декілька агентств – Офіс валютного контролю; Федеральна корпорація страхування депозитів, Федеральний резервний банк і уряди штатів [181, с. 44]. До їх повноважень належать такі: ліквідація комерційних банків, що закриваються; розробка інструкцій, правил, вказівок і регламентацій; ужиття попереджувальних заходів; консультування керівництва комерційних банків; періодичні комплексні перевірки стану, операцій і політики підвідомчих комерційних банків; узагальнення звітів і статистичної інформації комерційних банків. Агентства працюють у складі робочих груп, а Федеральні агентства координують їх роботу і розробляють стандарти для спільних перевірок [277, с. 45].

У США діє впроваджувана нині в Україні ризик-орієнтована модель банківського нагляду, де поєднуються безвиїзний нагляд, регулярні зустрічі з керівництвом комерційного банку та інспекція. На початку виявляються найбільш ризиковані сфери діяльності комерційного банку, потім під час проведення виїзної інспекції проводиться перевірка діяльності банку у цих сферах, на підставі чого виставляється загальна оцінка стану певного комерційного банку. Компоненти такого оцінювання відрізняються залежно від типу фінансової

установи (комерційний банк, банківська холдингова компанія; відділення іноземного банку, депозитний банк).

Під час оцінювання комерційних банків використовується структурована рейтингова система. Найбільш відомою системою, що формалізує результати такої інспекції, є CAMEL (Capital. Assets. Manegement. Earnings. Liquidity. – «Капітал. Активи. Управління. Доходність. Ліквідність»), що діє з 1979 р. [55, с. 108].

За всю історію розробки й удосконалення власних методичних підходів до класифікації кредитних організацій за групами проблемності Національний банк України у цілому використовує елементи моделі CAMEL. Прикладами можуть бути Тимчасовий порядок формування комерційними банками фонду страхування вкладів фізичних осіб, затверджений Постановою Національного банку України від 28 травня 1996 р. № 125. США є країною, де діє найбільша кількість комерційних банків у світі (понад п'ять тисяч). Природно, що система моніторингу комерційних банків істотно відрізняється від систем нагляду країн, де діють декілька десятків банків. Багато комерційних банків унеможливорює постійні перевірки їх діяльності на місці, наглядові органи неминуче вимушені більшою мірою спиратися на форми дистанційного контролю і використання економетричних методів. Моніторинг фінансового стану комерційних банків США з використанням комп'ютерних систем проводиться в інтервалах між перевірками на місці.

Системи, як правило, використовують фінансову інформацію, яку щокварталу зобов'язані надавати банки. У разі погіршення ситуації у банку банківський нагляд над цією установою стає більш інтенсивним. Органи нагляду вимагають у такому разі надання додаткової щомісячної, щотижневої або навіть щоденної детальної інформації з питань, що їх цікавлять. Зустрічі з керівництвом банку також стають частішими [181, с. 101].

Метою моніторингу є виявлення фінансових проблем у проміжку між інспекціями. Результати використовуються для прискорення перевірок у комерційних банках з ознаками погіршення фінансового становища для

виявлення найбільш слабких зон діяльності комерційних банків, що підлягають інспекції, направлення найбільш досвідчених інспекторів до проблемних комерційних банків.

Аналіз матеріалів зовнішнього аудиту банку є характерним для Великої Британії. Існує також концепція нагляду, коли органи нагляду керуються інформацією зовнішніх аудиторів і проводять виїзну інспекцію тільки в особливих випадках за вузьким колом питань. Орган банківського нагляду у Великій Британії тісно співпрацює з приватними аудиторськими фірмами. При такому надзгоді від банків потрібно проведення аудиту один раз на півроку або раз на рік. У деяких випадках інспектори проводять зустрічі з аудиторами або керівництвом банку [95]. Центральний банк Англії отримує і перевіряє завірені зовнішніми аудиторами річні баланси, а також щомісячні або кварталні звіти комерційних банків з інформацією про платоспроможність, ліквідність комерційного банку, відкриту валютну позицію і непогашені прострочені кредити, а також концентрацію кредитних ризиків. Такий спосіб ведення нагляду передбачає, що аудитори при виявленні серйозних проблем у банку або порушень ним банківського законодавства негайно проінформують органи нагляду.

Ураховуючи важливість аудиту за такого способу нагляду, органи нагляду повинні мати можливість впливати на вибір аудиторів комерційним банком. Зазвичай комерційний банк має можливість обирати аудитора зі списку, затвердженого органами нагляду та інформувати їх при зміні аудитора. У будь-якому разі органи нагляду мають можливість усунути аудиторів або анулювати результати аудиту у тому разі, якщо вважають роботу, виконану аудиторами, незадовільною.

У Великій Британії немає інспекторів, які працюють на постійній основі, проте Банк Англії обов'язково проводить періодичну виїзну інспекцію комерційних банків з метою оцінювання певних сфер діяльності комерційного банку або проблем, які виникли.

У науковій літературі зазначається, що ще однією важливою особливістю банківського нагляду у Великій Британії та Німеччині є те, що вони проводять

виїзну інспекцію також для того, щоб оцінити і затвердити систему внутрішнього контролю й аудиту у банківській установі. Основним завданням, що покладається на внутрішньобанківський контроль наглядовим органом, є розрахунок необхідного рівня капіталу залежно від ризиків, які несе комерційний банк при здійсненні своєї діяльності [112, с. 65-68].

Прикладом використання як матеріалів зовнішнього аудиту, так і матеріалів власного виїзного аудиту, є Канада. У цій країні поєднуються використання одночасно двох вищезазначених способів нагляду. У Канаді створено державний орган з банківського контролю – Бюро нагляду за фінансовими установами. Раніше ці функції виконував Банк Канади. Органи нагляду проводять щорічну виїзну інспекцію банківських установ, проте залишають більш детальну перевірку операцій зовнішнім аудиторам. Зазвичай банківський нагляд Канади залучає кредитних фахівців для перевірки кредитних справ. Крім того, банки повинні щомісяця та щокварталу надавати звіти з операцій не тільки Бюро нагляду, але й відповідному органу парламенту.

Жорсткі вимоги до фінансової звітності є характерними для Нової Зеландії. Модель банківського нагляду, що покладається на публічність роботи банківської установи, прийнятна тільки у певних умовах. Ця модель банківського нагляду має дві назви: «публічна звітність» або «ринкова дисципліна». Ці назви передбачають, що жорсткі вимоги до обов'язкової публікації певної інформації про роботу комерційного банку призводять до ринкової самодисципліни учасників ринку. Наглядові органи розраховують на те, що вимоги до публічності деталізованої інформації про фінансовий стан комерційного банку стимулюватимуть керівництво банку розсудливо приймати ризики, забезпечуючи надійну роботу банківської установи. Банківський нагляд зняв більшість обмежень для комерційних банків за винятком рівня адекватності капіталу і лімітів із кредитування інсайдерів.

Замість цього наглядові органи законодавчо ввели підвищені вимоги до публічної звітності комерційних банків. Комерційні банки зобов'язані щокварталу подавати докладні звіти про свою діяльність до Резервного банку, публікувати

детальну інформацію про свій фінансовий стан, включаючи інформацію про якість активів, про забезпечення кредитів, про концентрацію кредитних ризиків, ринкові ризики, адекватність капіталу, правління банку. Публікована інформація має бути підписана правлінням банку для того, щоб підтвердити її достовірність.

Завдяки цьому долю банків вирішують більше клієнти, ніж центральний банк як наглядовий орган. За новою системою відповідальність за фінансовий стан банку покладається на його директора, який повинен стежити за дотриманням правил реєстрації банку, забезпечувати участь акціонерів у проведенні внутрішнього контролю. Проте, органи нагляду проводять щорічні зустрічі з керівництвом комерційних банків, а також установили законодавчу вимогу про перевірку комерційного банку зовнішнім аудитом двічі на рік [277].

Нова Зеландія перейшла на таку модель 1996 р., у зв'язку з чим не можна зробити висновок про надійність цієї системи, зважаючи на специфіку банківської системи цієї країни, що полягає у тому, що всі великі комерційні банки в Новій Зеландії перебувають в іноземній власності, і їх діяльність, включаючи іноземні відділення, є предметом нагляду у країні, де ці банки зареєстровано.

Більш детально хотілося б зупинитися на банківському нагляді у Сполучених Штатах Америки. Це приклад формального підходу до контролю, що вимагає активної перевірки на місці умов діяльності банку. Американський підхід виправданий великою кількістю невеликих банків і системою безфілійних банків в окремих штатах, що є результатом обмеження діяльності в просторі. У Сполучених Штатах Америки збитки банку більшою частиною покриваються за рахунок офіційних програм страхування депозитів, що сприяє значному громадському і політичному тиску на суворий підхід до банківського нагляду. На відміну від країн, де влада покладається на сторонніх експертів, банківські супервізори у Сполучених Штатах Америки повинні самі мати навички щодо оцінки якості активів та інших аспектів банківської діяльності [246, с. 24]. При здійсненні нагляду у Сполучених Штатах Америки застосовується цільове планування перевірок на місцях, використання зовнішнього нагляду й системи раннього попередження, використання досягнень комп'ютерних технологій. Це

дозволяє наглядовим органам мати відносно постійну кількість перевіряючого персоналу, незважаючи на зростання активів і складність фінансової системи.

Усі банки та фінансові установи у Сполучених Штатах Америки є об'єктом банківського нагляду. Особливості структури банківської системи Сполучених Штатів Америки обумовили специфіку організації і здійснення банківського нагляду в США, що має прояв у розгалуженості його системи (нагляд федеральних органів та нагляд уряду штату).

Серед центральних банків світу унікальною є Федеральна резервна система США, якої було створено відповідно до Закону 1913 р. Сучасні структура і повноваження Федеральної резервної системи ґрунтуються на положеннях Закону про банки 1935 р., Угоді між Федеральною резервною системою і Казначейством 1951 р., Законі про дерегулювання депозитних установ і контроль за грошовим обігом 1980 р.

У Сполучених Штатах Америки існують чотири органи банківського нагляду, контролю і регулювання: Служба контролера грошового обігу при міністерстві фінансів США, Федеральна резервна система, Федеральна корпорація страхування депозитів, органи банківського нагляду штатів.

Найстарішим розпорядчим органом із нагляду за банківською діяльністю є Служба Фінансового Контролю Федеральної резервної системи Сполучених Штатів Америки. Її було створено на підставі Закону про національну валюту від 1863 р. і діє вона на підставі Закону про національний банк 1864 р. Формально Служба Фінансового Контролю належить до складу Федерального Казначейства, тобто є ланкою виконавчої влади. Однак, у той же час фінансовий контролер, який призначається на строк 5 років Президентом Сполучених Штатів Америки та затверджується на посаді Сенатом, не може бути безмотивовано зміщений з посади. Отже, застосовується законодавча конструкція, яка демонструє незалежність урядової агенції від контролю з боку органів виконавчої влади і дозволяє діяти Службі Фінансового Контролю як органу, незалежного від обох гілок влади: законодавчої та виконавчої. Основні функції Служби Фінансового Контролю: а) загальний нагляд за застосуванням федерального банківського

законодавства; б) встановлення правил та видання інструктивних матеріалів, що регулюють порядок реєстрації статутів та ділову практику національних банків, контроль за їх діяльністю та ліквідацією; в) надання чартерів новоствореним національним банкам [259, с. 86-87].

Служба Фінансового Контролю має свій апарат (близько 2000 осіб), якого поділено на шість територіальних відділень. Характерною особливістю діяльності Служби Фінансового Контролю є те, що обслуговування підконтрольних банків служба здійснює за їх рахунок [31, с. 17-18].

Таким чином, метою проведення державної політики США у галузі банківського нагляду є здоров'я й стійкість усієї банківської системи, а не попередження індивідуальних банківських банкрутств. При цьому, як зазначають експерти, якщо концентровані банківські системи європейських країн інтернаціоналізують більшість витрат галузі нагляду та збитки розподіляються на рівні відділень, в американській банківській структурі витрати нагляду значно більшою мірою несуть регулятивні агенції, тоді як збитки банку в основному покриваються за рахунок офіційних програм страхування депозитів. Це створює значний громадський і політичний тиск на суворий підхід до банківського нагляду [46].

Діяльність національних банків контролюється і регулюється Федеральною резервною системою разом із двома іншими органами – Управлінням контролера грошового обігу і Федеральною корпорацією страхування депозитів. Нагляд за банками штатів – членами Федеральної резервної системи, депозити яких застраховані у Федеральній корпорації страхування депозитів, здійснюється органами банківського нагляду штатів, Федеральною резервною системою і Федеральною корпорацією страхування депозитів. Банки штатів, які не є членами Федеральної резервної системи, але чиї депозити застраховані у Федеральній корпорації страхування депозитів, контролюються двома структурами: органами банківського нагляду штатів і Федеральною корпорацією страхування депозитів. Банки штатів, які не входять до Федеральної резервної системи і не страхують

депозити у Федеральній корпорації страхування депозитів, контролюються органами банківського нагляду штатів [18].

У Сполучених Штатах Америки Федеральна корпорація страхування депозитів користується незаперечним авторитетом у населення. Вкладники переконані, що корпорація контролює стан справ у кожній без винятку фінансово-банківській установі і в разі потреби здійснить необхідні заходи. Федеральна корпорація страхування депозитів є державною корпорацією, яка працює під контролем Конгресу та федерального уряду при значному ступені самоуправління. Федеральною корпорацією страхування депозитів управляє Рада директорів, до складу якої входять п'ять членів [64].

Політика органів нагляду, контролю і регулювання у Сполучених Штатах Америки ґрунтується на трьох основних концепціях: теорії суспільних інтересів, теорії «зрощення» і теорії суспільного вибору. Відповідно до теорії суспільних інтересів органи нагляду і контролю діють в інтересах суспільства в цілому. За теорією «зрощення» досить часто органи нагляду й регулювання встановлюють правила, котрі цілком влаштовують банки, так що державне регулювання для них є справді вигідним. Теорія суспільного вибору ґрунтується на тому, що органи банківського нагляду й контролю приймають рішення у власних інтересах.

На сучасному етапі відбуваються досить палкі дискусії з приводу реформування системи регулювання та нагляду США з метою її спрощення, усунення паралельності контролю та розмежування відповідальності.

Основним принципом розмежування компетенції у сфері здійснення банківського нагляду у Сполучених Штатах Америки є «походження» чартеру (ліцензії) [76, с. 178]. Так, кожен федеральний орган банківського нагляду може здійснити свою перевірку національних банків, тобто контрольно-наглядові повноваження трьох органів перетинаються на одному об'єкті нагляду. Проте, існує певне функціональне розмежування їх контрольно-наглядової компетенції. Згідно з законом «Про національний банк» 1864 р., Рада керуючих федерального резерву щонайменше один раз на рік призначає інспекторську перевірку кожного банку федерального резерву, яку здійснює Рада керуючих за наявності спільної

заяви десяти банків – членів банку федерального резерву. Членство банків штатів у банку федерального резерву зобов’язує їх дотримуватись умов щодо перевірки документів Ради, керуючих, та Ради директорів відповідного, банку, федерального резерву. Крім цього, кожен банк федерального резерву може, за згодою Голови федерального резерву чи Ради керуючих системою федерального резерву, призначати проведення спеціальних інспекцій банків-членів у своєму окрузі [76].

Діяльність банків, що одержали чартер від уряду штату, підконтрольна виключно одному органу – органу банківського нагляду штату.

Контролер грошового обігу за згодою казначея Сполучених Штатів Америки призначає інспекторів для здійснення інспекцій національних банків. Інспекція національних банків здійснюється два рази на рік. Інспектора Міністерства фінансів наділений широкими контрольно-наглядовими повноваженнями. Якщо національно банк не виконає рекомендацій контролера грошового обігу, то на 120-й день після офіційного повідомлення посадова особа Міністерства фінансів має право на публікацію у своєму звіті результатів інспекції. За 90 днів до публікації робиться ще одне повідомлення національному банку чи контролюючому його банку.

Безпосередньо банківський нагляд здійснюється за системою CAMEL (міжнародна система оцінки банків), в якій становище банку оцінюється на основі п’яти аспектів: капіталу, активів, управління, доходів і ліквідності з додатковою суб’єктивною оцінкою ревізора. За кожним аспектом проставляють бали: починаючи з «1» (найвищий бал) – і закінчуючи «5» (незадовільний фінансовий стан). Таку ж систему оцінки фінансової спроможності банків запроваджено і в Україні.

Для забезпечення захисту споживачів від недобросовісних фінансових і банківських продуктів і практик до складу Федеральної резервної системи увійшов новий незалежний орган нагляду – Бюро фінансового захисту споживачів. Бюро уповноважене контролювати діяльність банків, а також небанківських фінансово-кредитних установ, зокрема тих, що спеціалізуються на

іпотечному бізнесі, та кредитних спілок, які володіють активами понад 10 млрд доларів.

До компетенції Бюро фінансового захисту споживачів належать: інформування споживачів про фінансові організації та їхні послуги; розроблення інструкцій та вимог до банків і небанківських фінансово-кредитних установ щодо захисту прав споживачів фінансових послуг; створення та забезпечення роботи Офісу фінансової грамотності; робота з безкоштовною «гарячою лінією»; співпраця з іншими банківськими регуляторами [144, с. 28].

На особливу увагу заслуговують значні зміни, які відбулися у регулятивно-наглядовій системі Сполучених Штатів Америки. З метою попередження криз і підвищення рівня фінансової стабільності у липні 2010 р. Конгрес США ухвалив закон про реформування фінансового сектора, відомий як закон Додда-Френка (Dodd-Frank Act), дія якого поширюється на банки, інвестиційні компанії та рейтингові агентства. Закон суттєво обмежує інвестування банками, учасниками системи страхування вкладів, у хедж-фонди і фонди прямих інвестицій, здійснення банками операцій на ринку деривативів. У цілому основні положення закону Додда-Френка стосуються посилення моніторингу системних ризиків і створення механізмів їхнього подолання, підвищення захисту прав споживачів фінансових послуг, встановлення жорстких вимог до капіталу та ліквідності банків, перенесення потенційних втрат від криз платників податків на учасників ринку, розширення повноважень Федеральної резервної системи і підвищення її відповідальності, централізації нагляду та уніфікації фінансового регулювання [295].

Згідно з положеннями закону суттєві зміни відбулися в діяльності Федеральної резервної системи. Так, значно розширилися повноваження та зросла відповідальність Федеральної резервної системи щодо моніторингу системних ризиків і забезпечення фінансової стабільності. Основні зміни в регуляторній діяльності Федеральної резервної системи передбачають: Рада керуючих Федеральної резервної системи зобов'язана визначати, вимірювати, здійснювати моніторинг та усувати загрози стабільності фінансової системи Сполучених

Штатів Америки. Крім того, створено нову посаду віце-голови Федеральної резервної системи з питань нагляду, основними функціями якого є розроблення рекомендацій для Ради з нагляду за фінансовою стабільністю щодо нагляду та регулювання; виконання наглядових функцій Федеральної резервної системи здійснюватиме не безпосередньо, а через федеральні резервні банки; усі компанії, нагляд за якими здійснює Федеральна резервна система, позбавлені права голосу на виборах директорів федеральних резервних банків; підвищення рівня прозорості діяльності Федеральної резервної системи. Йдеться про проведення Урядовою агенцією зі звітності аудиту кредитування, яке здійснює Федеральна резервна система у надзвичайному режимі [15, с. 17-24].

Банки у Сполучених Штатах Америки повинні надавати щоквартальні повні звіти про свої операції, включаючи баланси, дані про прибутки та збитки, до зазначених федеральних контролюючих установ, крім того ці органи здійснюють обов'язкові зовнішні перевірки кожного банку не менше одного разу на рік чи два роки [285, с. 1-6].

Для попередження появи системних ризиків, вчасного їх виявлення та здійснення ефективного моніторингу було створено Раду з нагляду за фінансовою стабільністю. До повноважень Ради з нагляду за фінансовою стабільністю належать: визначення системно важливих клірингових, платіжних і розрахункових систем, нагляд за якими має здійснювати Федеральна резервна система; здійснення контролю за дотриманням встановлених вимог системними небанківськими фінансовими установами; зобов'язання фінансових компаній відділити частину активів у разі, якщо вони становлять системну загрозу фінансовій стабільності Сполучених Штатів Америки; недопущення уникнення великими банківськими холдинг-корпораціями, які отримали кошти через державну програму викупу проблемних активів, жорсткого нагляду через продаж/ліквідацію своїх банків [144, с. 26].

Небанківські фінансові інститути у Сполучених Штатах Америки можуть мати статус федеральних (загальнонаціональних) організацій та організацій штатів. Нагляд за їх діяльністю здійснюють: Федеральна резервна система та

Федеральна корпорація страхування депозитів. Крім того, безпосередньо регулювання федеральних кредитних спілок у країні здійснює спеціально утворений урядовий орган – Національна адміністрація кредитних спілок. Остання слідкує за дотриманням кредитними спілками Федерального Закону про Кредитні спілки, Закону про справедливу депозитну діяльність, Закону справедливого кредитування та інших законодавчих актів, які регулюють їх діяльність.

До переваг Національної адміністрації кредитних спілок як інституту регулювання можна віднести [238]: знання основ діяльності кредитних спілок; відстеження останніх змін у сфері регулювання; постійний взаємозв'язок з кредитними спілками; допомогу у здійсненні діяльності кредитних спілок; відповідальність перед громадою; підвищення довіри споживача.

Система оцінки ризиків кредитних спілок діє у Сполучених Штатах Америки. Виокремлюють дві основні групи ризиків: ринкові та ризики організації. Так само як і в Англії, нагляд здійснюється відповідно до величини оцінки ризиків. А за результатами проведених контрольних заходів Національна адміністрація кредитних спілок може вимагати сплати грошових штрафів, оплати послуг адвокатів та відшкодування понесених витрат [162]. За необхідності Національна адміністрація кредитних спілок може зажадати від кредитної спілки звіт незалежного аудитора, який складається за результатами щорічного аудиту.

Федеральна корпорація страхування депозитів є незалежним органом, створеним Конгресом Сполучених Штатів Америки, який займається страхуванням депозитів та наділений повноваженнями щодо здійснення контролю за фінансовими установами у цілому та кредитними спілками, зокрема [160]. До основних функцій внутрішніх аудиторів кредитних спілок Сполучених Штатів Америки відносять – звірку депозитних внесків та рахунків членів з обліковою інформацією кредитної спілки (кожний другий рік) [161].

Що стосується фінансового ринку Великої Британії, то він регулюється різними державними установами. Міністерство фінансів займається питаннями, пов'язаними з виконанням Закону про фінансові послуги, визнанням закордонних

інвестиційних бірж, контролем над виконанням фондовою біржею своїх функцій як офіційної установи, що займається лістингом цінних паперів [68]. До сфери компетенції Міністерства фінансів входить, крім того, допомога закордонним регулюючим установам згідно із Законом про акціонерні товариства, а також зв'язок (через Банк Англії) з Комісією з питань діяльності фінансових організацій та Комісією з питань діяльності товариств із стопроцентним власним капіталом [224, с. 79-80].

Банк Англії регулює та контролює ринок державних облігацій, ліцензує діяльність депозитарних установ відповідно до Закону про банківську діяльність. Разом із Комісією з цінних паперів і ф'ючерсів (Securities and Futures Authority, SFA) Банк Англії ліцензує маркет-мейкерів, що здійснюють операції з державними цінними паперами. Банк також є агентом уряду при розміщенні державних облігацій, відповідає за автоматизовану систему торгівлі державними облігаціями, надає рекомендації для вступу в члени ЛФБ. Представників Банку Англії включено до складу практично усіх професійних фінансових організацій. У цілому Банк Англії реалізує свою політику не на основі конкретних законів, а шляхом рекомендацій, які, проте, неухильно виконуються.

Комісія з питань діяльності фінансових товариств займається ліцензуванням та наглядом за діяльністю фінансових товариств.

Раніше банківський контроль у Великій Британії традиційно здійснювався Банком Англії при раді з банками. Кожний банк мав особисті зв'язки з Банком Англії, якому надавалися звіти, але, на відміну від інших систем нагляду, де супервізори провадять інспекції на місці для перевірки й отримання інформації, відповідальність за надання інформації Банку Англії лежала лише на банках [246, с. 23].

Однак ця система неформального нагляду стала неефективною, коли чисельність банків зросла і в країні відбувся новий притік іноземного капіталу до банківських структур. Після цього систему нагляду було дещо змінено: делегувалися перевірки на місцях зовнішнім аудиторам, змінився зовнішній нагляд з боку Банку Англії [156, с. 11].

На нашу думку, на цьому етапі у світі сформувалося дві основних моделі державного регулювання ринку фінансових послуг: монорегуляторна і полірегуляторна.

Монорегуляторна модель – модель єдиного регулятора є властивою Великій Британії. Для неї характерним є функціонування єдиного органу державної влади, який здійснює регулювання діяльності усіх без винятку фінансових посередників, визначає повноваження саморегульованих організацій [286, с. 28-33].

Британська модель є характерною тим, що до компетенції Агентства з фінансових послуг входять не лише пруденційний нагляд фінансового ринку, але і регулятивні функції щодо поведінки бізнесу у плані захисту інтересів клієнтів – розробка пруденційних стандартів із захисту прав клієнтів, наявність механізмів примусу при порушеннях, створення інституту фінансового омбудсмена [152].

Перший етап реформи завершився у червні 1998 р., коли Агентство з фінансових послуг було наділено функціями банківського нагляду, що перейшли йому від Банку Англії. Він набув чинності у грудні 2001 р. Відповідно до Акта про фінансові послуги і ринки політика консолідації регулювання на фінансових ринках була продовжена переданням Агентству з фінансових послуг функцій низки організацій – Комісії з будівельних товариств; Організації з регулювання інвестиційного менеджменту; Управління приватних інвестицій; Управління цінних паперів і ф'ючерсів.

Крім того, на підставі закону Агентством з фінансових послуг уповноважено припинення маніпулювання на фінансових ринках. У жовтні 2004 р. Агентство з фінансових послуг почало регулювати іпотечне кредитування, у січні 2005 р. – на підставі Директиви про страхове посередництво – загальне страхування.

Голова та члени Ради Агентства фінансових послуг призначаються Першим Лордом Міністерства фінансів. Агентство фінансових послуг сформовано з фахівців широкого профілю, які мають досвід професійної діяльності у галузі фінансових послуг, юридичних та бухгалтерських послуг, державної служби та в інших регуляторних і наглядових органах [281, с. 400-407].

Агентство з фінансових послуг здійснює нагляд за діяльністю кредитних спілок Англії, Шотландії, Уельсу. Створена система фінансового регулювання сприяла розширенню діапазону послуг, які пропонують своїм членам кредитні спілки [159]. Основними цілями Агентства з фінансових послуг є: ринок довіри - підтримання довіри до фінансової системи; підвищення поінформованості громадськості; сприяння у розумінні громадськістю фінансової системи; захист інтересів споживачів; забезпечення належного ступеня захисту споживачів; скорочення фінансових правопорушень.

Характер та масштаби наглядової діяльності Агентства з фінансових послуг залежать від величини оцінки ризиків у діяльності кредитних спілок, встановлюється можливий вплив ризиків на споживачів та ринок у цілому, а також вірогідність їх настання. У своїй контрольній діяльності при визначенні ризиків Агентство з фінансових послуг використовує два підходи: «вертикальний нагляд» – оцінка ризиків окремих фірм та «горизонтальна робота» – використовується для оцінки наскрізних ризиків, тобто за участі декількох суб'єктів, пов'язаних із ринком. Для суб'єктів, яких за величиною ризиків було зараховано до середніх та високих, Агентство з фінансових послуг здійснює координацію своєї роботи в рамках взаємовідносин з внутрішнім менеджером відповідальним за регулярні оцінки ризиків (у циклі від одного до чотирьох років). Такий суб'єкт господарювання наглядовий орган відвідує протягом усього нормативного періоду. Крім того, Агентство з фінансових послуг здійснює моніторинг руху фінансових ресурсів у підконтрольних суб'єктів та дотримання ними встановлених норм і правил. За результатами проведених контрольних заходів Агентство з фінансових послуг може застосовувати фінансові санкції. Отже, контролюючий орган здійснює свою наглядову діяльність на регулярній основі та своєчасно може прийняти належні заходи щодо попередження та усунення негативних наслідків.

Проте, для суб'єктів, які отримали низьку оцінку ступеня ризиків, не передбачений регулярний характер наглядової діяльності, встановлено періодичність перевірок Агентством з фінансових послуг два рази на рік [158].

Законодавство Великої Британії вимагає наявності у складі кредитних спілок служб внутрішніх кваліфікованих аудиторів, які були б підготовленими виконувати покладені на них зобов'язання. До функцій таких осіб зараховують: забезпечення дотримання політики та процедур; здійснення безперервної оцінки загальної ефективності контрольних систем; надавати рекомендації щодо поліпшення контрольних систем; проведення оцінки повноти, достовірності та своєчасності фінансової та операційної інформації [161].

Функції нагляду за страховими компаніями ще до ухвалення Закону 2000 р. було передано спочатку Міністерству фінансів, а потім Агентству фінансових послуг. Ліцензування на ринку цінних паперів до ухвалення Закону здійснювалося саморегульованими організаціями – об'єднаннями професійних учасників ринку цінних паперів. Закон передбачав передачу цих функцій від саморегульованих організацій до Агентства фінансових послуг. Таким чином, передача регулятивних функцій на ринку фінансових послуг до нового мега-регулятора не була несподіванкою ні для учасників ринку [290], ні для самого регулятора, який мав досить часу, щоб підготуватися до виконання своїх функцій. Доля ж самих саморегульованих організацій була під питанням, оскільки законодавець, не бачив подальшої перспективи таких організацій. У ситуації, що склалася, законодавець, не забороняючи діяльність саморегульованим організаціям у принципі і не вимагаючи припинення діяльності існуючих, передбачив, що з набранням чинності новим законом нові ліцензії саморегульованим організаціям видаватися не будуть [72].

Діяльність Агентства з фінансових послуг повністю фінансується за рахунок учасників ринків – піднаглядних організацій. Казначейство призначає Раду Агентства з фінансових послуг, представлену Головою, Старшим виконавчим директором, виконавчими директорами. Рада визначає загальну стратегію, але поточне управління входить до компетенції виконавчого органу. Агентство з фінансових послуг підзвітне Міністерству фінансів, а також Парламенту. Значна частина роботи Агентства з фінансових послуг націлена на підтримку обізнаності громадськості з питань фінансового характеру, зокрема організації приватних

фінансів. У цьому сенсі діяльність Агентства з фінансових послуг має характер державних послуг [152, с. 88].

Таким чином, можна зробити висновок, що для ефективності впровадження неофіційного підходу у здійсненні банківського нагляду повинні бути дотримані такі умови: невелика кількість банків; сильна центральна влада; традиція тісного співробітництва між банкірами й супервізорами; високопрофесійна робоча сила; ефективні системи управління в самих банках; жорстка аудиторська й облікова практика; повне розкриття інформації для забезпечення ринкової дисципліни [274, с. 122-127].

Регулювання сектора фінансових послуг в Австралії здійснюють чотири регуляторних органи, які є незалежними від державних органів установами та здійснюють свою діяльність автономно. Це: Резервний банк Австралії (Reserve Bank of Australia – RBA), який виконує функції центрального банку та відповідає за забезпечення стабільності фінансової системи. Управління пруденційного регулювання Австралії (Australian Prudential Regulation Authority – APRA) – пруденційний регулятор ринку фінансових послуг, який розробляє та забезпечує дотримання пруденційних стандартів і нормативів з метою зменшення ризику інституційної неефективності у банківському та страховому секторах [216]. Комісія із цінних паперів та інвестицій Австралії (Australian Securities and Investment Commission – ASIC) – незалежний державний орган, що виконує функції регулятора корпоративного сектору та відповідає за дотримання стандартів корпоративного управління, захисту прав споживачів на ринку цінних паперів та інвестицій, а також за розкриття відповідними фінансовими установами інформації. Комісія з питань конкуренції та захисту прав споживачів Австралії (Australian Competition and Consumer Commission – ACCC) – незалежний державний орган, що опікується питаннями конкуренції на ринку фінансових послуг і захисту прав споживачів.

Резервний банк Австралії як центральний банк країни, функціонує з 1960 р. В 1993 р., після чіткого визначення цілей своєї діяльності, він одержав операційну самостійність і став повністю незалежним. Відповідно до законодавства Австралії

Резервний банк проводить монетарну політику, здійснює випуск національної валюти та відповідає за забезпечення стабільності фінансової системи, а основними цілями його діяльності є забезпечення стабільності австралійського долара, підтримка зайнятості, економічного розквіту та добробуту народу Австралії.

Як незалежний центральний банк із зобов'язаннями щодо політики у галузі монетарної, фінансової та платіжної систем, Резервний банк Австралії має дві Ради: Раду Резервного банку, яка відповідає за монетарну політику та фінансову стабільність, і Раду Платіжної системи, яка опікується питаннями, пов'язаними з системою платежів.

На виконання своїх обов'язків щодо забезпечення фінансової стабільності головну увагу Резервний банк зосереджує на попередженні фінансової нестабільності та фінансових криз із потенційними негативними наслідками системного характеру [140]. При цьому гарантування платоспроможності фінансових установ не ототожнюється з забезпеченням фінансової, але ототожнюється з підтримкою ліквідності у встановлених законом відповідних межах. Ризик банкрутства або фінансових втрат являє собою наріжний камінь конкурентної та ефективної фінансової системи, тому, Резервний банк виконує покладені на нього обов'язки таким чином, щоб не були порушені вищевказані принципи.

Рада керуючих банку є Керівним органом Резервного банку Австралії. До її складу за посадами входять керівник банку, його заступник, Секретар Казначейства, а також 6 зовнішніх членів Ради, призначених Казначейством. Керівник Резервного банку та його заступник призначаються Головним Казначеем на 7 років із правом переобрання, а зовнішні члени Ради призначаються на 5 років.

Управління пруденційного регулювання Австралії є інтегрованим пруденційним регулятором. Воно здійснює основні функції щодо регулювання фінансового сектору Австралії.

Управління пруденційного регулювання відповідає за регулювання діяльності установ, які залучають депозити (банки, будівельні товариства, будівельні інвестиційні компанії та кредитні спілки), контролює діяльність товариств взаємного кредитування, страхових компаній із загальних видів страхування та компанії зі страхування життя, а також діяльність компаній, що провадять пенсійне страхування. Управління фінансується переважно за рахунок внесків, що їх сплачують фінансові установи, за якими здійснюється нагляд. Управління здійснює нагляд за установами, сукупний обсяг активів яких становить близько 3,6 трлн доларів. Управління пруденційного регулювання виконує також функції національного статистичного агентства для фінансового сектора та сприяє забезпеченню цілісності політики пенсійного забезпечення країни [89].

Радою Директорів здійснює Керівництво Управлінням пруденційного регулювання Австралії. До її складу входять виконавчі та незалежні не виконавчі директори (управляючі), що призначаються Головним Казначеем.

Управління пруденційного регулювання здійснює регулювання діяльності установ, що залучають депозити, за єдиним режимом ліцензування. Чинне законодавство надає Управлінню повноваження діяти в інтересах вкладників, включаючи повноваження призначати адміністратора (управляючого) фінансовою установою, що опинилася у скрутному фінансовому становищі, з метою отримання контролю за її діяльністю.

Управління пруденційного регулювання Австралії має широкий спектр повноважень щодо контролю за діяльністю пенсійних фондів, зокрема, можливість призначення та звільнення управителів проблемних пенсійних фондів. З метою забезпечення стабільної роботи пенсійних фондів і виходячи з інтересів суспільства, Казначейство може компенсувати членам пенсійного фонду втрати, спричинені шахрайством або крадіжкою коштів. Така допомога фінансується за рахунок коштів фонду Консолідованих доходів або шляхом об'єднання коштів пенсійних фондів.

Контроль за функціонуванням фінансових ринків здійснює Комісія з цінних паперів та інвестицій Австралії, на яку покладено обов'язки щодо контролю за дотриманням учасниками ринку відповідних положень законодавства про фінансові ринки, посередників фінансового сектора та фінансові продукти, включаючи інвестиції, страхування, пенсійні внески та діяльність із залучення депозитів (крім кредитування) [6]. Метою діяльності Комісії з цінних паперів та інвестицій є захист ринків і споживачів від маніпуляцій, шахрайства та недобросовісної конкуренції, а також сприяння участі інвесторів і споживачів у фінансовій системі країни. Комісія розробляє політику та керівні принципи діяльності суб'єктів ринку капіталу, здійснює ліцензування їх діяльності та моніторинг дотримання ними відповідних вимог, а також надає комплексну та достовірну інформацію про компанії та корпоративну діяльність. Крім того, Комісія зобов'язана сприяти чесній та добросовісній конкуренції компаній на ринку цінних паперів і ф'ючерсів шляхом належного та своєчасного розкриття ринкової інформації.

У межах своїх повноважень щодо захисту прав споживачів Комісія з цінних паперів та інвестицій здійснює моніторинг і оцінку дотримання вимог галузевих Кодексів діяльності, а також нагляд за низкою схем альтернативного врегулювання спорів, що застосовуються на ринку фінансових послуг. Комісія також зобов'язана забезпечувати впровадження положень Акта про реформи у сфері фінансових послуг від 2001 р., який регламентує регуляторний режим стосовно добросовісної діяльності на ринку, та механізми захисту споживачів фінансових послуг.

Висновки до третього розділу

Можна констатувати той факт, що в усіх країнах з ринковою економікою у тому чи іншому вигляді функціонує система банківського контролю та нагляду. З окремих із них вона існує уже понад століття. Останніми десятиліттями в постсоціалістичних країнах відбувається реформування банківського сектора, і невід'ємним компонентом цього процесу є становлення системи банківського контролю та нагляду. Одночасно і в деяких країнах зі сталими банківськими традиціями відбуваються суттєві зміни у концепції побудови цієї системи, передусім у напрямі активізації її діяльності, що пов'язано з глобалізацією банківської діяльності і підвищенням ризику діяльності банків, які освоюють нові фінансові інструменти і нетрадиційні для банків операції (наприклад, страхові, з нерухомістю тощо).

1. Міжнародний досвід правової регламентації контрольно-наглядових повноважень центральних банків свідчить, що у своїй більшості законодавчі і нормативні акти, що регламентують діяльність центрального банку, покладають на нього функцію регулювання банківської діяльності.

2. Що стосується контрольно-наглядових повноважень, то їх, крім центрального банку, можуть виконувати спеціальні установи, створені під егідою міністерства фінансів, або незалежні установи, підзвітні парламенту. Наприклад, у Німеччині та Японії створено наглядові структури під егідою міністерства фінансів, які тісно співпрацюють із центральним банком (Федеральне відомство з контролю за банками у Німеччині і Бюро банків у Японії). У Франції функціонують три спеціальні структури під егідою Банку Франції і Міністерства фінансів та економіки – Комітет банківської регламентації, Комітет кредитних установ і Банківська комісія з розподілом регулятивно-наглядових повноважень між ними. Прикладом структури банківського нагляду, незалежної від центрального банку й уряду, є Федеральна корпорація страхування депозитів у США, підзвітна Конгресу.

3. Інституціональна побудова системи банківського контролю та нагляду визначається особливостями історичного та економічного розвитку тієї чи іншої країни, традиціями і значною мірою характером банківської системи. Так, у Великій Британії завдяки відсутності антимонопольного законодавства і жорсткого контролю за злиттям банків було досягнуто високого ступеня концентрації банківського капіталу. Утворилися великі банківські об'єднання з розвинутою мережею філій у країні і за кордоном, які сконцентрували значну частку ресурсів, операцій, безготівкового грошового обігу. Концентрація банківської системи зумовила зосередження функцій банківського регулювання та нагляду в єдиній установі – Банку Англії. Інша ситуація склалась у США. На відміну від Великої Британії, у США збереглося багато дрібних безфілійних банків. Отже, у світовій практиці існують різні моделі інституціональної побудови системи банківського контролю та нагляду, проте для всіх них є дуже важливим, щоб контрольно-наглядові органи мали усі необхідні повноваження для ефективного виконання поставлених перед ними завдань. Крім того, ці повноваження мають бути передбачені на законодавчому рівні.

4. У світовій практиці використовуються різні підходи щодо здійснення банківського нагляду та контролю. Так, у країнах континентальної Європи велика увага приділяється безвиїзному нагляду. Що стосується виїзного інспектування, то в деяких європейських країнах інспекційні перевірки банків делегуються зовнішнім аудиторам, що мають відповідні сертифікати. При цьому банківські наглядові органи визначають сферу, напрями проведення та методику аудиторських перевірок, форму та зміст аудиторських звітів, забезпечують ліцензування аудиторських організацій, що здійснюють аудит банків. Водночас за наглядовими органами залишається право у будь-який час перевірити первісну документацію банку чи здійснити певні дослідження діяльності банку власними силами. На противагу Європейським країнам, у США банківський нагляд ґрунтується в основному на періодичних інспекційних перевірках, що проводяться інспекторами наглядових органів.

5. Актуальність дослідження контрольно-наглядових повноважень визначається євроінтеграційними процесами в Україні, співпрацею зі світовими фінансовими, торговими та економічними організаціями. У зв'язку із цим вітчизняне законодавство потребує максимальної адаптації до вимог, що ставляться, зокрема, до учасників ринку фінансових послуг і до контролю у сфері фінансових послуг. Формування та здійснення відповідної політики держави є можливим лише за умови вивчення та уніфікації зарубіжного досвіду.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження виконано на основі аналізу правового регулювання контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. Під час дослідження опрацьовано чинне законодавство України та міжнародно-правові банківські акти, практика їх застосування як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Було теоретично осмислено ряд наукових праць із фінансового, банківського, адміністративного та інших галузей права. За допомогою сукупності наукових методів визначено контрольно-наглядові повноваження Національного банку України, їх види, форми реалізації, суб'єктів реалізації, поняття, предмет та генезис банківського нагляду та контролю. Приділено увагу вивченню світового досвіду з проблематики роботи. Досліджено співвідношення банківського нагляду та контролю, а також уточнено зміст низки суміжних понять, що використовуються вченими. Сформульовано концептуальні підходи щодо удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національним банком України. Комплексний аналіз законів, інших нормативно-правових актів, які регулюють поняття та порядок реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України та наукової літератури, що стосується контрольно-наглядових повноважень, їх видів, форм їх реалізації, суб'єктів реалізації дав підстави зробити теоретичні висновки та сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства, основними з яких є:

1. Ключові категорії контрольно-наглядових повноважень Національного банку України – контроль та нагляд є самостійними поняттями, які весь час взаємодіють одне з одним. Кожен із них бере свій початок із фінансового контролю. За відсутності у чинному законодавстві визначення поняття «банківський контроль», запропоновано : банківський контроль – це процес, який полягає у контролюванні компетентними органами Національного банку України та його структурними підрозділами діяльності банків та інших фінансово-кредитних організацій для забезпечення стабільності готівкового та грошового обігу, фінансово-господарської діяльності банку, дотримання законодавства та

нормативно-правових актів Національного банку України. Банківський контроль складається з 4 стадій – вступного, попереднього, поточного та подальшого контролю. Кожна із стадій є логічним продовженням одна одної і окреслена своєю метою та колом повноважень. Основною метою банківського контролю є недопущення на ринок банківських послуг нестабільних, фінансово неспроможних банків та інших фінансово-кредитних установ, тобто забезпечення функціонування лише надійних організацій, тоді як метою банківського нагляду є моніторинг вже існуючих. Поняття «банківський контроль» має бути закріпленим у законодавстві України.

2. Класифікація повноважень Національного банку України дасть змогу більш чітко розуміти їх суть та завдання, на які орієнтується їх виконання. Зарпонована класифікація містить такі їх види та критерії. За органом, який реалізує повноваження Національного банку України: а) Повноваження Ради Національного банку України; б). Повноваження Правління Національного банку України; в) Повноваження Голови Національного банку України; г) Повноваження голови Ради Національного банку України; д) Повноваження структурних підрозділів Національного банку України. За характером повноважень: владні та управлінські. Залежно від функції Національного банку України: повноваження щодо організації готівкового грошового обігу; повноваження у сфері валютного регулювання та контролю; повноваження у сфері банківського регулювання та нагляду тощо. За сферою здійснення банківського нагляду: повноваження щодо нагляду за діяльністю кредитних організацій та інших фінансових установ; повноваження з нагляду за діяльністю кредитних організацій у зв'язку з прийняттям заходів по боротьбі з легалізацією прибутків, отриманих злочинним шляхом; повноваження з нагляду у сфері електронних платіжних систем. В окрему групу виокремлено нормотворчі повноваження Національного банку України: видача Правлінням Національного банку нормативно-правових актів; затвердження Регламенту Ради Національного банку України, що здійснюється самою Радою; затвердження положень про структурні підрозділи та установи Національного банку, статuti його

підприємств; затвердження Регламенту Правління Національного банку України, тощо.

3. Запропоновано таке визначення контрольно-наглядових повноважень Національного банку України – це сукупність прав та обов’язків Національного банку України, які він виконує самостійно, або за допомогою своїх структурних підрозділів, що спрямовані на реалізацію функцій Національного банку України та забезпечують виконання ним своїх основних завдань, покладених на нього законодавством України.

4. Реалізацію контрольно-наглядових повноважень спрямовано в основному на захист національних інтересів: стабільність банківської системи, підвищення довіри до банків, забезпечення законності здійснення банківських операцій тощо. Форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України можна визначити як способи здійснення ним своєї практичної діяльності щодо банківського нагляду та контролю, виконання покладених на нього функцій, спрямованих на втілення в життя цілей та завдань, які стоять перед Банком. До форм реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України віднесено інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд. Усі вони здійснюються на відповідних стадіях банківського контролю.

5. Зосереджено увагу і на дослідженні однієї з форм реалізації усіх повноважень Національного банку України – нормотворчості. У контексті дослідження нормотворчості як форми реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України здійснено класифікацію актів Національного банку України. У залежності від їх юридичної природи акти Національного банку можна поділити на нормативні та ненормативні. За їх характером: регулятивні, охоронні та організаційні. За спрямуванням: внутрішні та зовнішні. За сферою діяльності Банку: акти для реалізації контрольно-наглядової діяльності; акти управління готівковим грошовим обігом; акти регулювання операцій з валютними цінностями тощо.

6. До суб'єктів реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України зараховано: Голову Національного банку України, Правління Банку, Раду Банку, Департаменти Банку.

7. Запропоновано поняття Департаменту Національного банку України – це структурний підрозділ Національного банку України, який підпорядковується Голові Національного банку та наділений чітко окресленими повноваженнями для реалізації функцій Банку, що здійснюються з метою регулювання окремого кола банківських суспільних відносин.

При аналізові місця департаментів у структурі органів Національного банку України та обсягів виконання ними своїх повноважень виокремлено їх ознаки: підконтрольність, цільовий напрям діяльності, багатофункціональність, реалізація функцій Національного банку України.

8. При пошуку оптимальних шляхів удосконалення реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України ми сформулювано основні напрями, за якими має відбуватися покращання: внутрішня організація структурних підрозділів Банку, розподіл повноважень між його органами, чітке дотримання принципів ефективного банківського нагляду, усунення прогалин та колізій у законодавстві.

Покращання внутрішньої організації структурних підрозділів Банку має на меті звуження кількості департаментів, до відання яких належить реалізація контрольно-наглядових повноважень та зміна системи підпорядкування та субординації їх керівників.

Обґрунтовано висновок щодо неефективності розподілу контрольно-наглядових повноважень між значною кількістю банківських департаментів. Це не дає змоги оптимально, якісно та швидко реалізовувати їх.

Усунення прогалин та колізій у законодавстві, які сприяють виникненню проблем при реалізації контрольно-наглядових повноважень, можна здійснити за допомогою єдиного кодифікованого акта, який урегулював би усю сферу банківських послуг та встановив би основоположні принципи та правила ведення банківської діяльності.

9. Введення інституту банківського омбудсмена та громадського банківського контролю сприятиме покращанню реалізації контрольно-наглядових повноважень Національного банку України. За їх допомогою деякі спори можна вирішувати позасудовим шляхом.

10. Розгляд міжнародного досвіду правової регламентації контрольно-наглядових повноважень центральних банків та практики їх застосування, слід сказати про існування різноманітних схем здійснення контрольно-наглядових повноважень. На теперішній час, Україна обрала схему, відповідно до якої реалізація контрольно-наглядових повноважень покладається лише на Національний банк України. Підтримано думку щодо обрання «змішаної» схеми, за якої поряд із регулятором існує певний допоміжний орган, який взаємодіє з ним, і який займається виключно контрольно-наглядовою діяльністю. Національний банк України здійснює велику кількість функцій, регулюючи усі сфери банківської діяльності. Тому створення спеціального органу, який мав би єдину функцію – співпрацю з Національним банком щодо впровадження контролю та нагляду, могло би підвищити результативність. Так само можна було б виокремити Національний банк України та новоутворений орган банківського нагляду в окрему гілку влади, оскільки нині у науковій літературі думки вчених зводяться до «спірної» природи правового статусу регулятора.

11. Дослідження світової практики дало змогу дійти висновку щодо використання різних підходів банківського контролю та нагляду. У країнах континентальної Європи велика увага приділяється безвиїзному нагляду. Що стосується виїзного інспектування, то в деяких європейських країнах інспекційні перевірки банків делегуються зовнішнім аудиторам, що мають відповідні сертифікати. При цьому банківські наглядові органи визначають сферу, напрями проведення та методику аудиторських перевірок, форму та зміст аудиторських звітів, забезпечують ліцензування аудиторських організацій, що здійснюють аудит банків. Водночас за наглядовими органами залишається право у будь-який час перевірити первісну документацію банку чи здійснити певні дослідження діяльності банку власними силами. На противагу Європейським країнам у США

банківський нагляд ґрунтується в основному на періодичних інспекційних перевірках, що проводяться інспекторами наглядових органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України в умовах реформування : навч. посіб. / С. В. Ківалов [та ін.] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О. : Фенікс, 2012. – 172 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. у 2 т. / Б. Авер'янов. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2005. – 265 с.
3. Адміністративне право України: навч. посіб. / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – 6-те вид., стер. – О. : Фенікс, 2012. – 399 с.
4. *Адміністративне право* України : підручн. / *Колпаков В.К., Кузьменко О.В.* – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
5. Акты применения норм советского права : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права. История политических и правовых учений» / Ф.А. Григорьев. – Саратов : Б. и., 1971. – 17 с.
6. Александров В.В. Финансово-экономическая система как фактор экономической безопасности транзитивного общества / В.В. Александров, Е.Е. Юрченко – Х. : Харьков. национ. ун. им. В.Н. Каразина, 2002. – 235 с.
7. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с
8. Алексеев С.С. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов и фак. / С.С. Алексеев. – М. : НОРМА, 2005. – 458 с.
9. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. / С.С. Алексеев. – М., – 1982. – Т.1. – 361 с.
10. Амосов О. Підконтрольність Національного банку України та центральних банків зарубіжжя / О. Амосов, М. Коваленко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 1. – С. 161–171.
11. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.07 – К., 1999. – 390

с.

12. Антипова, О.Н. Система банковского надзора и инспектирования за рубежом / О.Н. Антипова. – М. : ЦПП ЦБ РФ, 1995. – С. 5.

13. Аудит в Національному банку України. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=79870>

14. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту : підруч. / М.Т. Білуха. – К. : ПП «Влад і Влада», 1996. – С. 26.

15. Балянт Г.Р. Особливості організації системи банківського нагляду, регулювання та контролю у сполучених штатах Америки / Г.Р. Галянт // Ж-л «Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє». – № 18. – 2013. – С. 17 – 24.

16. Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 – 23 травня 2003 р.). – К., 2003. – С. 5.

17. Банківське право України : навч. посіб. / [А.М. Жуков, А.Ю. Іоффе, В.Л. Кротюк, В.В. Пасічник, А.О. Селіванов] ; за заг. ред. А.О. Селіванова. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2000. – 384 с.

18. Банківський нагляд : навч. посіб. / Л.В. Конопатська, К.Є. Раєвський. – Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет ім.В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с.

19. Банківський нагляд : підруч. / О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко. К. : Знання, 2011. – 502 с.

20. Банковское право России : учеб. / А.Я. Курбатов. – М. : Высш. образов.; Юрайт-Издат, 2009. – 561 с.

21. Банковское право : учеб. для магистров / Ашмарина Е.М., Гизатуллин Ф.К., Ручкина Г.Ф.. – М. : Изд. «Юрайт», 2013. – 534 с.

22. Банковское право : учеб. для магистров / под. ред. Д.Г. Алексеевой, С.В. Піхтіна. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 1055 с.

23. Барабашев Г.В., Авакьян С.А. Советы и совершенствование деятельности местных контрольных органов / С.А. Авакьян, Г.В. Барабашев //

Вестник МГУ. Право. – 1984. – № 1. – С. 14.

24. Баришніков А. Г. Організаційно-правові аспекта оновлення змісту банківського нагляду в Україні / А. Г. Баришніков // Держава і право. – 2007. – № 6. – С. 444–450.

25. Батычко В.Т. Муниципальное право / В. Т. Батычко. — Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2010. – 432 с.

26. БахрахД.Н. Административное право : учебн. для вузов / Д.Н. Бахрах. – М. : Изд-во «БЭК», 1997. – 368 с.

27. Бачило И.Л. Функции органов управления. Правовые проблемы оформления и реализации / И. Л. Бачило. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.

28. Бекряшев. А.К. Теневая экономика и экономическая преступность / Бекряшев А.К., Белозеров И.П. – Омск : Омский государственный университет, 2000. – 459 с.

29. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія / Ю.П. Битяк. – Х., 2005. – 294 с.

30. Білоус В.Т. Правове регулювання валютного контролю в Україні : монографія / В.Т. Білоус, А.В. Гарбінська-Руденко. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2012. – 191 с.

31. Бобраков Ю.И. США: Центральный банк и экономика / Ю. И. Бобраков ; ред. В. А. Федорович ; АН СССР, Ин-т США и Канады. – М. : Наука, 1988. – 160 с.

32. Большой экономический словарь / под ред. А.И. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2010. – 1472 с.

33. Большой юридический словарь / Авт.-сост. В.Н. Додонов, В.Д. Ермаков, М.А. Крылова и др.; под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 2003. – 704 с.

34. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.

35. Братко А.Г. Теория банковского права : монографія / А.Г. Братко. –

Москва : Проспект, 2014. – 520 с.

36. Братко А.Г. Банковское право (теория и практика) / А.Г. Братко. – М. : Приор, 2000. – 320 с.

37. Братко А.Г. Банковское право России : учеб. Пособ. / А. Г. Братко. – М. : Юрид. лит., 2003 – С. 491–492.

38. Вайнштейн Э.Г. Ревизия и контроль в банках. – М. : Высш. шк., 1974. – 336 с.

39. Васильев А.С. Административное право Украины (Общая часть) : учеб. пособ./ А.С. Васильев. – Х. : Одиссей , 2001. – 288 с.

40. Васильев Р.Ф. О понятии правового акта / Р.Ф. Васильев // Вестник Моск. Н-та. Сер.11, Право – № 5. – 1998. – С. 25–31.

41. Васюренко О.В. Банківський нагляд : підруч. / О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко. – К. : Знання, 2011. – 502 с.

42. Великанова С. Е., Административное право. / С.Е. Великанова, А.А. Маркова. – М. : Науч. книга, 2009.

43. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. –К. : «Юрид. Думка», 2007. – 990 с.

44. Ветрова І. Національний банк України: питання незалежності і управління золотовалютними резервами / І. Ветрова // Юридична Україна. – 2007. – № 8. – С. 33–35.

45. Викулин А. Ю. Деньги и власть. Теория разделения властей и проблемы банковской системы. Ч. 1 / А. Ю. Викулин, Г. А. Тосунян; отв. ред. А.М. Экмалян. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2000. – 224 с.

46. Виттас Д. Взаимодополняющее конкурентное взаимодействие финансовх посредников и рынков / Д. Виттас. – СЕСФР : Мировой банк, 1989. – 171 с.

47. Вишневский А.А. Банковское право: 2-е изд., перераб. и доп. / А.А. Вишневский – М. : Статут, 2004. – С. 44–45.

48. Віхров О. П. Фінансове право / О. П. Віхров, С. О. Ніщимна. –

Чернігів : ЧДІЕУ. – 2002. – 280 с.

49. Вознесенский Э.А. Финансовый контроль в СССР / Э.А. Вознесенский. – М. : Изд-во «Юрид. лит.», 1973. – 134 с.

50. Воронова Л. К. Фінансове право України : підруч. / Л.К. Воронова. – К. : Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.

51. Воронова Л.К. Фінансове право України : підруч. – К. : Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.

52. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні. – Х. : Фоліо, 2002. – 176 с.

53. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 – Х., 2003.

54. Гейвандов Я.А. Центральный банк Российской Федерации. Юридический статус, организация, функции, полномочия / Я.А. Гейвандов. – М. : Изд-во Моск. ин-та междунар. права. – 1997. – 208 с.

55. Гетманцев Д.О. Банківське право України : навч. посіб. / Д.О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна; Мін-во освіти і науки України, КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : ЦУЛ, 2007. – 344 с.

56. Гіжевський В.К. Популярна юридична енциклопедія / Гіжевський В.К., Головченко В.В., Ковальський В.С. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

57. Глущенко С.В. Гроші та кредит: конспект лекцій / С.В. Глущенко. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 86 с.

58. Голубев, С. А. О роли Банка России в построении современной экономики: некоторые юридические и экономические аспекты / С.А. Голубев, А.А. Козлачков, А.Г. Гузнов // Деньги и кредит. – 1999. – № 2. – С. 37.

59. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности / В.М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит. – 1987. – 176 с.

60. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит., 1987. – 176 с.

61. Горячек І. Система своєчасного застереження проблем у діяльності банків / І. Горячек // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 6. – С. 27-29
62. Грачева Е. Ю. Государственный финансовый контроль как важнейший инструмент обеспечения публичных интересов в условиях рынка / Е. Ю. Грачева // Lex Russica (Научные труды МГЮА). – 2006. – № 6. – С. 1056–1068.
63. Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля : дисс. ... доктора юрид. Наук : 12.00.12. М., 2000.
64. Грушко В.І. Банківський нагляд : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – С. 11.
65. Губанова Т.О. Принципи формування та здійснення державного фінансового контролю в Україні // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». – К., 2012. – Вип. 173, ч. 2. – С. 323–333.
66. Гудхард Чарльз Банки та керівні органи державного сектора економіки [Переклад з англ. Філатової Ю.] / Чарльз Гудхард // Банки та банківські системи країн світу. Т. 2. – № 4. – 2009. – С. 4–11.
67. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – М., 1999. – Т.2. – С. 401.
68. Дейвид Дейзи. Международные фондовые рынки : учеб. пособ. / Д. Дэйзи, – М., 1998. – 328 с.
69. Державний контроль у сфері виконавчої влади: Цикл наукових доповідей / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, В. М. Гаращук та ін.] – К., 2000. – 59 с.
70. Дяконов В. В. Теория государства и права : учеб. пособ. / В.В. Дяконов. – М. : Allpravo, 2004. – 203 с.

71. Дмитренко Ю. М. Принципи контрольної діяльності Національного банку України / Ю. М. Дмитренко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 57. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2012_57/57/32.pdf

72. Дорош, О.Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України : дис. ... кандидата. економ.наук : 08.01.01 / Дорош Оксана Львівна. – Л., 2003. – 224 с.

73. Економічна енциклопедія [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/39/39/1/14/>)

74. Ефимова Л.Г. Банковское право. Банковская система Российской Федерации. – М., Статут, 2010. – С. 259.

75. Жмулевская А.П. Административно-правовые функции Центрального банка Российской Федерации :автореф. дисс. канд. юрид.наук : спец. 12.00.14 / А. П. Жмулевская. – М., 2007. – 23 с.

76. Заверуха І.Б. Банківське право / І.Б. Заверуха : навч. посіб. – Львів: «Астролябія», 2002. – 210 с.

77. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2010. – 584 с.

78. Загородній А. Г. Фінансовий словник / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С.. – 2-ге вид. – Львів : Вид. «Центр Європи», 1997. – 566 с.

79. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід : монографія / О. П. Заруцька. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 379 с.

80. Златіна Н.Е. Правове регулювання банківської системи та банківського нагляду в Україні та в зарубіжних країнах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н. Е. Златіна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 20 с.

81. Інструкція про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання

та систематизації нормативних документів Національного банку України: Правління Національного банку України від 20.12.1995 № 313. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

82. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова НБУ N 368 від 28.08.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

83. Інструкція Про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації нормативних документів Національного банку України: Правління НБУ від 20.12.1995 № 313. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua> (втратила чинність)

84. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова Правління НБУ від 24.10.2011 № 373. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

85. Інструкція щодо організації роботи банківської системи у надзвичайному режимі: постанова Правління Національного банку України від 22.07.2014 № 435. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

86. Качан О.О. Банківське право / О. О. Качан. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – С. 37–38.

87. Коваленко М. М. Сучасний зарубіжний досвід державного регулювання банківської сфери / М. М. Коваленко // Ефективність державного управління : зб. наук. праць – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 1. – С. 324 – 332.

88. Коваленко М. Удосконалення організаційної структури банківського нагляду в Україні / М. Коваленко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – № 2. – С. 115 – 123.

89. Ковальчук А.Т. Фінансове право: проблеми розвитку та застосування: монографія / за заг. ред. Л.К. Воронової, Київський ун-т ринкових відносин. / Т.А. Ковальчук, А.В. Матіос – К.: Парламент. вид-во, 2010. – 480 с.

90. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // ВВР. – 2005. – № 35-36, № 37. – ст. 446.

91. Козбабенко В. А. Государственное управление: основы теории и организации : учебн. / В.А. Козбаненко. – М. : Статут, 2000. – 912 с.

92. Козюк В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика / В. В. Козюк. – Тернопіль : Джура, 1999. – 260 с

93. Коломиец Н. Три в одном / Надежда Коломиец // Инвестгазета. – 2005. – № 7 (486). – С. 24.

94. Кондрацька Ю. Правові акти Національного банку України: теоретичні та прикладні аспекти / Ю. Кондрацька // Теория и практика интеллектуальной собственности. – № 6. – 2010. С. – 121 – 128.

95. Костюченко О. А. Банківське право : підручник / О. А. Костюченко. – К.: Професіонал, 2004. – 544 с.

96. Костюченко О. Є. Повноваження Національного банку України як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки вітчизняної банківської системи / О. Є. Костюченко // Актуальні питання фінансової безпеки держави : зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Харків, 2014.

97. Костюченко О.А. Банківське право: Банківська система. Національний банк. Комерційні банки. Розрахунки і кредитування. Ринок цінних паперів. Національне валютне законодавство. Банківські системи зарубіжних країн. Інститут банківської таємниці : підручник / О.А. Костюченко. – 3-тє вид. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 928 с.

98. Кравченко О.В. Фінансовий моніторинг у банках: сутність, значення, регулювання / О. В. Кравченко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. праць / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Вип. 1. – Львів, 2010. – С. 270–276.

99. Крилова В. В. Визначення ролі центрального банку в системі регу-

лювання та нагляду за фінансовим сектором / В.В. Крилова, А.О. Крилова // Зб. наук. пр. "Вісн. Укр. акад. банків. справи". – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2010_2/Contents.html

100. Кротюк В.Л. Правовий статус Національного банку України : автореф. на здобуття наук. ступ. Канд. юрид. Наук. – К. – 1999. – 16 с.

101. Кротюк В.Л. Національний банк – центр банківської системи України. Організаційно–правовий аналіз / В.Л. Кротюк. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2000. – 248 с.

102. Кузнецова И.А. Банковское право / И.А. Кузнецова. – М. : Эксмо, 2007. – 32 с.

103. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості / Є. Кулакова // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 10–15.

104. Курбатов А.Я. Банковское право России : учеб. / А.Я. Курбатов. – 2-е изд. – М. : Изд. Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. – 525 с.

105. Кутафин О.Е., Фадеев В.И. Муниципальное право Российской Федерации : учеб. / О.Е. Кутафин, В.И.Фадеев. – М. : Юристъ, 2004. – 559 с.

106. Лагутин И. Б. Новеллы регионального финансового контроля в России: научно-практический комментарий к федеральному закону «Об общих принципах организации и деятельности контрольно-счетных органов субъектов российской федерации и муниципальных образований» / И.Б. Лагутин // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право. – 2011. – № 2. – С. 350–359.

107. Лагутин И. Б. Принципы регионального финансового контроля и особенности их правового закрепления / И.Б. Лагутин // Ученые записки. Электронный научный журнал курского государственного университета. – 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scientific-notes.ru/pdf/018-019.pdf>

108. Лагутин И.Б. Региональный финансовый контроль (организационно-правовые и теоретические основы): монография / под общ. ред. А.А. Ялбулганова. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 176 с.

109. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Б.М. Лазарев. – М. :

Юрид. лит., 1971. – 180 с.

110. Латковська Т. А. (2007). Правові особливості участі центрального банку в бюджетних відносинах. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. № 36. – С. 423–428.

111. Латковська Т. А. Основні функції центрального банку: проблеми визначення та класифікації / Т. А. Латковська // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61. – С. 218-227. [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2011_61_29.pdf

112. Латковська Т. А. Юридична категорія «банківська діяльність» / Т. А. Латковська // «Наука і освіта – 2005»: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 7–21 лютого 2005 р.) – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Т. 45. – Право. – С. 65–68.

113. Латковська Т.А. Основні функції центрального банку: проблеми визначення та класифікації / Т.А. Латковська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць.– О. : Юрид. літ-ра, 2011. – Вип. 61. – С. 120-129.

114. Латковська Т.А. Правові особливості участі центрального банку в бюджетних відносинах / Т. А. Латковська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць – Вип 36. – О. : Фенікс, 2007. – С. 423–429.

115. Латковська Т.А. Правотворчість у системі функцій Національного банку України / Т.А. Латковська // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 4. – С. 113–118.

116. Латковська Т.А. Фінансова політика держави у сфері банківської діяльності / Т.А. Латковська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць.– О. : Юрид. л-ра, 2011. – Вип. 59. – С. 353–360.

117. Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 / Т.А. Латковська ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2008. – 36 с.

118. Латковська Т.А. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні : монографія / Т.А. Латковська, О.В. Лещенко. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 200 с.

119. Латковська, Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країн : порівняльно-правовий аналіз : 12.00.07 : дис. ... доктора юрид. наук / Латковська Тамара Анатоліївна ; ОНЮА. – Одеса, 2007. – 532 с.

120. Лаутс Е. Б. Рынок банковских услуг: правовое обеспечение стабильности / Е. Б. Лаутс. – М. : Волтерс Клувер. – 2008. – 269 с.

121. Лекции о деятельности центральных банков / отв. ред. М. Роккас и Ко. Мастропаскуа. – Рим, 1996. – С. 135.

122. Лимская декларация руководящих принципов контроля (Принята IX Конгрессом Международной организации высших контрольных органов ИНТОСАИ) в 1977 году) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/604_001

123. Лимская декларация руководящих принципов контроля // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/604_001

124. Линников А.С. Правовое регулирование банковской деятельности и банковский надзор в Европейском союзе / А. С. Линников. – М. : Статут, 2009. – 190 с.

125. Лиско Н.А. Основні принципи державного фінансового контролю в Україні / Н.А. Лиско // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 42–47.

126. Лобозинська С.М. До питання створення мегарегулятора фінансового ринку в Україні та вдосконалення банківського регулювання / С.М. Лобозинська // Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки . – 2012 . – № 3(15) . – С. 194–199.

127. Лукашев А.А. Проблемы реализации принципа независимости Национального банка Украины / А.А. Лукашев // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. – Вып. 1. – 2003. – С. 37–41.

128. Лукошкин С.В. Классификация видов финансового контроля / С.В. Лукошкин // Современный бухучет. – 2009. – № 2.

129. Лунгу Е.В. Полномочия Центрального банка Российской Федерации / Е.В. Лунгу // Сибирский юридический вестник. – 2004. – № 1.

130. Лучковська С. І. Принципи валютного контролю / С. І. Лучковська // Матеріали конференції «Научная индустрия европейского континента – 2010». Право [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Pravo/75273.doc.htm

131. Малейн Н. С. Кредитно-расчетные правоотношения и финансовый контроль. – М. : Наука, 1964. – 152 с.

132. Мальков В. В. Соотношение контроля, проверки исполнения и надзора / В.В. Мельников // Советское административное право (Общая и Особенная части) / под ред. Ю. М. Козлова. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 256 – 257.

133. Мальцев В.А. Финансовое право / А.В.Мальцев. – М. : Академия, 2008. – 256 с.

134. Манохин В.М. Российское административное право / Манохин В.М., Адушкин Ю.С., Багишаев З.А. – М. : Юристъ, 1996.

135. Матузов Н.И. Теория государства и права: ученик / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.

136. Мацелик М.О. Фінансове право: навч. посіб. / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В. А. Пригоцький; за ред. В. К. Шкарупи. – К. : Знання, 2011. – 815 с.

137. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн : підруч. / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, О.Д. Гордей. – К. : Алерта, Центр учбової літератури, 2010. – 589 с.

138. Меньщикова Т.М. Банковский надзор и аудит / Т.М. Меньщикова. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова, – 2007. – 85 с.

139. Міщенко В. І. Банківський нагляд : навчальний посіб.

/ В.І. Міщенко, А. П.Яценюк, В. В.Коваленко, О. Г. Коренева – К. : Знання, 2004. – 406 с.

140. Міщенко В. І. Центральні банки: організаційно-правові засади / В. І. Міщенко, В. Л. Кротюк. – К. : Тов. «Знання», 2004. – 372 с.

141. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство. 2-ге вид.: навч. посіб / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – К. : Центр учб. Літ., 2010. – 184 с.

142. Моргоев Б. Т. Проблемы асимметричного развития банковского регулирования и надзора в РФ / Б. Т. Моргоев // Финансы и кредит. – 2007. – № 19. – С. 4–5.

143. Н.Ю. Ерпылева. Банковское регулирование и надзор: новеллы российского законодательства / Н.Ю. Ерпылева // Законодательство и экономика. – 2005. – № 3.

144. Науменко С. Е. Нові тенденції в монетарній політиці та діяльності центральних банків у посткризовий період / С.Е. Науменко, С. Міщенко // Банківська справа. – 2011. – № 5. – С. 12–29.

145. Національний банк і грошово-кредитна політика : підруч. / за заг. ред. А.М. Мороза, М.Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 1999. – 368 с.

146. Нестеренко М. Роль Національного банку України в системі грошово-кредитного регулювання / М. Нестеренко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 1. – С. 187.

147. Ніщимна С.О. Принципи публічного фінансового контролю / С.О. Ніщимна // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2013. – № 1. – С. 164–173.

148. Ніщимна С. Принципи публічної фінансової діяльності в Україні: монографія / С. Ніщимна. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2013. – 376 с.

149. Ноздрачев А. Ф. Исполнительная власть в Российской Федерации : научн.-практ. пособ. / под. ред. А.Ф. Ноздрачева, Ю.А. Тихомирова. – М. : БЕК, 1996. – 258 с.

150. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под. ред. Н.Ю. Шведовой. – М.,

1989. – С. 377.

151. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Шведова Н.Ю. – 4-е изд., допол. – М. : Изд-во Азбуковник, 1999. – 944 с.

152. Орлюк О. П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства : монографія / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 104 с.

153. Орлюк О.П. Банківська система України. правові засади організації / О. П. Орлюк – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 240 с.

154. Орлюк О.П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 / О.П. Орлюк; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003.

155. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік : рішення Ради Національного банку України від 11 вересня 2014 р. № 28 (в редакції рішення Ради від 23 квітня 2015 р. №6). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

156. Основные правовые системы современности : пер. с фр. В.А. Туманова / Давид Р., Жоффре-Спинози К.. – М. : Междунар. отнош., 1999. – 400 с.

157. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: Навч.посібник / Г.В. Осовська, О.А. Осовський. – К. : Кондор, 2010. – 368 с.

158. Офіційний веб-сайт Агенства з фінансових послуг Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsa.gov.uk/Pages/3Dregulations%2Bof%2Bcredit%2Bunion%2Bin%2BEngland%26hl%3Dru%26sa%3Dg>

159. Офіційний веб-сайт Асамблеї Північної Ірландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niassembly.gov.uk/enterprise/2007mandate/research/creditunion.htm>

160. Офіційний веб-сайт Асоціації страховиків Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aiadc.org/aiapub/>

161. Офіційний веб-сайт Всесвітньої ради кредитних спілок [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.woccu.org>

162. Офіційний веб-сайт Національної адміністрації кредитних спілок США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncua.gov/>

163. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>

164. Очерки финансово-правовой науки современности : монография / под. общей ред. Л.К. Вороновой и Н.И. Химичевой. – М. – Х. : Право, 2011. – 592 с.

165. П.Д. Баренбойм. Очерки конституционной экономики: Статус Банка России / П.Д. Баренбойм, В.И. Лафитский. – М. : «Юридический дом «Юстицинформ»», 2001

166. Павленко М. В. Правові засади банківського контролю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / М. В. Павленко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 19 с.

167. Павленко М. Правова характеристика банківського контролю в Україні / М. Павленко // Вісник Київського нац. університету ім.Т.Г. Шевченка. Сер. : Юридичні науки . – 01/2007 . – Вип. 74/76 . – С. 86–92.

168. Павленко М.В. Правові засади банківського контролю в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Павленко Микола Володимирович. – К., 2010. – 244 с.

169. Павленко М. В. Принципи банківського контролю – міжнародно-правові аспекти / М. В. Павленко // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1. – С. 103–107.

170. Пастушенко Е. Н. Правовые акты Центрального банка Российской Федерации: финансово-правовые аспекты теории : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.14 / Пастушенко Е.Н.; СГАП. – Саратов, 2006. – 518 с.

171. Пастушенко Е. Н. Правовые акты Центрального банка Российской Федерации: финансово-правовые аспекты теории : автореферат дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. : 12.00.14 – Административное право, финансовое право, информационное право / Елена Николаевна Пастушенко ; науч. рук.

Н. И. Химичева. – Саратов, 2006. – 53 с.

172. Пастушенко Е. Н. Правовые акты Центрального банка Российской Федерации: процессуальные аспекты финансово-правовой теории : монография / ЕН. Пастушенко; под ред. Н. И. Химичевой. – Самара : ГОУ ВПО «Сарат. гос. акад. Права», 2006 (Саратов). – 254 с.

173. Пастушенко Е.Н. Правовые акты Центрального банка Российской Федерации: финансово-правовые аспекты теории / Е.Н. Пастушенко. – Саратов : СГАП, 2006. – 370 с.

174. Пахомов В.В. Внутрівідомчий контроль за правозастосовною діяльністю податкових органів / В.В. Пахомов // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 420–424.

175. Петренко С.А. Порівняльний аналіз моделей організаційних структур підприємства / С.А. Петренко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. Том 2. – 2010. – № 1. – С. 247.

176. Петрик О. Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 11 (165). – С. 3–6.

177. Петров Г.И. Административное право: ч. общ. и особ./ под ред. Ю.М. Козлова. – М. : Юрид. лит., 1968. – 575 с. // Правоведение. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1969, № 2. – С. 289.

178. Плотнікова, М. В. Правова форма регуляторної діяльності Національного банку України / М. В. Плотнікова // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2(5). – С. 81–84.

179. Пожар Т. О. Сутність, функції і види державного фінансового контролю / Т. О. Пожар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. – № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2011_31/11_31_26.pdf

180. Поліщук Т. Типологія заходів впливу Національного банку України / Т. Поліщук // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 12. – С. 115–

118.

181. Поллард А. М. Банковское право США / Поллард А. М. Пассейк Ж.Г., Зллис К.Х., Дейли Ж.П. – М. : Прогрес, 2002. – 340 с.

182. Положення про Державну фінансову інспекцію України: затверджено Указом Президента України від 23.04.2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/499/2011>

183. Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків : затверджено постановою Правління Національного банку України від 9.11.1998 р. № 470 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 51. – Ст. 1903. Із змінами і доповненнями, внесеними постановою Правління НБУ від 13.05.1999 р. № 231 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 20. – Ст. 909.

184. Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок: затверджено постановою Правління Національного банку України 17.07.2001 № 276 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 13.10.2011 № 366) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>

185. Поляков В. П., Московкина Л. А. Структура и функции центральных банков (зарубежный опыт) : учеб. пособ. / В.П. Поляков, Л.А. Московкина. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 192 с.

186. Понамарчук О. М. Організаційно-правові елементи механізму валютного контролю у системі міжнародних розрахунків / О. М. Понамарчук // Митна справа. – 2011. – № 6. – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 621–626.

187. Понеділко О. В. Оптимізація структури банківської системи України / О. В. Понеділко // Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид. – 2011. – № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=644>

188. Портер Роберт С. Введение в регулирование, надзор и анализ банковской деятельности / С. Портер. – Вашингтон : Институт Экономического

Развития. Мировой Банк, 1992. – С. 19.

189. Порядок розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням: Рішення Ради Національного банку України від 05.09.2012 № 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

190. Правовое регулирование банковской деятельности в РФ. Место ЦБ РФ в банковской системе РФ : учеб. пособ./ Авторский коллектив. М. : Allpravo, 2007. – 280 с.

191. Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення : монографія / відп. ред. В.Д. Чернадчук. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2013. – 340 с.

192. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121- III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5 – 6.

193. Про виконання повноважень з питань реєстрації: Лист НБУ від 31.03.2015 № 24-00011/21341. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://byhgalter.com/>

194. Про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ № 121 від 19.02.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

195. Про внесення змін до Положення про організацію готівкового обігу і ведення емісійно-касових операцій у банківській системі в особливий період: постанова Правління Національного банку України № 157 від 03.04.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

196. Про внесення змін до структури центрального апарату Національного банку України: постанова Правління Національного банку України від 24.12.2014 № 841. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

197. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів : роз'яснення Президії Вищого

арбітражного суду України від від 26.01.2000 № 02-5/35. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

198. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9.

199. Про затвердження змін до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів: постанова Правління Національного банку України № 164 від 06.03.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

200. Про затвердження положення про організацію внутрішнього контролю у банках: постанова Правління Національного банку України від 29.12.2014 № 867. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

201. Про затвердження Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок : постанова правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 276.

202. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29.

203. Про нормативно-правові акти: проект Закону України, зареєстрований у Верховній Раді України від 01.12.2010 № 7409. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

204. Про основні засади державного контролю (нагляду) за господарською діяльністю в Україні (законопроект №3154) // Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511

205. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/877-16>

206. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю:

Закон України у ред. Закону від 16.10.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>

207. Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів: Положення, затверджене постановою Правління Національного банку України 08.09.2011 № 306. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

208. Про Раду з фінансової стабільності: Указ Президента України від 24.03.2015р. №170/2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>

209. Про розподіл функціональних обов'язків між Головою Національного банку України, його першим заступником, заступниками та окремими структурними підрозділами центрального апарату Національного банку України: наказ НБУ від 30.12.014р. № 214-од. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

210. Про систему валютного регулювання та валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України у редакції від 11.08.2013 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

211. Про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків : положення затверджено постановою Правління НБУ від 17.11.1997 № 486. – [Електронний ресурс] – [Phhttp://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0486500-97](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0486500-97)

212. Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю: розпорядження Кабінету Міністрів України № 158р від 24.05.2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

213. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудиторами банків: постанова Правління НБУ від 29.04.2004 № 191. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

214. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій: Постанова КМУ від 12.03.2005 № 179. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

215. Разоренов Ф.С. О сущности и значении административного надзора в советском государственном управлении / Ф.С. Разоренов // Вопросы советского административного права на современном этапе. – 1963.

216. Резервний банк Австралії [офіційний сайт]. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.rba.gov.au/fin-stability/index.html>

217. Ровинский Н.Н. Финансовый контроль в СССР / Н. Н. Ровинський – М. : Госфиниздат, 1947. – 242 с.

218. Рождественская Т. Э. Банковское право / Т. Э. Рождественская. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2010. – 384 с.

219. Рождественская Т. Э. Правовые принципы банковского надзора / Т. Э. Рождественская // Вопросы экономики и права. – 2012. – № 1. – С. 179–187.

220. Рождественская Т. Э. Теоретико-правовые основы банковского надзора в Российской Федерации : 12.00.14 : дис. ... д-ра юрид. наук / Рождественская Татьяна Сдуардовна ; МГЮА, Москва, 2012. – 432 с.

221. Рождественская Т.Э. Формы банковского надзора в Российской Федерации / Т.Э. Рождественская // Банковское право. – 2010. – № 3. – С. 19–23.

222. Романик О. Р. Вдосконалення банківського нагляду і регулювання діяльності вітчизняних банків відповідно до міжнародних стандартів / О. Р. Романик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.17. – С. 278 – 285.

223. Романишин В. І. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К. : Атіка, 2005. – 479 с.

224. Ромашко О. Ю. Регулювання міжнародних фондових ринків : навч. Посібник / О. Ю. Ромашко. – К. : КНЕУ, 2000. – 239 с.

225. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю : навч. посіб. /

Л.А. Савченко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.

226. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2002.

227. Саєнко М. І. Правове регулювання державного контролю у сфері фінансових послуг в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. Наук : 12.00.07 / М. І. Саєнко; Дніпропетровськ. – 2010. – 22 с.

228. Сандевуар П. Введение в право / П. Сандевуар. – М. : Изд. гр. «Интратэк-Р», 1994. – 237 с.

229. Сапожников Н.В. Валютные операции коммерческих банков. Правовое регулирование : практ. пособ. / Н. В. Сапожников. – М., 1999. – С. 49.

230. Селезньова О.М. Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Селезньова О.М.; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2009. – 220 с.

231. Сидоренко О. М. Функції, принципи, цілі та інструментарій банківського нагляду / О. М. Сидоренко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2002. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2012_2/part1/13.pdf

232. Симановский А.Ю. О регулятивных требованиях к устойчивости банков (развернутые тезисы) / А.Ю. Симановский // Деньги и кредит. – 2009. – № 9.

233. Симов'ян В. С. Банківський контроль в Україні : адміністративно-правові засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. С. Симов'ян ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERM S=1&S21STR=%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0

%BD%20%D0%92.%20%D0%A1.\$

234. Симов'ян В. С. Банківський контроль в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... кандидата. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. С. Симов'ян. – Х., 2011.

235. Симов'ян В. С. Принципи банківського контролю / В. С. Симов'ян // Право та державне управління. – 2010. – 3 1. – С. 56–59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ptdu/2010_1/files/PD110_10.pdf

236. Симов'ян В. С. Принципи організації банківського контролю в Україні / В. С. Симов'ян // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 898–903 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11cvckvu.pdf>

237. Симов'ян В.С. Банківський контроль в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис ... канд. юрид. наук / В. С. Симов'ян . – Х. : Б.в., 2011 . – 19 с.

238. Система регулирования и саморегулирования для кредитных союзов (Перспективы и опыт развития). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4335.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfeb7eebbfa1213e55bc>

239. Система фінансового права: проблеми теорії і правового регулювання : монографія / за заг. ред. С.В. Ківалова, Т.А. Латковської. – О. : Фенікс, 2011. – 236 с.

240. Скакун О.Ф. Теорія держави та права : підруч. / О.Ф. Скакун; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

241. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підруч. / О.Ф. Скакун. – К. : Правова єдність, 2013. – 524 с.

242. Скаско О.І. Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні / О. І. Скаско, О. М. Сарахман // Вісник ЖДТУ. – № 4 (54). – С. 296 – 298.

243. Словарь современного русского литературного языка / под ред.

Ф.П. Сорокалетова. – М., 1958. – Т. 7. – С. 150.

244. Советское административное право / под ред. П. Т. Василенкова. – М. : Юрид. лит., 1990. – 576 с.

245. Современный финансово-кредитный словарь / Под общ. ред. М.П. Лапусты, П.С.Никольского. – 2-е изд., доп. – М. : ИНФРА – М., 2002. – С. 36.

246. Старинський М. В. Порівняльне банківське право / М. В. Старинський. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 299 с.

247. Степаненко А. І. Банківський нагляд в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / А. І. Степаненко // Банківська справа. – 1996. – № 5.

248. Студеникина М.С. Государственный контроль в сфере управления / М. С. Студеникина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 160 с.

249. Ступак А. С. Правові основи банківського контролю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / А.С. Ступак; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. – К., 2011. – 20 с.

250. Ступак А.С. Правові основи банківського контролю : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Андрій Сергійович Ступак; Київський Міжнародний ун-т. – К., 2011. – 218 с.

251. Суржинський М. Поняття і сутність банківського нагляду в Україні.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1365>

252. Сухий Р.М. Повноваження НБУ по управлінню та контролю за валютним оборотом: фінансово-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Р.М. Сухий, Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012. – 20 с.

253. Сушинський О. Інститут відповідальності у здійсненні контрольної влади // Вісник УАДУ. – 2002. – № 2. – С. 43–44.

254. Табачук Г.П. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду / Г.П. Табачук, О.Б. Бус // Вісник

університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 151–157.

255. Тедеев А.А., Парыгина В.А. Банковское право: Конспект лекций / А.А. Тедеев, В. А. Парыгина. – М. : Изд-во Приор-издат, 2003. – 464 с.

256. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / Зайчук О. В. та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.

257. Тихомиров Ю. А. Правовые акты : учеб.-практ. и справ. пособ. / Ю.А. Тихомиров, И.В. Котелевская. – М., 1999. – 381 с.

258. Тосунян Г.А. Банкизация России: право, экономика, политика : монография / Тосунян Г.А.; ред. Н. Дмуховская– М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 400 с.

259. Тосунян Г.А. Банковское дело и банковское законодательство в России: опыт, проблемы, перспективы / Г.А. Тосунян. – М., 1994. – 200 с.

260. Тосунян Г.А. Банкиры требуют самостоятельности / Г.А. Тосунян // Деловой журнал «Банковское обозрение. – 2005. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://www.bo.bdc.ru/2005/3/event.shtml>

261. Тосунян Г.А. Постатейный комментарий к Федеральному закону «О защите конкуренции на рынке финансовых услуг» / Г.А.Тосунян, А.Ю. Викулин. – М. : Дело, 2001. – 248 с.

262. Тютюнник Р.М. Поняття та принципи банківського контролю в Україні / Р.М. Тютюнник // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2011. – Т. 24, № 2. – С. 166–172.

263. Федоров С.Є. Внутрішній контроль за правозастосовною діяльністю податкових органів / С. Є. Федоров // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1046 – 1051.

264. Финансовое право : учебник / отв. ред. и автор предисл. – проф. С. В. Запольский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. фирма «Контракт» : Волтерс Клувер, 2011. – 792 с.

265. Финансовое право В.Т. Батычко / В.Т. Батычко. – Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2009.

266. Финансовое право Республики Беларусь : электронный учебник / Л. Я. Абрамчик. – Гродно : ГрГУ, 2013.

267. Финансовое право : учеб. / О.Н. Горбунова, Е.Ю. Грачева; отв. ред. Е. Ю. Грачева, Г. П. Толстопятенко. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, – 2004. – 536 с.

268. Финансовый словарь / под ред. А.А. Благодатин, Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 377 с.

269. Фінансове право України : навчальний посібник : за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу / Мін-во освіти і науки України, Науково-дослідний ін-т фінансового права ; ред. Л.К. Воронова. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.

270. Фінансове право України: Навчальний посібник: за заг. ред. Т.А. Латковської, С.В. Пархоменко-Цироцяниц. – Одеса : Фенікс, 2012. – 190 с.

271. Фомін Г. Ф. Банківське право України: навчальний посібник / Г.Ф. Фомін. – Х., 2008. – 360 с.

272. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОППО, – Снятин : ПрутПринт, 2008. – 260 с.

273. Хабитежев С.Х. Основные надзорные функции ЦБ РФ // Банковские услуги. – 2008. – № 10. – С. 11–14.

274. Хомутенко А. В. Міжнародний досвід організації фінансового контролю в системі кредитних спілок / А. В. Хомутенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 11. – С. 122–127.

275. Чуб О.О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації / О.О. Чуб // Фінанси України, 2009. – № 7. – С. 49.

276. Шадрик Ф. Цілі і завдання банківського нагляду / Ф. Шадрик // Вісник НБУ. – 1995. – № 1. – С. 40.

277. Шевченко А.Ю. Зарубіжний досвід функціонування органів банківського нагляду / А. Ю. Шевченко. - Адміністративне право і процес. – № 4 (10). – 2014. – С.107–114. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-10-2014>

278. Шевченко В. С. Поняття суб'єкта владних повноважень / В.С. Шевченко // Часопис академії адвокатури України. – 2011. – № 3.

279. Элементарные начала общей теории права : учеб. пособ. для вузов / под общей ред. д-ра. юрид. наук, проф. В. И. Червонюка. – М. : Колос, 2003. – 544 с.

280. Энциклопедический словарь. Изд. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефронъ. – Т. 9. – С.Пб. – 1895. – С. 408 – 411.

281. Якушик І. Д. Інституціональна структура регулювання фінансового ринку: адаптація зарубіжного досвіду / І. Д. Якушик, Н. П. Мацелюх // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. – 2009. – № 2. – С. 400–407.

282. Ярмач І.М. Класифікація принципів фінансового контролю на принципи організації і здійснення у наукових доробках вітчизняних і зарубіжних авторів / І.М. Ярмач // Європейські перспективи. – 2013. – № 12. – С. 150–156.

283. Ярмач І.М. Нормативне закріплення принципів фінансового контролю / І.М. Ярмач // Наше право. – 2013. – № 11. – С. 184–190.

284. Ярмач І.М. Поняття принципів фінансового контролю / І.М. Ярмач // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 184–191.

285. Яценюк А.П. Обґрунтування принципів і стандартів банківського регулювання та нагляду / А.П. Яценюк // Вісник Української академії банківської справи. – № 14. – 2003. – С. 1–6.

286. Ящищак О. Р. Моделі державного регулювання ринку фінансових послуг / О. Р. Ящищак // Адвокат. – 2011. – № 3. – С. 28–33.

287. Andenas M. Who is going to Supervise Europe's Financial Markets // Financial Markets in Europe: Towards a Single Regulator? Bodmin (Cornwall):

Kluwer Law International, 2003.

288. Borchard G., Wellens K. Soft Law in European Community Law // Euro L Rev. 14 (1989).

289. Cranson R. Principles of Banking Law. Oxford, 1997.

290. FSA Handbook of Rules and Guidance [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fsa.gov.uk/handbook>

291. Gardener E. UK Banking Supervision: Evolution, Practice and Issues, 1996.

292. Gindi I.H. The Principles and Practice of Bank Supervision: Main Features? And Evaluation and Possible Alternative // IMF Central Banking Seminar, - 1984.

293. Online Etymology Dictionary [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [http:// www.etymonline.com/index.php](http://www.etymonline.com/index.php)].

294. R. K. ". Regulation", «Global Legal Insights» 03/06/2013. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.globallegalinsights.com/practice-areas/banking-and-finance/banking-regulation-1st-ed/germany>.

295. The Dood-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (HR 4173)/ - Washington, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=111_cong_bills&docid=f:h4173entr.txt.pdf

296. The Lisbon Treaty Treaty on the Functioning of the European Union & comments Part 3 / Union policies and internal actions Title VIII - Economic and monetary policy (Articles 119-144) Chapter 2 - Monetary policy Article 127». – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union-and-comments/part-3-union-policies-and-internal-actions/title-viii-economic-and-monetary-policy/chapter-2-monetary-policy/395-article-127.htm>

297. Usher J. The Law of Money and Financial Services in the European Community. Oxford, 2000.

298. Zilioli C., Salmayr M. The Law of the European Central Bank. Oxford, 2001.

299. 951.11 Legge federale sulla Banca nazionale svizzera (Legge sulla Banca nazionale, LBN). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.admin.ch/opc/it/classified-compilation/20021117/index.html>

300. AGREEMENT ON THE EUROPEAN ECONOMIC AREA,» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.efta.int/media/documents/legal-texts/eea/the-eea-agreement/Main%20Text%20of%20the%20Agreement/EEAAgreement.pdf>

301. Article L561-36 Modifié par Ordonnance n°2014-559 du 30 mai 2014 - art. 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006072026&idArticle=LEGIARTI000020632519&dateTexte=>

302. Article L612-1 Modifié par ORDONNANCE n°2014-1332 du 6 novembre 2014 - art. 5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000029722212&cidTexte=LEGITEXT000006072026&dateTexte=20150415&oldAction=rechCodeArticle&fastReqId=1277425731&nbResultRech=1>

303. Bank of Japan Act. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=92&vm=02&re=02>

304. Capital Requirements Directive IV (CRD IV). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cicero-group.com/files/CRD_IV_Special.pdf.

305. Compliance with the Basel core principles for effective banking supervision,» 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/np/da/2001/france.pdf>

306. Directive 2004/39/EC of the European Parliament and of the Council. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004L0039>

307. DIRECTIVE 2006/48/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0048>

308. DIRECTIVE 2006/49/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0049>

309. DIRECTIVE 2007/64/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:en:PDF>

310. DIRECTIVE 2009/110/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:267:0007:0017:EN:PDF>

311. DIRECTIVE 2009/65/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:302:0032:0096:en:PDF>

312. DIRECTIVE 2009/65/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.esma.europa.eu/system/files/L_302_32.pdf

313. DIRECTIVE 2010/78/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2010.331.01.0120.01.ENG.

314. France: 2009 Article IV Consultation—Staff Report; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for France. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr09232.pdf>

315. France: Financial Sector Assessment Program,» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05186.pdf>

316. France: Financial System Stability Assessment. 2004. [Электронный

ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2004/cr04344.pdf>

317. FSSA Country Reports. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.imf.org/external/NP/fsap/fsap.aspx>

318. Gesetz über das Kreditwesen (Kreditwesengesetz - KWG). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/kredwg/gesamt.pdf>

319. Gesetz über den Wertpapierhandel (Wertpapierhandelsgesetz - WpHG). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/wphg/gesamt.pdf>

320. Gesetz über die Beaufsichtigung von Zahlungsdiensten (Zahlungsdiensteaufsichtsgesetz – ZAG). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Aufgaben/Bankenaufsicht/Gesetze_Verordnungen_Richtlinien/gesetz_ueber_die_beaufsichtigung_von_zahlungsdiensten_zahlungsdiensteaufsichtsgesetz_zag.pdf?__blob=publicationFile.

321. Investmentgesetz (InvG). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kpmg-aufsichtsrecht-fs.de/docs/InvestmentG.pdf>

322. l'ACPR [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://acpr.banque-france.fr/contrôle-prudentiel/les-types-de-contrôle/le-contrôle-bancaire-permanent-sur-pieces.html>

323. Law on the Bulgarian National Bank. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/laws_bnb_en.pdf

324. LOI n° 2008-776 du 4 août 2008 de modernisation de l'économie,» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019283050>

325. Ordonnance n° 2010-76 du 21 janvier 2010 portant fusion des autorités d'agrément et de contrôle de la banque et de l'assurance. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000021719945&dateTexte=&categorieLien=id>

326. Pfandbriefgesetz (PfandBG). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/pfandbg/gesamt.pdf>

327. ROSC. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org/ifa/rosc.html>.

328. UREDBA (ES) št. 1781/2006 EVROPSKEGA PARLAMENTA IN SVETA. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:345:0001:0009:SL:PDF>.

329. Verordnung über die Liquidität der Institute (Liquiditätsverordnung – LiqV). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Aufgaben/Bankenaufsicht/Gesetze_Verordnungen_Richtlinien/verordnung_ueber_die_liquiditaet_der_institute.pdf?__blob=publicationFile.

330. Verordnung zur angemessenen Eigenmittelausstattung von Instituten, Institutsgruppen, Finanzholding-Gruppen und gemischten Finanzholding-Gruppen (Solvabilitätsverordnung – SolvV). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bundesbank.de/Redaktion/DE/Downloads/Aufgaben/Bankenaufsicht/Gesetze_Verordnungen_Richtlinien/Solvabilitaet/solvabilitaetsverordnung_2013_12.pdf?__blob=publicationFile.

331. ДИРЕКТИВА 2013/36/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:176:0338:0436:BG:PDF>

332. Закон за кредитните институции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/laws_creditinstitutions_bg.pdf

333. Писмо до банките № 91ТБ-0009/16.01.2009 г. относно одобрение на

документа «Общо съгласие за задълженията, произтичащи от европейския регламент 1781/2006». [Електронний ресурс]. – Режим достępu : http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/bs_antimoneyloundletter_bg.pdf

334. Писмо до банките № 91ТБ-0224/11.11.2010 г. относно Регламент (ЕС) 961/2010 на Съвета на Европейския съюз за прилагане на ограничителни мерки срещу Иран. [Електронний ресурс]. – Режим достępu : http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/bs_antimoneyloundletter_2_bg.pdf

335. РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 575/2013 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА. [Електронний ресурс]. – Режим достępu : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:176:0001:0337:BG:PDF>

336. Указания "Опознай своя клиент". [Електронний ресурс]. – Режим достępu : <http://www.bnb.bg/BankSupervision/BSOtherRegulations/BSAnti-moneyLaundering/index.htm>

337. Указания за банките относно мерките за комплексна проверка на клиенти. [Електронний ресурс]. – Режим достępu : http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/bs_antimoneylound_clr_bg.pdf

338. Указания за изграждане на системи за превенция срещу риска от изпиране на пари. [Електронний ресурс]. – Режим достępu : http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/bs_antimoneylound_clr2_bg.pdf